

**" FRAMSTILLINGEN AV OKKUPASJONSTIDA
I FORSKNINGEN, DEN OFFENTLIGE DEBATT
& I SKOLENS LÆREBØKER
- ET VIRKELIGHETSBILDE I ENDRING ? "**

Rita Ånes Meyer

HOVEDOPPGAVE I HISTORIE
HISTORISK INSTITUTT
UNIVERSITETET I TRONDHEIM
NTNU
VÅREN 1996

Forord

Endelig ! er nok den mest dekkende beskrivelsen av mine egne følelser akkurat nå, selv om det ikke er en udelt fornøyelse å gi fra seg noe en har levd med og for i så lang tid. Å fullføre en hovedfagsoppgave har krevd mye. Men det har samtidig vært en prosess som har vært spennende og lærerik hvor jeg har lært nye sider, både av faget og meg selv. Uansett ville jeg aldri vært den foruten.

Under arbeidet med denne oppgaven har veilederforholdet vært delt mellom førsteamanuensis Anders Kirkhusmo og førsteamanuensis Ola Svein Stugu.

Når nå oppgaven endelig ligger der er det mange som fortjener en takk. Først vil jeg takke professor Svein Lorentzen som har vært en god inspirator i den vanskelige startfasen og som til sist bidro til å gjøre det mulig å skrive en fagdidaktisk hovedfagsoppgave i historie.

Likeledes er det mange i hovedfagsmiljøet som fortjener en takk. Sammen med medstudenter er det blitt mange interessante og meningsbrytende diskusjoner og mange sosiale stunder. Særlig nevnes må Ellen Kongsnes og Janne Smørdal som har vært gode samarbeidspartnere og pådrivere under hele dette arbeidet.

En varm takk går også til de mange andre som har lest de mange utkast og kommet med gode og konstruktive råd. En varm takk går også til deg Tom for de mange oppmuntrende ord underveis og ikke minst godt utført sekretærarbeid. Til sist, men ikke minst, går varme tanker til mine to døtre, Tina & Annika, som til tider har måttet finne seg i å ha en svært fraværende mamma.

Mosjøen. april - 96.

Rita Ånes Meyer

INNHALDSFORTEGNELSE

KAPITTEL 1.

INNLEDNING

Problemstilling	1
Er objektivitet mulig ?	5
Oppgavens oppbygning	6
Avgrensning/presisering	8
Metode og fremgangsmåte	10
Kilder	12
	14

DEL 1.

DEN VITENSKAPELIGE FORSKNINGEN OM OKKUPASJONSTIDA I NORGE FRA 1945 OG FREM TIL IDAG

KAPITTEL 2.

OKKUPASJONEN SOM FORSKNINGSFELT

Begrepsavklaring	21
Pionerforskningen	22
1960 Årene- en «dvaletid» i okkupasjonsforskningen	24
Den Samtidshistoriske forskningsgruppen	26
Nye tendenser i 1970 årenes forskning	27
En ny generasjon okkupasjonsforskere	28
1980 åras forskning	31
Oversiktsverk	33
Oppsummering	42
	50

DEL 2.

FAGHISTORISK DEBATT I AVISER OG TIDSSKRIFT DE SISTE 25 ÅRENE

KAPITELL 3.

FAGHISTORISK DEBATT I

TIDSSKRIFT OG PRESSE

Aktørene i debatten	59
Hva har så debatten i hovedsak dreid seg om ?	60
Faghistoriske framstillinger- litterære framstillinger	62
Perspektivmessig bredde og verdisyn i okkupasjonsforskningen	63
Skodvin-skolen	69
Hvorfor/bakgrunn for en debatt	81
Oppsummering	83
	86

DEL 3.

EN ANALYSE AV OKKUPASJONSHISTORIEN I VÅRE LÆREBØKER FOR VIDERE GÅENDE SKOLE.

KAPITTEL 4.

LÆREBØKENES FRAMSTILLING AV OKKUPASJONSTIDA FRA 1945-1995

Lærebøkernes innhold og intensjon - en kontinuerlig prosess	94
Historieundervisningsteorier	95
1. Materielle undervisningsteorier	97
2. Formale undervisningsteorier	97
Lærebokanalyse	99
Tema	100
Uttrykksform/språk	101
Tabeller/tallmateriale	103
Bilder/illustrasjoner	104
Kilder/Oppgaver	105
Læreverkene	105
Oppsummering	105
	131

KAPITTEL 5.

AVSLUTNING /KONKLUSJON

Er det ønskelig med en revisjon av okkupasjonshistorien?	137
Okkupasjonen i et videre perspektiv. Et nytt forskningsfelt ?	140
	142

APPENDIX

LÆREBØKER SOM ER BENYTTET I ANALYSEN	147
Lærebokanalyse	147
Nordmenn før oss. 1948.	148
Nordens historie for gymnasen. 1950.	148
Norges historie for gymnas og lærerskoler. 1963.	152
Nordmenn før Oss. 1964.	154
Mot vår egen tid. 1973.	157
Norges historie. 1974.	160
Nordmenn før oss. 1976.	161
Norge- og verdenshistorie etter 1850. 1985.	165
Fortid og samtid 2. 1986.	169
Norge 2. 1989.	173
Gjennom tidene 4. fra 1920 til i dag. 1991.	176
Norge og verden etter 1940. 1993.	181
Norge 2. 1994.	184
Veier til vår tid. 1994.	188
	192

KILDER OG LITTERATTUR

Faglitteratur	199
Aviser og tidsskrift	199
Sakprosa	204
	207

KAPITTEL 1.

INNLEDNING

« Å forstå hva som faktisk skjedde, å ikke fordreie fortida , er et påtrengende behov om vi ønsker å fremme visse verdier i den samfunnsmessige striden. Dersom vi overhodet skal kunne lære noe som helst av fortida, kan ikke forestillingene våre baseres på myter ».¹

Nettopp dette sitatet av Kjeldstadli danner utgangspunktet for denne hovedoppgaven. At vi skal lære av fortiden og ikke bare om den krever at vi frigjør oss fra de gamle mytene² og ikke overfører disse til nye generasjoner.

Tradisjonelt sett vil lærestoffet i skolens bøker endre innhold og fremstillingsform i takt med tiden. Flere faktorer vil her være av betydning. Forhold som ny forskning, endret historiesyn, læreplaner, undervisningstradisjoner og de verdier og normer som preger samfunnslivet til enhver tid er av stor betydning.

Denne oppgaven tar sikte på å belyse hva ungdommen lærer om okkupasjonstida i Norge og om det er de faghistoriske forskningsbidragene som nedfeller seg i lærebøkene fremstilling. Å studere endringstrekkene i lærebøkene vil her være sentralt.³

¹ Knut Kjeldstadli :Fortida er ikke hva den engang var. Oslo 1993 s. 303.

² Det er et nært forhold mellom historie og myter. Tradisjonelt har mytebegrepet hatt betydning som en fortelling og da gjerne i religiøs sammenheng Eriksen definerer imidlertid begrepet i en videre sammenheng i boka: Det var noe annet under krigen. Oslo 1995. Her sier hun at myten også kan hente sitt stoff fra faktiske historiske forhold. Det mytiske består dels i måten stoffet fremstilles og motivene struktureres på, dels også i den funksjonen slik fortellingen har i den kulturen den finnes i. Om myten ikke er objektivt sann forvalter den kulturelle sannheter.

³ Utgangspunktet mitt er at det ikke er noe motsetningsforhold mellom hva ungdommene lærer om okkupasjonen og det lærestoffet som opplæringen får etter. Det lærestoffet som er valgt ut innenfor kapitlet om okkupasjonen

Okkupasjonstiden i Norge er et interessant emne i denne sammenhengen fordi få andre historiske hendelser er så preget av myter som krig. Men krig er en faktisk hendelse og *ikke* diktning. Mytiske fremstillinger må vi i denne sammenhengen derfor forstå i et videre perspektiv. Den måten stoffet fremstilles på og de motivene og funksjonene som fortellingene får er egnet til å skape myter. Samtidig er krig et tema som det i særlig stor grad er nødvendig å knytte opp mot begrepene holdnings- og verdipåvirkning. Dette nettopp for å unngå at historien gjentar seg.

Å benytte historiefaget som verdi- og holdningspåvirker er blitt angrepet av enkelte faghistorikere. Det er blitt hevdet at historieformidlingens mål først og fremst er å skape forståelse fremfor å fremme visse verdier.⁴ Men grensen mellom informasjon og påvirkning, mellom saklighet og propaganda kan ofte være vanskelig å trekke.

Dette er forhold som synliggjøres i framstillinger av «vår egen krig», i Norge, og andre steder, hvor interessen for okkupasjonstiden har vært særlig stor. Siden frigjøringen har det kommet ut nærmere 1000 journalistiske eller historiske bøker om okkupasjonen. I tillegg finnes en lang rekke artikler og forskningsarbeider om temaet.

At okkupasjonstiden er et historisk fenomen som er så vel omskrevet og har vakt slik interesse skyldes trolig flere forhold. Okkupasjonsåra var en periode hvor mye måtte foregå i det skjulte. Etter krigen var naturlig nok nysgjerrigheten svært stor. Behovet for granskning og ønsket om å få klarlagt årsakene til overfallet er nok et motiv som har avfødt mange gode framstillinger.

⁴ er høyst sansynlig valgt ut med tanke på hva man ønsker elevene skal lære. Altså hva elevene bør lære om okkupasjonen.

⁴ Knut Kjøldstadli. Fortida er ikke hva den engang var. Oslo 1993 s.268

Likeledes bør man ha i minne at for Norges del var det *første gang vi var i krig siden 1814*. Det faktum kan nok bidra til at disse fem åra har fått en slik framtreddende plass i vår historie. At Norge var blant seierherrene har nok også vært en viktig årsak til ønsket om å formidle vår nære fortid med stolthet og ære.

Et ønske om å «besvare de store spørsmålene» om hvordan det kunne være mulig med en slik spredning av nazisme og nasjonalisme som Hitler klarte på så kort tid, har nok også motivert mange forskere og skribenter.

Tidsaspektet, at det er 50 år siden okkupasjonen, synes heller ikke å svekke den store interessen for krigsåra. 1980 åra kan framvise en flom av nyprodusert okkupasjonslitteratur, det være seg både forskningsarbeider og skjønnlitterære verk. I første halvdel av 1980 åra var produksjonen større enn hva den var mot slutten av 1940 åra, noe som skulle bekrefte at interessen for krigen ikke avtar med årene.

Få historiske fenomen er så emosjonelt og verdiladet som

2. verdenskrig. Slik jeg ser det skaper det emosjonelle aspekt flere vanskeligheter for formidlerne av okkupasjonshistorien.

Dette setter høye krav til de som skal bearbeide og videreformidle det enorme kildematerialet og skille mellom verdiladet «støy» og de mer balanserte tolkninger i den grad det er mulig. Dette gjelder alle forfattere av krigslitteratur, og spesielt mener jeg dette setter høye krav til lærebokforfattere og lærere. På den ene siden skal lærebokforfatterne i henhold til overordnede læreplaner formidle de gode demokratiske ideer. På den andre siden skal de legge grunnlaget for et

så objektivt inntak av kunnskap som overhodet mulig ved å gi innsikt i vitenskapelig tenke -og arbeidsmåte.

Dette anser jeg som svært viktig ettersom vi vet at *elevenes historieoppfatning i stor grad er påvirket av lærebøkernes framstilling.*

En større og svært interessant undersøkelse gjort ved Bergen Lærerhøgskole i 1990 har forsøkt å kartlegge historieoppfatningen hos barn og unge. Av undersøkelsen fremkommer det at lærere og lærebøker er to av de viktigste faktorene for elevenes historieoppfatning. Dette indikerer at elevene tror på skolen som en viktig formidler av historie.⁵

Den utvelgelse som lærebokforfatteren gjør, både av pedagogisk og faglig art, får stor betydning for hva som anskueliggjøres som relevant i et fag. Det utvalg som er gjort av emner vil også kunne fortelle mye om lærebokforfatteren virkelig gir et representativt inntrykk for den del av kulturarven som faget skal formidle.

Men hva er det som *påvirker* innholdet i lærebøkene? Er det lærebokforfatterens egne forestillinger om hva som er viktig å vite eller er det faghistorikernes forskning og valg av forskningsfelt som er det avgjørende?

Den debatt som har pågått i tidsskrift og presse har i stor grad stilt spørsmål om den vitenskapelige forskningstradisjon når det gjelder valg av tema i forskningen. Sentralt har da spørsmålet om ensidighet og verdiladet forskning vært. Kan det tenkes at debatten har satt spor etter seg i lærebøkernes okkupasjonsformidling?

⁵ Magne Angvik: «Er dagens ungdom historiebevisst eller historieløs?», *Historie i Norden* 4. Kalmar, s.87.

Problemstillinger

I denne oppgaven er det et overordnet mål å studere lærebøkernes fremstilling av okkupasjonstiden fra 1945 og frem til idag. Sentrale spørsmål er:

1. Har lærebøkernes innhold endret karakter når det gjelder tema og fremstillingsform over emnet okkupasjonstiden i Norge?
2. Hvilke felt har faghistorikerne forsket på i tiårene fra krigens slutt og frem til i dag?
3. Er det samsvar mellom lærebøkernes innhold og okkupasjonshistorikernes forskning hva tema angår?
4. Har debatten mellom faghistorikerne, slik den har fremkommet i tidsskrift og presse, nedfelt seg i lærebøkernes fremstilling av okkupasjonen?

Denne oppgaven kan selvsagt ikke gi noen uttømmende fremstilling av disse problemstillingene, men jeg håper å kunne belyse en liten del av de sammenhenger det nødvendigvis må være mellom vitenskapsfaget og skolefaget.

Hva vi ønsker at elevene skal lære om okkupasjonen, har etter mitt syn, stor betydning for de verdier som vi ønsker å formidle til de nye generasjoner.

Lærebøkene har til tider vært utsatt for sterk kritikk når det gjelder den verdiformidlingen som ikke anskueliggjøres, men som likevel så absolutt er til stede. Dette fordi lærebøkene ofte i formen gir inntrykk av å være

upartisk og objektiv, men valg av tema og fremstillingsform manifesterer seg i synet på hva som er nyttig og unyttig lærdom.⁶

Er objektivitet mulig ?

For forskerne og lærebokforfatterne står spørsmålet om objektivitet sentralt. Objektivitet kan være et vidt begrep som kan forstås på flere måter. Dersom en legger Ottar Dahls teori til grunn innebærer objektivitet at historien skal fremme en verdifri og upartisk versjon av fortiden.⁷ Dette er det ideelle utgangspunktet, men etter mitt syn lite reelt. Et mer reelt utgangspunkt mener jeg Knut Kjeldstadli har når han presiserer at en fremstilling bør være saklig og ikke misvisende men den kan være partisk.⁸

Et forsøk på å løse problemet med objektivitet kan være å vise til intersubjektiv enighet. I dette ligger det at et forskningsresultat kan anses som gyldig dersom andre forskere kan komme til samme konklusjon ved å gjennomgå det samme kildematerialet. Naturligvis kan intersubjektiv enighet styrke troen på forskningsresultatet men at dette innebærer en total objektiv og saklig fremstilling vil jeg likevel hevde er en illusjon. Mitt utgangspunkt er at subjektiviteten kan holdes i tømme og at objektiviteten består i å gjennomskue og motvirke sin egen subjektivitet.

Å kreve full objektivitet av en lærebokforfatter synes som et lite reelt krav i forhold til mine definisjon av objektivitet. Men forholdet blir mer aktuelt ved å spørre om lærebokforfatteren gir elevene muligheten til et så

⁶ En av disse kritikerne er Ronald Grambo. Han kritiserer mellom annet lærebokforfatterne for å forsøke å gi inntrykk av at de ikke følger noen metodikk eller har noe grunnsyn. Dette hevder han er en illusjon fordi forfatteren har et grunnsyn men at de sjelden tar seg på tak for å klargjøre dette. Artikkelen kalt «Lærebokforfattere og holdninger, et forskningsfelt?» er mellom annet trykt i «Den Høgre Skolen» nr 21/1974.

⁷ Dette synet kommer blant annet til uttrykk i metodeboken Grunntrekk i historieforskningens metodelære. Oslo 1967

⁸ Knut Kjeldstadli : Fortida er ikke hva den engang var Oslo 1993 s.293

objektivt inntak som mulig til det aktuelle problemområdet.

Lærebokforfatteren kan langt på vei motvirke en form for skjult påvirkning ved å klargjøre egne verdisyndspunkt for leseren i stedet for å late som om de ikke finnes.

Pedagogen og lærebokforfatteren Egil Børre Johnsen hevder at mange lærebøker er blitt mislykket nettopp fordi forfatteren er forvandlet til bare å skulle være et skrivende objekt. Han sier:

«Svært mange lærebøker er blitt mislykte fordi vi mer eller mindre bevisst- og dette som en følge av en ensidig positivistisk tenkemåte-har ønsket å undertrykke forfatteren som person. Men han er jo der, i utgangspunktet, med et vitenskapssyn, et filosofisk verdisynd, en etisk grunnholdning, et politisk syn, et metodesyn og et forhold til planer og skolesystem.»⁹

Johnsen mener altså at lærebokforfatterens personlige oppfatninger alltid vil gjenspeile seg i teksten, og at dette nærmest er nødvendig for at læreboka skal være en god lærebok.

Okkupasjonstiden har også vært interessant for forskere i vitenskapsfaget. De vitenskapelige arbeider er oftest solide og resultatet kan således fremstå som nøytralt, men hele forskningsprosessen innebærer valg som får betydning for produktet. Ikke minst gjelder dette valg av problemstilling og forskningsemne. Når historievitenskapen formidles ut vil den påvirke andres historiske bevissthet når det gjelder synet på hva som er viktig. Dette gjelder i høy grad både historieforskerne og lærebokforfatterne.

⁹ Egil Børre Joh Den skjulte litter 1.Oslo 1989 s.96

I denne oppgaven er det mest interessante å finne eventuelle endringstrekk i forskernes problemstillinger og valg av forskningsfelt og lærebøkernes valg av tema og fremstillingsform over tid.

Siden 1970 tallet har det pågått en debatt i tidsskrift og presse om okkupasjonstiden som forskningsfelt. Har denne debatten på noen måte påvirket lærebøkernes innhold? Disse spørsmålene vil jeg søke å finne svar på gjennom en beskrivelse av faglitteraturen og en grundig gjennomgang av lærebøkene. Jeg vil også gi en beskrivelse av debatten mellom faghistorikerne slik den har fremkommet i aviser og tidsskrift fra 1970 og fram til idag. Dette anser jeg som interessant ettersom jeg vil tro at en slik debatt naturlig vil påvirke lærebokforfatterne og dermed også den framstilling de gir i sine lærebøker over dette emne.

Oppgavens oppbygning

For å belyse mine problemstillinger på en mest mulig hensiktsmessig måte har jeg valgt å dele oppgaven inn i tre hoveddeler i tilsammen fem kapitler. Første del vil gi en beskrivelse av den vitenskapelige forskningen om okkupasjonstida i Norge fra 1945 og frem til idag. Jeg vil her først og fremst studere hvilke *forskningsfelt* faghistorikerne har konsentrert seg om opp gjennom tiårene. Innenfor de fleste fagfelt danner det seg til en viss grad en felles forståelse av hva som er interessant og akseptert som forskningsfelt. Innenfor feltet okkupasjon har den nasjonale konsensus vært sterk. Men også på dette området må vi vente å finne nye forskningsfelt i takt med tiden. I kapitlet om okkupasjonen som forskningsfelt vil jeg vektlegge å finne eventuelle

skiftende tendenser og hva disse endringene består i. En kronologisk struktur faller derfor naturlig i denne sammenhengen.

Del to vil bestå i å gi et bilde av den debatten som har pågått mellom faghistorikere i aviser og tidsskrift de siste 25 årene. Det interessante her er å synliggjøre *hvem* debattantene har vært og *hva* debattene har vært sentrert om. *Bakgrunnen* for debattene er også av betydning. Spørsmålet er om nye forskningsfelt, eller mangel på dette, kan knyttes opp mot verdisyn. Dette er interessant fordi enhver debatt nødvendigvis må ha en utløsende faktor. Men hvordan kommer dette til uttrykk i forskningen? og særlig aktuelt i forhold til min problemstilling; nedfeller debatten seg i skolens lærebøker?

Del tre vil så være en grundig analyse av okkupasjonshistorien fremstilt i våre lærebøker for videregående skole. Jeg vil innledningsvis redegjøre for etterkrigstidens læreplaner og de mest kjente undervisningsteoretiske tradisjonene. Dette er forhold som vi må ta i betraktning i spørsmålet om hva det er som påvirker lærebøkernes innhold og form. I hvilken grad dette gjør seg utslag for mine funn i lærebøkene vil jeg ikke kunne gå grundigere inn på i denne analysen, men jeg finner det likevel hensiktsmessig å i korte trekk redegjøre for disse forholdene. Her blir det sentrale å sammenholde lærebøkernes innhold opp mot den faghistoriske forskning og den debatten som har vi finner faghistorikerne i mellom.

Del en, okkupasjonen som forskningsfelt, og del to, de faghistoriske debattene, vil tjene som redskaper for min hovedproblemstilling; å belyse spørsmålet om lærebøkernes innhold har endret karakter når det gjelder tema og fremstillingsform over emnet okkupasjonstiden i Norge.

Avgrensning/presisering

Et nitidig arbeid er lagt ned når det gjelder lærebokanalysene. For kapitel 4. er derfor appendix å betrakte som et arbeidsdokument. Appendix er derfor lagt ved i uforkortet versjon slik at det er mulig å søke eventuelle tilleggsopplysninger.

Når det gjelder den offentlige debatt innbefatter begrepet i videste forstand alt som er skrevet om okkupasjonen i Norge. Det være seg ren faglitteratur, skjønnlitteratur, dokumentarromaner og sakprosa i form av biografier, populærhistorie eller debatlitteratur. Å trekke grenser mellom de seriøse, akademiske bidragene og de mer underholdningsrelaterte bidrag kan ofte være vanskelig. Mange ikke-akademiske forfattere har gitt en rekke gode forskningsbidrag.

Men samtidig har etablerte akademiske forskere avlevert populærfremstillinger som klart tar sikte på å underholde det bredere publikum ved å formidle kjent stoff i en lettfattelig form.

Å gi en fullstendig oversikt over all produksjon om det aktuelle emne er en tilnærmet umulig oppgave i en slik fremstilling. I oppgavens første del vil jeg derfor i hovedsak måtte begrense meg til å gi en historiografisk fremstilling over emnet norsk okkupasjonshistorie slik den er fremkommet i faghistoriske forskningsarbeider.¹⁰ En rekke bidrag er også kommet i form av tidsskriftartikler. Av hensyn til både tid og omfanget av oppgaven har jeg imidlertid sett meg nødt til å begrense stoff valget til bare å gjelde de større arbeider som er kommet ut i bokform. Intensjonen er å avdekke eventuelle skiftende tendenser når

¹⁰ Å ha den fulle oversikten over all den litteratur som er kommet ut om okkupasjonstiden er nærmest umulig. Noen fullstendig oversikt over forskningsarbeider finnes da heller ikke. Jeg har her lagt til grunn to bibliografier utgitt av A/L Biblioteksentralen- Bibliografisk avdeling: Norge i krig 1940-1945. Den første kom i 1965 og den andre i 1990.

det gjelder temavalg i faghistorikernes vitenskapelige arbeider. Annen faglitteratur som gjerne inngår under betegnelsen sakprosa vil jeg bare trekke inn i del to når disse har vært gjenstand for debatten faghistorikerne imellom.

Del to, som omhandler den offentlige debatten mellom faghistorikere i tidsskrift og presse, har i stor grad vært en polemikk om okkupasjonshistoriens innhold og intensjon. Likeledes har spørsmålet om i hvilken grad moral og verdisyn har preget forskningen om okkupasjonen stått sentralt. Den offentlige debatten er interessant i den grad den kan bidra til å belyse endringstrekk i okkupasjonshistorien og ulike syn mellom faghistorikerne på *hvordan* okkupasjonstida skal formidles og *hva* som skal formidles.

Når det gjelder del tre: analysen av skolens lærebøker vil det imidlertid bare være den faghistoriske produksjon og debatten i tidsskrift og presse som legges til grunn.

Med lærebok mener jeg her skolelæreboka som inneholder en tekst som er ment for opplæring i et eller annet skoleslag. I denne oppgaven er det skolelæreboka for videregående skole som analyseres. Rent praktisk lar det seg ikke gjøre å fremskaffe alle lærebøker som er utgitt i etterkrigstid.

Lærebokproduksjonen har også gjennomgått store endringer fra de første tiårene etter krigen og fram mot 1980-1990 årene. Et utviklingstrekk som særlig er merkbart er en stadig økende produksjon av læremidler.

Mitt utvalg av lærebøker må derfor være representativt både med tanke på tidsbolken de faller i og i forhold til det utvalget som fantes på markedet til enhver tid. De første tiårene etter krigen var lærebøker ment for videregående skole få i antall. De fleste lærebøkene kom til gjengjeld i mange opplag. Fra midten av 1970 tallet synes derimot lærebokproduksjon å bli et satsingsområde for bokforlagene. Dette har resultert i mange nye læreverk på kort tid. Naturlig er det derfor at antallet analyserte lærebøker er atskillig høyere for de siste tiårene. Jeg vil i denne oppgaven foreta en analyse over 14 lærebøker.

Jeg har valgt videregående skoles lærebøker først og fremst fordi historiefaget i videregående skole er et selvstendig obligatorisk fag. I grunnskolens ungdomstrinn inngår historie som ett av tre fag under fellesbetegnelsen samfunnsfag. Dette innebærer at videregående skoles historiefag har større mulighet for grundigere behandling av de ulike emnene. Okkupasjonstiden behandles dermed grundigere og mer utfyllende enn i ungdomsskolens lærebøker! Videregående skole er forøvrig det skoleslag som jeg selv kjenner best fra egen undervisningserfaring. Noe som virker forsterkende i retning av valget.

Metode og fremgangsmåte

Det er i Norge gjort få lærebokanalyser hvor målet har vært å studere bestemte tema. Likeledes er de fleste analyseskjema som er utarbeidet ment å dekke vurdering av hele læreboka.¹¹ Rammen for denne oppgaven tillater ikke en vurdering av hele lærebøker og heller ikke noen analyse av hvem de ulike forfatterne er.

¹¹ Flere forskere har laget modeller til hjelp ved lærebokanalyse. Blant annet bør nevnes Bjarne Bjørndal: *Om lærebøker* 1967, Tore Grøntlie: *Analysen av lærebøker*, Art. trykt i Skoleforum nr. 9, 1979, Ola Svein Stugu: *Et skjema for tekstanalyse*, upublisert, februar 1995

Metoden jeg har valgt å benytte i lærebokanalysen blir en kvalitativ vurdering av fremstillingen av okkupasjonstiden. En kvantitativ måling i denne sammenheng kunne gitt en viss pekepinn på i hvor stor grad okkupasjonshistorien er prioritert i lærebøkene og hvor stor plass emnet er viet i forhold til det øvrige stoffet. Men metoden har også åpenbare svakheter. Omfanget, antall sider om okkupasjonen trenger ikke nødvendigvis stå i relasjon til den innholdsmessige betydning. Den kvalitative tilnærmingsmåten blir derfor den grunnleggende fremgangsmåten i min lærebokanalyse. Min intensjon er heller ikke å foreta et komperativt studie av lærebøker som er utkommet i nyutgaver. Det interessante er imidlertid de *generelle utviklingstrekkene* mer allment.

Ut fra en grundig gjennomgang av krigens tema og vurdering av disse har jeg gjort et utvalg over de ulike aspekt som okkupasjonsformidlingen bør inneha for å gi en helhetlig og dernest dekkende forståelse av de fem krigsårene i Norge. Mitt utvalg av de aspekt jeg mener formidlingen bør inneha er valgt ut med tanke på læreplanens krav. Planen krever at elevene skal få forståelse for vanlige folks levekår. Elevene skal kjenne til de forhold som preget perioden, samt få forståelse for handlinger i den aktuelle perioden som har bidratt til å forme det samfunnet vi selv lever i. Dette setter krav til en historiekunnskap som både innehar makro og mikroperspektivet. En helhetlig forståelse for okkupasjonstidens særegne forhold må derfor inneha aspekt som : Norge i stormaktspolitikken, krigshandlingene i 1940, tysk politikk, ute og hjemmefronten, dagliglivet, Nasjonal Samling og rettsoppgjøret. Dersom disse aspektene dekkes vil det, etter mitt syn, belegge de mest sentrale forhold både på makro- og mikronivå.

Det blir derfor nødvendig å stille spørsmål om hvilken del av virkeligheten det er som beskrives og hva det er som utelates. Hvilke tema i okkupasjonshistorien er det som formidles i lærebøkene? Hvilket innhold og hvilket syn er det som har preget okkupasjonshistorieframstillingen i etterkrigstida? En læreboks styrke eller begrensing samt forfatterens holdning kommer ofte til uttrykk allerede i stoffvalget og dernest i den synsvinkel som legges til grunn for framstillingen. Er det nærliggende å anta at når det emosjonelle aspekt, som var svært sterkt i de aller første etterkrigsår kommer på avstand, så vil den binding og det engasjement som tidligere var så naturlig kjøle av? I så fall vil utviklingen i lærebøkene fremstilling vise en økt bredde i tema etterhvert som tiden går.

Kilder

Kildematerialet som ligger til grunn for denne oppgaven kan primært sorteres innenfor tre ulike kategorier kilder; faglitteratur, aviser & tidsskrifter samt lærebøker.

Faglitteratur:

Den store mengden litteratur som er kommet ut med krigen som tema kan lett by på problemer når feltet som helhet skal karakteriseres. Blant annet er det vanskelig å ha den fulle oversikten over all den litteratur som er kommet ut. Likeledes byr det på problemer å trekke grenser mellom hva som kan kalles seriøse forskningsbidrag og det som er ment som ren underholdning. Noen fullstendig oversikt over større forskningsarbeider finnes heller ikke.

Jeg har derfor lagt til grunn to bibliografier som er utgitt av A/L Biblioteksentralen- Bibliografisk avdeling. Bibliografiene, som begge er kalt Norge i krig 1940-1945 utkom i 1965 og i 1990. Den siste av disse gjør imidlertid et forsøk på å dele inn litteraturen i sjangerene faglitteratur og skjønnlitteratur. Definisjonen av sjangeren «faglitteratur» er imidlertid noe rommeligere enn min egen definisjon av begrepet. Og inneholder i denne bibliografien, også litteratur som er skrevet av journalister, krigens aktører og lignende. Her har jeg imidlertid valgt å begrense faglitteraturen til den forskning som er skrevet av akademiske historieforskere.

Lærebøker:

Utgangspunktet mitt var å forsøke å analysere de lærebøker som har hatt den største markedsandelen i tiårene fra krigen og fram til idag. Men å finne fram til de lærebøker som til enhver tid har hatt den største markedsandelen viste seg å være vanskelig. Dette fordi Ingen av de større forlagene som produserer læremidler satt inne med oversikt over markedsandel. Tidligere var ikke lærebøker noen høyt prioritert del av forlagenes produksjon. En registrering av lærebøkene markedsandel ble derfor ikke ført. De valgte lærebøker er derfor tilfeldig valgt og da med de fordeler og ulemper dette eventuelt medfører. Jeg har likevel funnet det naturlig å ta med et større antall lærebøker fra de siste 20 årene. Noe som først og fremst skyldes den økende produksjon av læremidler som har funnet sted.

Aviser og tidsskrifter:

Aviser og tidsskrifter er i utgangspunktet et svært stort kildemateriale i seg selv. Noen bibliografisk oversikt over innlegg i aviser og tidsskrift

som behandler okkupasjonen i en eller annen sammenheng finnes da heller ikke her. Når det gjelder tidsskrift har jeg foretatt en systematisk gjennomgang over tidsskriftene; Historisk tidsskrift, Nytt Norsk tidsskrift, Samtiden, Syn & Segn og Heimen i hele etterkrigstiden. Når det gjelder avisene har jeg systematisk lest filmruller fra 1970 og fremover. Fram til 1970 har jeg i hovedsak sett på aktuelle datoer som 8. mai & 9. april. Et utvalg av aviser måtte gjøres. Jeg valgte å forholde meg til to av landets største aviser, Dagbladet og Aftenposten. Disse avisene betrakter jeg også som svært aktuelle debattaviser hvor det ville være naturlig at en offentlig debatt av en slik karakter kom til uttrykk. Det som i første rekke har vært problematisert når det gjelder mitt kildemateriale er den store mengden som litteratur, tidsskrift og aviser representerer. Dette har bidratt til at arbeidet med kildesøk har vært en møysommelig og svært tidkrevende prosess.

DEL I.

DEN VITENSKAPELIGE FORSKNINGEN OM OKKUPASJONSTIDA I NORGE FRA 1945 OG FREM TIL IDAG

KAPITTEL 2.

OKKUPASJONEN SOM FORSKNINGSFELT

I dette kapitlet vil jeg gi en historiografisk beskrivelse av de vitenskapelige forskningsarbeider om okkupasjonstiden i Norge fra 1945 og fram til 1995. Det vesentligste er å synliggjøre utviklingstrekkene når det gjelder *forskningsfelt*. Hvilke tema har faghistorikerne studert? Og har forskningen vist større bredde hva tema angår etterhvert som årene har gått? Intensjonen her er *ikke* å analysere forskningsbidragene, men å gi en oversikt over hvilke forskningsfelt som er studert. En historiografisk redegjørelse vil derfor ha som mål å belyse min problemstilling om i hvilken grad det er samsvar mellom vitenskapsfagets forskningsfelt og de tema som lærebøkene behandler. Distanse i tid er av stor betydning. Å frigjøre seg fra ideologisk trykk og følelsesmessig engasjement, som naturlig er mest påtagelig tilstede i de første etterkrigsårene, kan åpne for både nye *synspunkter* og nye *synsvinkler* i forskningen. At dette er forhold som også de eldre okkupasjonsforskerne er oppmerksom på synliggjør Magne Skodvin når han sier:

« Krigsgenerasjonen vil, som alle andre, gjerne finna si fortid respektabel. Kritikargenerasjonen vil, som alle slike, gjerne skrapa på forgyllinga og ripa i lakken. Tredjegerasjonen har begge dei andre på avstand, og set dei inn i sine egne

*perspektiv. Ein fjerde generasjon står på spranget-
kva perspektiv vil den ha?»¹*

Dette er forhold som kan synliggjøres gjennom forskning på nye tema og som jeg her vil redegjøre for. Det vil derfor være *den faglitterære framstilling som beskrives*.

Når det gjelder de større verk om krigen i Norge vil jeg avslutningsvis gi en kort omtale. Min intensjon i dette kapitlet er å redegjøre for de tema som behandles av faghistorikere. Et større verk vil nødvendigvis måtte ta hensyn til de fleste tema som angår okkupasjonen. Det interessante i et verk er derimot den innfallsvinkelen som gis til stoffet. Jeg vil derfor i korte trekk redegjøre for det siste av våre to verk om krigen i Norge.

Begrepsavklaring

Når det gjelder begrepet *faghistoriker* er det nødvendig med en begrepsavklaring.

Siden tittelen historiker ikke er noen beskyttet tittel kan det se ut som at begrepet blir benyttet om svært mange som forsøker å skrive om fortiden. Sett utfra ulike synspunkt kan dette også være riktig.

En rekke gode forskningsbidrag med okkupasjonstida som emne er levert. Bidragsyterne har vært dyktige journalister, tidligere «hjemmefrontgutter» eller andre som med bakgrunn i egne erfaringer har "forvandlet" seg til kildegranskende ikke-akademiske forskere.

Likevel vil jeg i hovedsak avgrense mitt stoffvalg til å gjelde bidrag gitt av akademiske forskere innenfor vitenskapsfaget historie.

I den grad andre forskere nevnes er det på bakgrunn av at disse har arbeidet med historiske kilder i nær tilknytning til sine egne vitenskapsfag.

¹ Magne Skodvin (red.): Norge i krig. B 1 Oslo 1984.

Dette gjelder mellom annet statsviter Thomas Christian Wyller, Sverre Hartmann og Ragnar Ulstein.

Det som særlig særmerker okkupasjonsforskningen i de femti årene som er gått siden krigens slutt, er den stadig økende mengde forskningslitteratur, samt den økende tematiske og perspektivmessige bredde i forskningen. Fortsatt gjenstår det sider ved okkupasjonen som er fraværende i forskningen. Særlig gjelder dette de økonomiske og sosiale aspektene som relativt få har vært opptatt av. Men også nye forskningsfelt har økt i takt med tiden. Ønsket om, og viljen til å engasjere seg i nye felt har vært særlig påtakelig særlig fra 1970 årene og fremover.

Den mer kritiske synsvinkelen på tema, også tema som har vært studert fra krigens slutt, gjør seg gjeldende med det tidsskiftet som vi gjerne forbinder med 1970 tallet.

Særlig er interessen for fascismen et forskningsfelt som begynner å interessere de yngre forskerne på 70 tallet. I 1980 årene og frem mot 1990 har dette vært et særlig markert trekk.

Pionerforskningen

De første 15 årene etter krigens slutt preges av et stort antall forskningsbidrag som omhandler okkupasjonstiden. Forskerne bak de første bidragene er Halvdan Koht, Magne Skodvin, Sverre Steen, Thomas Christian Wyller og Sverre Kjeldstadli.

Den første som kom på banen var Halvdan Koht. Han utkom allerede i 1947 med boken Norsk utenrikspolitikk frem til 9.april 1940.

Boken er nærmest å betrakte som et forsvar fra forfatteren på den kritikk granskingskommisjonen kom med mot den norske utenrikspolitikk som ble ført før 9.april 1940. I egenskap av å være utenriksminister oppfattet nok Koht kommisjonen for å være på leting etter syndebukker. I boken hevder han at granskingsnemnda vurderer den norske utenrikspolitikken etter hva som er lært og opplevd etter den 9.april og etter krigen. Samme året gav Koht ut boken Fra skanse til skanse. Her skildrer han krigsmånedene i Norge 1940. Koht er historiker. Men Kohts posisjon som utenriksminister var nok hovedårsaken til bokenes tilblivelse. Behovet for klargjøring av hva som lå forut 9.april og som ledet til det tyske angrepet samt å forklare sin egen rolle synes viktig.

Mer interessant er tre sentrale doktoravhandlinger om okkupasjonen som ble avlagt i 1950 årene.

Disse tre avhandlingene var Magne Skodvins Striden om okkupasjonsstyret i Norge fram til 25 september 1940 av 1956, statsviteren Wyllers Nyordning og motstand av 1958 og Sverre Kjeldstadlis første bind om Hjemmestyrkene fra 1959. Kjeldstadlis avhandling omhandler den norske militære motstandskampen mens Skodvins avhandling tar utgangspunkt i den tyske politikken i Norge de første krigsmånedene i 1940. Wyllers bok har en klar historisk tilnærming. Men Wyller, i egenskap av å være statsviter, vinkler sin fremstilling av NS forsøk på en

omdanning av det norske samfunn ut, fra et organisasjonsteoretisk perspektiv. Derfor faller Wyllers avhandling både inn i en historisk ramme men innehar også en samfunnsvitenskapelige vinkling.

Det navn vi likevel først og fremst forbinder med den tidlige okkupasjonsforskningen er Sverre Steen. Sverre Steen var den sentrale skikkelsen i det fagmiljøet som ble opprettet i 1951 og som kalte seg «Institutt for norsk historisk forskning». Det var i dette miljøet de tre nevnte doktoravhandlinger så dagens lys. Steen var også medlem av den sivile undersøkelseskomisjonen og samtidig den sentrale skikkelsen i det faghistoriske miljøet som skulle studere okkupasjonshistorien. Det første samlede verket om Norges krig 1940-1945 ble utgitt i tiden 1947 - 1950 og hadde Sverre Steen som hovedredaktør. Dette var ett av de to verkene som er kommet om den norske delen av krigen.

Men det skulle gå 35 år fra Sverre Steens verk før det andre samlede verk kom ut. Disse to verkene vil jeg imidlertid komme tilbake til senere.

Men flere enkeltbidrag utkom i løpet av de første 15 årene. Sverre Kjeldstadli gav i 1959 ut andre bind av sitt verk om Hjemmestyrkene. Mens første bind omhandler perioden fra sommeren 1940 til sommeren 1944, tar andre bind for seg det siste krigsåret. Intensjonen med undersøkelsen er å vise hovedtrekkene av den norske og allierte motstanden mot den tyske okkupant og Nasjonal Samling i de fem krigsårene.

Nils Ørvik skrev Norge i brennpunktet i 1953. Boka tar for seg forhistorien til 9. april 1940. Samme tema behandler John Midgaard i 1960 i boka 9.april 1940. Dagen og forspillet. Midgaard retter her kritikk mot både hjemlige og utenlandske forhold som førte fram til 9.april.

Det som først og fremst synes å prege «pionerforskningen» er ønsket om å få vite hva som ledet til det tyske angrepet. Det innebærer at tema som Forspillet, invasjonen og de første krigsmånedene har stått sentralt i de første års forskning. De første 15 etterkrigsårene ble det produsert mye, mens 1960 årene preges av en dvaletid.

1960 Årene- en «dvaletid» i okkupasjonsforskningen

Forbausende få nye forskningsbidrag utkommer dette tiåret.

Her må imidlertid Sverre Hartmann nevnes. I 1965 kom boka Kritiske faser i Norges historie under annen verdenskrig. Her forsøker Hartmann å kaste lys over enkelte sentrale hendelser i løpet av de fem krigsårene. Forfatteren lar motsetningene mellom to kjente og markante skikkelser gå igjen som en hovedlinje boka igjennom. Dette er Terboven og Quisling.

Et av hovedmålene har vært å avdekke ukjente sider ved disse personlighetene.

I sitt forord reserverer imidlertid forfatteren seg ved å poengtere at tittelen, «kritiske faser» er benyttet for å unngå at leseren skulle komme til å tro at alle eller de fleste kritiske faser er behandlet i boka.

Forfatteren har imidlertid her gjort et utvalg, vel vitende om at også enkelte sider er utelatt. Bokas viktigste bidrag er at den kaster nytt lys over sentrale hendelser.

Den Samtidshistoriske forskningsgruppen

Men også en del mindre, men svært gode, forskningsoppgaver ble utgitt i dette tiåret. Ikke minst gjennom det forskningsmiljøet som Magne Skodvin bygde opp ved Historisk institutt ved universitetet i Oslo. Her ble Samtidshistorisk forskningsgruppe dannet sist på 1960 tallet.

Den Samtidshistoriske forskningsgruppen bestod av en gruppe yngre historikere samt noen mer etablerte forskere. Gruppens formål var blant annet å gi ut en del avhandlinger, artikler og hovedfagsoppgaver med emner fra tiden under og omkring den siste verdenskrigen.

Flere bøker ble utgitt over dette emnet før gruppens aktivitet ble redusert i første halvdel av 1970 årene. I denne kretsen stod Magne Skodvin sentralt. En del av medlemmene i Samtidshistorisk forskningsgruppe er blant de som i de senere år er blitt kalt «Skodvins elever».²

Noen av disse har etterhvert gjort seg sterkt gjeldende i okkupasjonsforskningen. Blant annet gjelder dette Ole Kristian Grimnes og Berit Nøkleby. Disse vil jeg imidlertid komme tilbake til senere i dette kapitlet.

² Se «Skodvinskolen» kap.3

Nye tendenser i 1970 årenes forskning

Nye tendenser synes imidlertid å vise seg i 70 årene. Det nye består først og fremst i et økt antall bidrag og nye sider ved okkupasjonen som forskningsfelt. De nye forskningsfeltene avløser ikke de gamle, men kommer som et tillegg og bidrar i så måte til en økt perspektivmessig bredde.

Blant de første bidrag som ble gitt i okkupasjonshistoriesammenheng i 1970 årene var Sverre Hartmann da han i 1971 satte Søkelys på 1940. Denne boka har som undertittel «Var Sovjet farligere enn fienden?». Her tar forfatteren et oppgjør med general Ruge, hvor han stiller mange spørsmål til generalens handlinger i 1940. Blant annet om hvorfor Ruge inngikk en avtale med tyskerne om å stille de norske styrkene i Øst Finnmark under tysk kommando. Et annet spørsmål Hartmann stiller er bakgrunnen for Lindback Larsens henvendelse i oktober 1940 til det nazistiske riksstyret om å opprette norske grensevaktstyrker med tysk godkjenning.

Hartmanns bok er bygget på en serie artikler han skrev for et norsk ukeblad. Artikkene vakte slik oppsikt at han gav disse ut i boks form. Hartmann er også bevisst på de følelser og holdninger som må stå sentralt når 9.april skal studeres. I sitt forord siterer Hartmann 1.arkivar i UD, Reidar Omfang, som påpeker at :

«.....Hele opinionsdannelsen i etterkrigstiden- det gjelder ikke minst spørsmålet om regjeringens utenrikspolitikk før 9.april har sin rot i det som foregikk her hjemme i tidsrommet 9.april - 25.september, her må vi regne med psykologiske faktorer som vanskelig lar seg overvinne i vår levetid, og som

*også vil hemme forskningen ».*³

I dette ligger troen på at nye generasjoner vil kunne vurdere annerledes fordi man har fått den nødvendige distanse til begivenhetene. Dermed stiller han spørsmålstegn ved tidligere forskningsbidrags evne til å se gjennom den emosjonelle støyen som preget de første årene etter annen verdenskrig.

Men Hartmanns bidrag innledet bare 1970 årene som skulle komme til å vise en flom av gode forskningsbidrag.

Olav Riste kom i 1973 med det første bindet i et tobindsverk om «London - Regjeringa» Norge i krigsalliansen 1940-1945.

Verket var ferdigskrevet i 1979. Dette er et forskningsverk om krigsledelsen på utefronten, om samarbeidet med hjemmefrontledelsen og om det storpolitiske spillet omkring frigjøringen av Nord-Norge.

I det første bindet som har undertittelen «Prøvetid» og omfatter perioden 1940 - 1942, er det en rekke sentrale spørsmål som kommer opp.

Blant annet gjelder dette spørsmålet om hvilken plass Norge hadde i den store alliansen og hvilken krigspolitikk den norske regjeringen i London hadde.

³ Sverre Hartmann: Søkelys på 1940. Oslo 1971 S.7

Andre del har fått undertittelen «Vegen heim» og omfatter perioden 1942-1945. Her tar forfatteren opp diskusjonen om hjemmefrontens kampreformer og avklaringen i forholdet mellom regjeringen og hjemmefrontens ledelse.

I omtrent samme tidsrom la Ole Kristian Grimnes fram et forskningsarbeid med et beslektet emne kalt Norge og den 2. verdenskrig: Hjemmefrontens ledelse. Dette utkom i 1977.

Forfatteren viser hvordan motstanden mot okkupasjonen vokste fram og vurderer forholdet mellom hjemmefrontens ledelse og allmennheten, samt til den norske regjering i London.

Hjemmefrontledelsens politikk var, i følge Grimnes, fundert på at den endelige frigjøring skulle komme utenfra eller skje som følge av krigs begivenheter utenfor landets grenser. Grimnes viser til det spesielle med den norske motstandsbevegelsen i forhold til andre frigjøringsledelser i etterkrigstiden. Den norske motstandsledelsen var totalt urevolusjonær. Dette forklarer Grimnes med at motstandsbevegelsen hadde restaurasjon som hovedmål ikke revolusjon. En av bærebjelkene i hjemmefrontledelsens kamp mot Nasjonal Samling var antinazismen. Det tyske okkupasjonsregime som ble etablert i Norge under andre verdenskrig møtte en stadig økende motstand i fra den norske befolkningen. Det var denne motstanden som etterhvert fikk sitt lederskap, og som måtte avgjøre om motstanden skulle ta en voldelig vei, og samtidig foreta en vurdering om de represalier som ble iverksatt av okkupasjonsmakten var verd de voldelige midler eller ikke. Motstandsledelsen fikk etterhvert innvirkning på den norske eksilregjering, og ble en faktor som regjeringen måtte ta alvorlig.

Flere fellestrekk finnes mellom Ristes og Grimnes forskningsarbeider. De leverer begge større forskningsverk og begge tar for seg tema som omhandler hjemme-utefronten. Temamessig representerer imidlertid *ikke* bidragene noe nytt. Interessen for hjemmefront-utefront har holdt seg påtakelig stor og er således helt i tråd med den nasjonale konsensus.

1970 årene avfødte enda et flerbindsverk. I 1974 kom første bind av Ragnar Ulsteins trebindsverk om Svensketrafikken.

Verket ble til på oppdrag fra Norges Hjemmefrontmuseum. Det mest særegne ved dette verket er at *perspektivet synes å være lagt på mikronivå*. Dette var uvanlig innen okkupasjonsforskningen på denne tiden. Vi får her kjennskap til en del vanlige folks forståelse og opplevelse av svensketrafikken. Forfatteren har tatt for seg historien om de 50 000 nordmennene som kom seg over til Sverige i løpet av krigen. Motivene til de som dro til Sverige var forskjellige, noen ønsket å komme seg med i krigen, andre fordi de tilhørte en rase som tyskerne ønsket å utrydde, mens atter andre forlot Norge fordi de var ettersøkte av tyskerne.

En del av Ulsteins materiale bygger på private nedtegnelser samt intervjuer med en rekke loser. I hovedsak har likevel forfatterens oppgave vært å studere den organiserte flyktningetrafikken som en del av den totale motstandsbevegelsen. Dette var også et uberørt tema i forskningen.

En ny generasjon okkupasjonsforskere

Et interessant trekk som vi finner i 1970 årene er den økende interessen for okkupasjonsforskning hos de yngre forskerne.

I dette tiåret begynner en ny generasjon historikere å gjøre seg gjeldende på feltet.

En del av disse yngre historikerne var tilknyttet universitetet i Bergen i perioden 1969-1975 og var studenter av Rolf Danielsen.⁴

I 1976 var 10 av hovedfagsarbeidene samlet i bokform under tittelen Fra ide til dom. Dette var en samling historiske og sosiologiske studier av Nasjonal Samling. Hvert kapittel gir en ny innfallsvinkel til stoffet. Disse arbeidene representerer noe nytt i forskningen om krigen. Først og fremst på grunn av tema. Studier av Nasjonal Samling hadde fram til 1970 tallet ikke vært noe prioritert tema innenfor okkupasjonsforskningen.

Flere hovedfagsoppgaver kom i årene omkring 1970. Og flere av disse oppgavene omhandler Nasjonal Samling og partiets virksomhet.⁵ Terje Valens hovedfagsoppgave fra 1974, utgitt i bokform i 1978 var av mer tradisjonell karakter tematisk sett, men det perspektiv Valen valgte var svært utradisjonelt. Bokas tittel var «De tjente på krigen: Hjemmefronten og kapitalen». Forfatteren hevder at mange fra hjemmefronten og blant industrilederne hadde god fortjeneste på krigen og okkupasjonen. Til tross for det mer utradisjonelle og kritiske perspektivet Valen utviste skapte ikke boken noen særlig interesse eller oppmerksomhet i forskerkretser. Om dette skyldes manglende interesse for det tema som Valen her tok opp eller om de etablerte forskerne heller ønsket å «tie ihjel» et bidrag av en slik karakter, kan det bare spekuleres i.

⁴ Rolf Danielsen f. 1922. Professor i historie. Danielsen har særlig arbeidet med lokalhistorie og nyere norsk politisk historie.

⁵ Hovedoppgaver som her bør nevnes er bl.a. Ola T. Søhus: Det kommisariske statsråd. 1967. Ivar Olstad: Kommunal nyordning i Opland fylke. 1969. Asbjørn Eide: Kyrkjestriden, okkupasjonsmakta og Nasjonal Samling. 1973. Laila Kristiansen: Nasjonal Samling og nyordning i arbeidslivet i den kommisariske perioden 25 september 1940-1. februar 1942, 1972. Halvar Nordås: Nasjonal Samling og det kommunale styret i Rogaland 1940-1945, 1972.

Også frontkjemperbevegelsen er gjort til gjenstand for forskning. Ole Andreas Dahl avla i 1972 sin hovedfagsoppgave om Frontkjemperbevegelsen i Norge med særlig vekt på Den norske legion

I 1977 kom også et interessant forskningsbidrag som i høyeste grad representerte noe nytt. Dette var Svein Blindheims Nordmenn under Hitlers fane.

Blindheims bok markerer noe nytt ved hans valg av forskningsområde. Før Blindheim er det, meg bekjent, bare ett forskningsarbeid som har behandlet frontkjemperne som gruppe.⁶

Blindheim tar for seg problematikken omkring de 7000 nordmenn som meldte seg til tysk krigstjeneste og kjempet på østfronten fra Finland til Kaukasus. Forfatteren søker her å finne ut hvorfor disse guttene meldte seg.

Blant 1970 tallets forskningsarbeider bør også Hans Fredrik Dahls verk «Dette er London» NRK i krig 1940-1945 fra 1978 nevnes.

Dette er et tobindsverk hvorav første bind beskriver kringkastingen i Norge 1920 - 1940. Andre bind omhandler radiopropaganda under krigen og om denne propagandas stil og teknikk. NRK sine sendinger fra London var en uvurderlig informasjonskilde i en tid preget av sensur fra alle hold.

1980 åras forskning

Det økende antall forskningsoppgaver som preger 1970 tallet kan sies å nærmest eksplodere i 1980 åra. I 1980 årene kan vi også registrere en økende bredde hva nye forskningsfelt angår.

Dette er en utvikling som begynner å gjøre seg gjeldende på 1970 tallet men som forsterkes utover i 1980 årene.

⁶ Ole Andreas Dahl: Frontkjemperbevegelsen i Norge med særlig vekt på Den norske legionen. 1972.

I 1981, kom enda en interessant forskningsoppgave ut. Dette var Borgersruds unngå å irritere fienden.

I motsetning til Blindheim er imidlertid ikke Borgersruds bok ikke ny når det gjelder temavalget. Her er det derimot den synsvinkelen som forfatteren har valgt som representerer noe nytt. Boken omhandler den norske militære motstanden i 1940. Tittelen på boka illustrere godt de hovedlinjer som løper gjennom fremstillingen. Forfatteren hevder at det militære forsvar i 1940 ikke var noe nasjonalt forsvar, men først og fremst forberedt på indre krig. Han hevder at det ikke var noen nasjonal forsvarsfølelse i Norge og at både tillit og aktiv deltakelse var fraværende. Den norske forsvarskrigen gikk nettopp ut på å «unngå å irritere fienden». Borgersruds bok står her i sterk kontrast til mye av det som vi finner i våre historielærebooks samt tidligere forskningsarbeider hvor den norske krigsinnsatsen for kongen og fedrelandet framholdes som en historisk bragd; Borgersrud derimot gir lite ære og heder til denne innsatsen.

I 1982 tar Hans-Fredrik Dahl opp temaet nazisme. Han fremstår med en grundig oversikt over NS-bevegelsen samt et omfattende bildemateriale i boka kalt Den norske nasjonalsosialismen: Nasjonal Samling 1933 - 1945 i tekst og bilder. Boka omhandler nasjonalsosialismens framvekst i Norge med bakgrunn i den internasjonale fascismen.

Utover 1980 årene kom det en rekke nye forskningsbidrag av både de mer etablerte forskere men også noen nye og yngre forskere. Av de mer etablerte kan Ole Kristian Grimnes, Berit Nøkleby, Ragnar Ulstein og Magne Skodvin sies å være. Magne Skodvin gav i 1982 ut Som seilene fylles av storm. Bokas utgangspunkt er en rekke kåserier av Skodvin våren

1982. Emnene som tas opp er opptakten til krigen i Norge, krigsføringen ute og hjemme, okkupasjonsstyret og hjemlige forhold under krigen. Samlet sett er dette en mer populærvitenskapelig vinkling på emnet okkupasjonshistorie.

Året etter, i 1983, utgav Grimnes sin Norge under okkupasjonen. Forfatteren sier selv i sin innledning at boka først og fremst er ment for grunnfagstudenter i historie. Den kan således nærmest betraktes som en akademisk lærebok med de krav som et universitetsstudium stiller til en slik bok. Men mottakergruppen bør også kunne være det bredere publikum. Boken er en kortfattet fremstilling om okkupasjonstiden som helhet. Boken tar derfor opp tema som 9.april, Norge i stormaktpolitikken, økonomiske og sosiale forhold samt motstand og frigjøring. Innledningsvis redegjør også forfatteren for sitt ståsted. Grimnes tilhører den første etterkrigsgenerasjonen med de ulemper og fordeler det gir. Samtidig bygger boka både på egne men også andres forskningsarbeider. Dette innebærer at ikke alle sider av okkupasjonen er like godt dekket. Slik sett kan Norge under okkupasjonen være et komprimert utgave av samleverket Norge i krig.

Samme forfatter kom i 1987 med boka Veien inn i krigen. Grimnes studerer her regjeringen Nygaardsvolds beslutninger i 1940, deres nei til tyskerne niende og tiende april, og senere deres beslutning om å dra til Storbritannia. I sitt forord tar han til orde for at debatten om stormaktens rolle og særlig Tysklands og Storbritannias rolle under forspillet til 9.april er i ferd å ebbe ut. En debatt han sier har pågått i over en generasjon. Men, sier han, foreløpig har det ikke vært stilt så mange andre spørsmål enn dem som krigsgenerasjonene har vært opptatt av.

I boka sier han at han vil være lite opptatt av skyldspørsmålet og at dette er noe som ikke kan være det viktigste i en faghistorikers anliggende.

En faghistoriker må frigjøre seg fra «en altfor tvingende skyldsproblematikk».⁷

Videre sier han at å peke ut ansvarlige og fordele skyld er ingen prioritert oppgave i et vanlig faghistorisk granskningsarbeid.

Disse uttalelsene er svært interessante særlig tatt i betraktning at det på tidspunktet denne boka ble skrevet allerede var en debatt i full gang mellom faghistorikerne om verdi og moral i okkupasjonshistorieskrivingen.

Kanskje kan boka således sies å være et innlegg i debatten. Grimnes er da også en av de okkupasjonsforskerne som er særlig opptatt av verdi og moral spørsmålet og som har engasjert seg sterkt i denne debatten. I verket Norge i krig redegjør han mer utfyllende om problematikken. Dette vil jeg komme tilbake til senere når jeg beskriver dette verket.

En yngre historiker kom samme året med et forskningsarbeid over et felt som det tidligere ikke hadde vært viet særlig mye tid på. Det dreier seg her om Nils Johan Ringdals Mellom barken og veden. Her forsøker han å gi en samlet beskrivelse av politiet under okkupasjonen. Den tidlige og betydelige nazifiseringen av politiet blir viet stor oppmerksomhet. Han bygger i stor grad på muntlige kilder. En anmelder av denne boka hevder at fremstillingen tar form av å være et hastverksarbeid med en mengde slurvete feil som med letthet kan påvises. Samtidig mener han at boka på mange måter minner om et journalistisk arbeid. Boka er lettlest og underholdende og kan således møte et bredere publikum.⁸

⁷ Ole Kristian Grimnes: *Veien inn i krigen*. Aschehoug, Oslo 1987, s.10.

⁸ Ole Kristian Grimnes: *Historisk Tidsskrift* nr. 4 1988 s.213

Forskningsbidraget er likevel svært interessant fordi *forskningsfeltet* er nytt. Til tross for at nazifiseringen av politiet var av et betydelig omfang har dette ikke tidligere vært gjort til gjenstand for forskning.

Året etter, i 1988, kom Berit Nøkleby med Da krigen kom til Norge september 1939-juni 1940.

Nøkleby skildrer de dramatiske månedene før og under okkupasjonen av Norge med vekt på storpolitikk og krigshandlinger.

Boka gir oss et nært inntrykk av hvordan nordmenns hverdag ble preget av begivenhetene. Forfatteren har benyttet seg av et stort antall fotografier som er med på å skildre historien, og levendegjøre denne. Boka kan likevel ikke karakteriseres som hverdagshistorie i den forstand at perspektivet i overveiende grad er lagt på mikronivå. Her er det igjen storpolitiske forhold som dominerer.

Samme forfatter kom dette året med Pass godt på Tirpitz: Norske radioagenter i Secret intelligence Service 1940-1945.

Her gis en samlet beretning om alle lyttestasjonene som britene etablerte langs norskekysten. Norske agents rapporter til London ble ikke minst avgjørende når det gjaldt senkingen av Tirpitz. De norske radioagentene har frem til denne tid ikke vært studert på i forskningssammenheng. Her får de for første gang hederlig omtale for sin innsats i krigstiden.

Nils Johan Ringdahl kom i 1989 med boka Gal mann til rett tid. Dette er en biografi om Sverre Riisnæs som var justisminister i okkupantens tjeneste. Han unngikk dødsstraff under rettsoppgjøret etter krigen. Først og fremst fordi hans opptreden i retten forvirret psykiatere og dommere. Han ble isteden sendt til Reitgjerdet Psykiatriske sykehus.

Denne boka kan sies å minne mer om et journalistisk bidrag enn om et akademisk forskningsarbeid.

Ringdahls to bøker Mellom barken og veden. og Gal mann til rett tid kan kanskje være med på å vise en ny trend innenfor historieskrivingen om okkupasjonstiden. Disse bøkene tar iallfall tydelig sikte på å møte et bredere publikum ved å krydre fremstillingen både språklig sett men også ved den formen fremstillingen her har fått.

I 1989 utkom også flere gode forskningsbidrag.

To av disse var Øystein Sørensens Hitler eller Quisling og Ragnar Ulsteins Etterretningstjenesten i Norge. Ulstein har i tre bind beskrevet etterretningstjenesten i Norge under den andre verdenskrig. Første bind med tittelen «Amatørenes tid» utkom i 1989, denne omhandler fremveksten av de illegale etterretningsgruppene, deres funksjon og virke. Den omhandler også hvordan mange av de illegale etterretningsgruppenes medlemmer ble offer for angiveri eller for tyskernes peileapparater. Bind to kom ut i 1990, mens bind tre kom i 1991.

Forfatteren har i sine studier i forbindelse med disse tre bindene foretatt intervju med omtrent 1500 krigsveteraner, hvor flere hundre av disse jobbet i den illegale etterretningstjenesten i Norge.

Det er disse intervjuene som sammen med skriftlige kilder danner basisen for hans trebindsverk. I Innledningen til første bind gir forfatteren uttrykk for at etterretningstjenesten ikke ble verdsatt slik som den burde ha blitt det etter krigen. Han sier at denne virksomheten var den minst kjente, men den var den militært sett viktigste. Det er denne virksomheten forfatteren beskriver i disse tre bindene. Bøkene er i hovedsak en hyllest til etterretningstjenesten og skildrer her en hittil ukjent side av etterretningstjenestens virksomhet.

Det andre av disse forskningsbidragene, Sørensens Hitler eller Quisling: Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940 - 1945, er et resultat av nitid kildearbeid som viser at Nasjonal samling var preget av stor indre splid under 2. verdenskrig.

Hovedvekt legges på motsetningen mellom «nasjonalsosialistene» og «storgermanerene».

Interessen for ideologier var generelt lav i tiden fra krigens slutt og frem til det tidsskiftet vi regner 1970 tallet for å være. Dette kan nok være en av grunnene til at nazismen som ideologi ikke har vært gjort til gjenstand for forskning. Sørensen er således banebrytende i denne sammenheng.⁹

Sørensen har da også tidligere påpekt de manglende studier av NS som ideologisk retning. Her står han selv bak den første samlede studie av ideologiske brytninger i NS i krigstid.

Ved inngangen til 1990 årene kom atter to vel etablerte forskere med bøker. Disse to var Ole Kristian Grimnes og Magne Skodvin. Grimnes utkom med boka Vendepunkt-9.april i vår bevissthet, som forøvrig var et samarbeidsprosjekt med Jo Benkow. Dette er en populærutgave av kjente tema innenfor okkupasjonshistorien. Den klare dikotomien nasjonal-unasjonal er her et framtreddende element. Noe nytt representerer således ikke denne boka, hverken når det gjelder tema eller synsvinkel.

Magne Skodvin kom samme året med Krig og okkupasjon 1939-1945. Boka er også kalt for «Folkeboka om krigsåra» av forlaget. Noe som nok har sin bakgrunn i at dette er den første samlede fremstilling forfatteren har gitt av de 5 årene, og således skal gi en oversikt over disse åra og

⁹ Ole Kristian Grimnes: Historieskrivingen om okkupasjonen. N.N. T. nr 2, 1990.

hendelsene her. I sitt forord sier Skodvin at leseren vil finne et hovedsynspunkt; Norsk historie er internasjonal historie, slik den kan arte seg her i landet, i møtet med de særnorske forutsetninger. Derfor, sier Skodvin, er tyske målsettinger et hovedtema i denne boka. Boka starter med emnet førkrigstid, og tar derfra leseren gjennom de 5 okkupasjonsåra til og med rettsoppgjøret. Boka må vel sies å være en politisk gjennomgang av de hendelser som skjedde i ovennevnte periode og representerer ikke noe endringstrekk i forskningen om krigen.

1991 ble et produktivt år hva nye forskningsarbeider angår.

Navn som må nevnes her er Øystein Sørensen, Tore Pryser, og Ekman/Grimnes.

Ole Kristian Grimnes og Stig Ekman har sammen gitt ut boka Broderfolk i ufredstid Boka tar for seg norsk-svenske forbindelser under den andre verdenskrig. Således er boka ment å dekke et område som har blitt lite behandlet av forskerne. De to forfatterne forsøker her å utforske de norsk-svenske relasjoner på nytt. Det blir blant annet sett på de ulike restriksjonene som Sverige la på Norge, den hjelp Norge fikk fra Sverige og Sveriges store betydning for Norge.

De temaer boka tar for seg relasjonsmessig mellom de to landene er blant annet, svensk-norske regjeringsrelasjoner under 2. verdenskrig, norske flyktninger i Sverige og utdannelsen av norske polititropper i Sverige. Videre behandles svensk humanitær hjelp til Norge og norsk motstand fra svensk side. Når det gjelder Sørensen og Pryser kom de med bøkene Solkors og solidaritet og Arbeiderbevegelsen og Nasjonal Samling.

Dette er svært interessant fordi begge er yngre forskere og de har begge stilt seg kritisk til sider av den tradisjonelle fremstillingen av okkupasjonen. Her tar de begge opp aspekt som behandler den «gale siden» under

okkupasjonen. Dette er tema som i liten grad er behandlet av faghistorikerne, men som tradisjonelt har vært et yndet tema for de skjønnlitterære forfatterne.

Et interessant trekk, og som klart viser endring, er at interessen for enkeltindividets betydning vektlegges. På få år er det gjort flere studier av enkeltpersoner.

I 1992 kom Berit Nøkleby med biografien Josef Terboven.

Boken er en biografi om Josef Terboven, men den handler ikke bare om Terboven som person, den inneholder også mye om den tyske krigsadministrasjonen, dens arbeidsform og tankegang spesielt i forholdet til de norske innbyggerne.

Nøkleby har i boken benyttet et stort billedmateriale hentet blant annet fra Terboven-familiens private fotoalbum og har på denne måte maktet å skape en ny inngangsvinkel på personen Terboven. Terboven var i fem år den øverste representant for den tyske okkupasjonsmakten i Norge. Han var den av de tyske okkupasjonsmaktens representanter som ble sett på som utøveren av den tyske terror og det tyske maktmisbruk.

Nøkleby sier i sitt forord at meningen med boken er å gi et bilde av mennesket Josef Terboven, men ikke for å unnskyldte, ikke for å anklage, men for å skildre hvem, hva og hvorfor. På omlag samme tid kom Hans Fredrik Dahl med sin store Quisling biografi.

Det økende antall biografier representerer noe nytt i faghistorisk sammenheng. Biografier og studier av enkeltindivider har tidligere ikke vært noen prioritert oppgave for de akademiske forskerne når det gjelder okkupasjonshistorie. Dette er interessant fordi biografier er et felt som i stor grad har sortert under sjangeren sakprosa.

Hvis vi tar en rask oppsummering ser vi at de første 15 - 20 etterkrigsårene var dominert av å studere krigshandlinger og forløpet til 9.april. De neste 20 års forskning har derimot utvidet feltet til å også omhandle de ulike grupper av aktører som deltok i krigen. Her kan jeg nevne blant annet Etterretningstjenesten og NRK. Den fokuseringen som disse gruppene får tar i høy grad form av å være ment som en hyllest for den innsatsen disse aktørene gjorde i fedrelandets tjeneste. Dette vitner om at behovet for å reise «nasjonale minnesmerker» har dominert i forskningen. Særlig karakteristisk var dette den første etterkrigstiden, men samlet sett dominerer dette hele etterkrigstiden forskning.

Ser vi på «oversiktsverk» som er ment å dekke hele perioden 1940 - 1945 har heller ikke dette vært attraktivt for faghistorikerne.

Selv om det i hovedsak er forlagene som bestemmer om og når større verk skal gis ut, kan man undres over at man finner en tidsavstandt på nesten 40 år mellom de to verkenes utgivelse. Her er det få verk, selv om disse er i flere bind og behandler hver enkelt periode for seg selv.

Oversiktsverk

Det første oversiktsverk som kom etter freden var Norges krig 1940-1945.

Dette var et tre binds verk med Sverre Steen som hovedredaktør. Verket ble produsert i tiden 1947-50.

I sitt forord sier redaktøren:

« en kan spørre om det ikke er for tidlig» og svarer selv:

«Der vil alltid bli for tidlig, hvis en skulle vente til vi får vite alt

det som har skjedd....Den endelige fremstilling vil aldri

komme, men det er naturlig at den første kommer nå ».

Steen er således klar over de begrensninger et verk om Norges krig har med en tidsavstand til krigens slutt på bare to til fem år. I 1947 var faktakunnskapen om krigen naturlig nok svært liten. Det meste av kilder og materiale var enten ikke nedskrevet eller det var ikke tilgjengelig for offentligheten. Dette setter klare begrensninger til den temamessige bredde en vanligvis forventer av et samleverk. Større forventinger har man derfor til det andre samleverket om Norge i krig. Dette er et viktig bidrag til norgeshistorien og er, samlet sett, det største verket om okkupasjonen som er utgitt siden Sverre Steens tre bindsverk. Første bind i serien utkom i 1984 og åttende og siste bind i 1987.

Norge i krig blir av en særegen karakter ettersom det er ment å gi en helhetlig framstilling av Norge under okkupasjonen. Dette både når det gjelder geografiske, tematiske og kronologiske aspekt.

Forfatterne av åtte- bindsverket er alle blant våre fremste okkupasjonshistorieforskere og med den mest framtreddende av alle som ansvarlig redaktør, Magne Skodvin. Men hva er siktemålet med et samleverk om krigen i Norge ? Redaktør Skodvin presiserer i sitt forord i bind en målet med verket.

Blant annet fremhever han at Norge i Krig er ment å skulle være en motvekt til den underholdningsindustrien det sies at 2. verdenskrig er blitt, og at selv om verket holder en populær form skal ikke det faktum gå på akkord med faglig-historisk kvalitetskrav. Verket er rikt illustrert og redaksjonen har viet illustrasjonene rikelig plass.

De er imidlertid ikke ment som «fyllmasse», men som en del av framstillingen. Målgruppen for framstillingen er, i følge redaktøren, det brede publikum. Her inngår også nytteverdien ved studium i skolen og

til de som søker spesialkunnskap, oversyn, sammenhenger og hovedlinjer. Forfatterne er sammensatt av mennesker fra ulike generasjoner og fra begge kjønn. Dermed dekker de samme aldersmønster som de fleste av leserne.

En samlet fremstilling for hele okkupasjonstiden nødvendiggjør at man benytter eksisterende forskningslitteratur som grunnlag. De fleste av forfatterne i dette verket har da også vært blant de som har gitt de viktigste bidragene i okkupasjonsforskningen. Bortsett fra to av bindene er det således ikke noe «nyskapende» ved temaene som behandles i dette verket. Noe nytt, og særlig interessant, er imidlertid den vektlegging forfatteren av første bindet, *Overfall* av Ole Kristian Grimnes, legger på å redegjøre for de problemer det skaper å skrive okkupasjonshistorie. Særlig påtrengende synes dette å ha vært fordi intensjonen med verket har vært å skulle være en motvekt til den mer subjektive underholdningsindustrien som krigen har vært. Mytene om okkupasjonen er mange. Og mytene er langt på vei skapt på bakgrunn av de mange heltehistoriene sakprosaiske forfattere står bak. Mange av disse bøkene er også skrevet av aktørene selv, og fremstår ofte som spenningsromaner hvor heltene etter store bragder vinner krigen og æren. Dette byr på vansker for en faghistoriker når han skal skrive et populærverk om emnet. I innledningsbindet benytter Grimnes også mye plass på å diskutere vanskelighetene ved å skrive nasjonal historie samtidig med at vi lever i, avnasjonaliseringens epoke.

Likeledes byr det på vansker at dette skjer på et tidspunkt da krigsgenerasjonen fortsatt er aktiv og minnes hva som skjedde og at man da samtidig skal engasjere en ny generasjon som står uvitende, spørrende og også før noens vedkommende uinteressert tilbake.

I den sammenheng reiser forfatteren et essensielt og ømt spørsmål når han spør:

*« Hvordan skrive historie om Norge 1939-1940, hvordan stikke ut veien mellom lovprising og fordømmelse, mellom det som er blitt opphøyd, og det som er blitt forkastet? Hvordan gi krigsgenerasjonen hva den fortjener og etterkrigsgenerasjonen, det den trenger? ».*¹⁰

Grimnes slår fast at iallfall ikke historien om 9. april lenger bare fortelles ut fra krigsgenerasjonens forutsetninger og at det er farlig å bare godta nedarvede oppfatninger.

Dette utdyper han ved å si:

*« De nasjonale sannheter må prøves en gang til. De kan ikke tas for gitt. Da vil nok mange skanser fremdeles stå, men noen vil forfalle. Noen vil også kunne bli reist for første gang ».*¹¹

Tidsperioden Grimnes tar for seg i bindet om Overfallet starter med kapittelet om 9. april 1940 og avsluttes med den norske kapitulasjonen i juni 1940. Denne perioden er trolig en av de hyppigst diskuterte epokene i faghistorisk sammenheng.

Forfatteren er svært detaljrik i sin fremstilling både når det gjelder selve overfallet, regjeringens nei til sendemann Brauer, regjeringens

¹⁰ Grimnes: *Overfall*, s. 16.

¹¹ *Ibid.*

vanskelige valg om å forlate eller bli i landet, det norske felttoget og ikke minst alle detaljene omkring Quislings statskupp.

Grimnes poengterer innledningsvis at historien om 9. april ikke bare kan fortelles ut i fra krigsgenerasjonens forutsetninger og at det således er farlig bare å godta nedarvede oppfatninger.

Forfatterens holdninger til, og forståelse av, at etterkrigstidas første såre år er over synliggjør han bl.a i sin omtale av Narvik-felttoget.

Forfatteren sier:

« Det er et særtrekk ved Narvik-felttoget at alle kan beundre seg selv. Her vant de allierte noen av sine første seire på landejorden under Den annen verdenskrig. Her slåss nordmenn som regulære militæravdelinger og derfor bedre enn de gjorde sørpå. Her kjempet tyske soldater heltemodig mot en stor overmakt ».¹²

At tidsperspektivet er et relevant moment i okkupasjonsformidlingen tilkjennegir Grimnes med følgende:

« Vi skal ikke frata noen vår beundring, og den skal gå til de norske soldatene som seg hør og bør. De sloss godt. I det samlede felttog har nordmenn mest å være stolt av ved Narvik. Men nå, over 40 år senere, skal vår beundring også omfatte tyskerne ».¹³

At våre mytepregede og til dels misforståtte oppfatninger av at Norge bestod av et samlet befolkning som alle stod mot okkupantene og

¹² Ibid. s. 203.

¹³ Ibid. s. 203

heltemodig kjempet mot overmakten, er «sannheter» forfatteren har et bevisst forhold til.

Forfatteren innledet sitt bind med å klargjøre vanskelighetene ved å skrive nasjonal historie. Også avslutningsvis benytter Grimnes et eget kapittel på et beslektet problem som han også har valgt å gi tittelen «Heroisering og overbevisning». Her forsøker han å klargjøre forholdet mellom krig og heroisme. Grimnes forsøker å gi en definisjon på begrepet heroisme som han finner ensbetydende med å bety «å kjempe for noe som er større enn en selv og egen vinning». I vår okkupasjonssammenheng må således heroisme bety å kjempe innbitt og standhaftig. Her er det forøvrig lett å gå i surr i begrepene. Grimnes snakker om: heroisering, omheroisering, nyheroisering, antiheroisering, avheroisering og motheroisering. Det betydningsmessige innhold i alle disse begrep kan virke noe diffust. Grimes påpeker at krig og heroisme hører sammen. Naturlig er det også at etterkrigstid og antiheroisme går sammen, men forfatteren retter en advarende pekefinger mot faren ved å bli for opptatt av å avheroisere. Forøvrig en tendens som ikke har vært særlig sterk i Norge, iallefall ikke fram til 1985.¹⁴

Når det gjelder verkets mer nyskapende side hva tema angår, bør Guri Hjeltnes nevnes. Bind fem omhandler temaet «Hverdagsliv». Hjeltnes representerer noe nytt ved å levere en sammenfattende fremstilling over dette emnet. Krigens sosialhistorie er nærmest uskrevet i faghistorisk fremstilling over dette emnet. Nært knyttet til sosialhistorie blir da også kvinnehistorie, spesielt gjelder dette hverdagshistorien i krigstid. For første gang får vi, fra faghistorisk hold, en beskrivelse av den hjemlige

¹⁴ Ibid. s. 16.

sfære og husmødrenes slit i en vanskelig tid. Dette står i sterk kontrast til hovedvekten i forskningen som langt på vei har dreid seg om politikk på høyt plan. Bindet er forøvrig også utgitt som en separat utgave. I forskningssammenheng representere også siste bindet i verket noe nytt. Bindet kalt «Frigjøringen» er skrevet av Knut Einar Eriksen & Terje Halvorsen. Begge er født under krigen og tilhører således etterkrigsgenerasjonen.

Hva representerer dette bindet av nye tema eller nye innfallsvinkler? Først og fremst at krigen i Finnmark behandles så utfyllende. Dette er nytt stoff i okkupasjonsforskningen. Nytt er det også at forfatterne behandler rettsoppgjøret og diskuterer den kritikken som rettsoppgjøret i ettertid har blitt utsatt for. Rettsoppgjøret har tidligere vært et tema som ikke har engasjert faghistorikerne men som de landssviksdømte og juristene har tatt opp til debatt. I dette bindet avslutter forfatterne sin fremstilling ved å stille spørsmål om oppgjøret var rettferdig eller om den kritikk som i ettertid har kommet er en rettmessig kritikk. Forfatterne påpeker at oppgjøret må sees i lys av den tiden oppgjøret foregikk, og ikke med den følelsesmessige og kritiske distanse som vi lettere kan innta flere tiår etter den historiske hendelsen. Forfatternes konklusjon er derfor at det ble ingen «seierherrenes justis» i det norske rettsoppgjør. Slik sett er det mest nyskapene med dette bindet at temaet behandles av faghistorikere, men på en måte som er helt i tråd med den nasjonale konsensus forøvrig. Samlet sett fremstår ikke samleverket Norge i krig som noe fundamentalt nytt bidrag til okkupasjonshistorien. Dette har vel heller ikke vært forfatternes intensjon. Langt på vei kan verket betraktes som en slags oppsummering av hva vi vet fra før.

Det mest nyskapende er imidlertid den innfallsvinkelen Grimnes har i første bindet hvor en viss metode og verdiproblematikk reises. Temamessig står også Hjeltnes for noe nytt med sitt fremstilling om hverdagslivet i Norge under okkupasjonen.

OPPSUMMERING

De forskningsfelt som har blitt belyst fra faghistorisk hold varierer sterkt. Ikke alle tema har vært like «attraktive» for faghistorikerne. Dette til tross for den store mengden bidrag som er gitt over okkupasjonen som emne. Men dersom vi nå skal samle noen tråder er det *den stadig økende mengde forskningsbidrag som er mest iøynefallende*. De første 10-15 etterkrigsårene var produksjonen forholdsvis stor. På 1960 tallet synes mengden å avta betraktelig for deretter å begynne å stige fra siste del av 70 årene. Etter den tid har antall nyutkomne titler bare fortsatt å øke. En naturlig følge av den stadig økende flom av forskningslitteratur er *den økende tematiske bredden*. Men også en større perspektivmessig bredde gjør seg gjeldende. Forskningsfeltet som grovt sett kan plasseres under temaet «forspillet til 9.april og de første krigsmånedene» har opptatt mange forskere. Temaet har vært gjort til gjenstand for forskning helt fra 1947 og opp til våre dager. Dette var nok særlig sentralt i de første etterkrigsårene, hvor vi finner en rekke bøker om temaet. Her står navn som Koth, Skodvin, Ørvik og Midgaard sentralt. Men også i hele etterkrigstiden og fram mot nyere tid er det kommet bidrag som omhandler 9.april og de første krigsmånedene i Norge. 9.april og problematikken rundt dette er trolig det mest debatterte feltet i okkupasjonshistorien. Det synes som behovet for å vite og å få klarlagt hva som skjedde og hvorfor det skjedde har vært særlig påtrengende. At Norge ble trukket inn i en storpolitisk hendelse av en slik karakter og med et slikt omfang, krevde nærmest at noen ble stilt ansvarlig. Jakten på syndebukker, noen å stille ansvarlig for den situasjonen Norge var kommet opp i, synes å dominere i den tidligste etterkrigstiden.

Midgaards 9.april 1940. Dagen og forspillet retter kritikk mot hjemlige forhold som førte til 9.april. I 1971 satte Hartmann Søkelys på 1940 og hvor særlig general Ruge blir kritisert for sine handlinger i 1940. Regjeringen Nygaardsvold har også måtte tåle hard kritikk for sin utenriks- og forsvarspolitik. Regjeringens manglende framsynthet og handlekraft i tiden rett forut krigsutbruddet har vært det sentrale tema. 9 april er fortsatt et forskningsfelt som interesserer historikerne. Behovet for å fordele skyld synes derimot å avta i takt med tiden. Grimnes er blant de forskerne som i nyere tid sier at skyldspørsmålet ikke må være noen prioritert del av et historisk granskingsarbeid. Forståelsen for den politikk som ble ført i de siste mellomkrigsårene synes således å ha økt etterhvert som tidsavstanden har blitt større. Når det gjelder 9.april 1940 ser vi også at vi ikke bare unngår å fordele skyld, men noen ønsker også å «omheriosere». Blant disse er Grimnes. Han hevder at enhver epoke får finne sine egne helter, og for vår epoke foreslår han regjeringen Nygaardsvold i 1940.¹⁵ Særlig tydeligere kan neppe tidsperspektivets betydning synliggjøres.

En tendens som også er svært tydelig i okkupasjonsforskningen er *den økende interessen for NS og tysk politikk i Norge*. Denne interessen begynte å gjøre seg gjeldende omkring 1970. Særlig kan vi merke oss det økende antall hovedfagsarbeider som ble avlagt i disse årene. Svært mange av disse omhandler forhold som okkupasjonsmakten og Nasjonal Samling. Denne tendensen kan skyldes flere forhold. En av årsakene er trolig at mye av kildematerialet ikke var tilgjengelig før på slutten av seksti og syttitallet. Den militære undersøkelseskommisjonen

¹⁵ Norge i krig. b.I Oslo 1984, s. 252

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

som ble nedsatt etter krigen leverte sin siste rapport på 1950 tallet men den ble ikke offentliggjort før sist i 1970 årene.

Det tidsskiftet som vi forbinder med årene omkring 1970, kan ha hatt betydning for de tendensene vi ser i 1970 tallets okkupasjonsforskning.

De nye samfunnsvitenskapene gav nok en viss innflytelse her.

Men «68-generasjonens» kritiske holdning til det etablerte og rådende syn og fremstillinger vil jeg tro er av større betydning. Terje Valens hovedoppgave fra 1974, og i bokform i 1978, er et gyldig eksempel på dette. Hans tema er tradisjonelt nok, men det perspektivet *Valen* velger er i høyeste grad utradisjonelt i 1974. Han hevder her at den storborgelige hjemmefrontledelsen hadde nære forbindelser med hele det tyske apparat i Norge og at dens hovedhensikt var å sikre storkapitalens profit.

Dette radikale utgangspunktet representerer i høyeste grad et brudd med det etablerte og rådende syn vi tidligere var kjent med. Både nye tema men også det mer kritiske syn på okkupasjonstiden forsterkes utover 1980 årene. Nye sider ved okkupasjonen tas opp som forskningsfelt.

Det samme gjelder den vurderingen enkelte tema gis. Frontkjemperne blir gjort til forskningsfelt. Det samme blir politikorpset og de ideologiske sider ved Nasjonal Samling. Samtidig er de «gamle tema» som krigens første måneder, Norge under okkupasjonen og veien inn i krigen like aktuelle.

Hva viser dette ?

Først og fremst en stadig økende mengde forskningslitteratur. Men også en økende bredde hva både nye tema og nye perspektiv angår.

Tidsavstanden, og dermed en økende emosjonell distanse, har trolig vært av stor betydning. Men fortsatt gjenstår mye. Ennå mangler grundige studier som tar for seg tema som hverdagslivet under okkupasjonen og de ulike aspekt ved rettsoppgjøret. Dette er sider ved okkupasjonen som har

engasjert ikke- akademiske forfattere i langt sterkere grad enn faghistorikerne.

Nye retninger innen historieforskningen generelt begynte å gjøre seg gjeldende i 1970 årene. Særlig markant var sosialhistorien som nytt forskningsfelt. Sosialhistorien kan grovt sett defineres som hverdagshistorie, historie på mikronivå. Historien om de «små» menneskene, og hvordan de levde, tenkte og handlet. Sosialhistorie blir slik sett nært beslektet med den disiplinen vi betegner som kvinnehistorie. I okkupasjonsforskningen har dette temaet nesten ikke vært berørt. Guri Hjeltnes stod ansvarlig for femte bindet i samleverket Norge i krig som utkom i 1986. Her får vi for første gang et forskningsbidrag om denne siden av okkupasjonshistorien. Og den er så langt på vei den eneste i faghistorikernes behandling av okkupasjonstiden. Den nasjonale konsensus synes å ha vært særlig sterk i okkupasjonsforskningen. Dette kan nok langt på vei forklare hvorfor enkelte sider av okkupasjonen har vært så fraværende. Men når det gjelder hverdagslivet under okkupasjonen vil jeg tro at den kjønnsmessige ubalansen som vi finner blant okkupasjonshistorieforskerne har vært av større betydning. Krig har tradisjonelt sett vært guttenes kamp. Så også i forskningen om krigen. Guttas kamp utkjempes da også på andre arenaer enn jentenes.

DEL II.

**FAGHISTORISK DEBATT I AVISER OG
TIDSSKRIFT DE SISTE 25 ÅRENE**

KAPITTEL 3.

FAGHISTORISK DEBATT I TIDSSKRIFT OG PRESSE

*"Først kom krigen, så kom krigen om krigen: kampen om ordene, tolkningene, begrepene. Ikke så voldsomt som den egentlige krigen, naturligvis, men dyp og langvarig nok. Det er ettermålet, omdømmet, vurderingen det gjelder."*¹

Disse ordene er godt dekkende for debattene som har versert med jevne mellomrom i tidsskrift og presse de siste 20 årene. I dette kapitlet vil det være sentralt å gjøre rede for hvem som har vært aktørene i debattene, hva debattene har dreid seg om og hvorfor det oppstår debatter av en slik karakter. Det er her nødvendig å benytte flertallsendingen ettersom det ikke har vært noen enhetlig debatt, men i hovedsak dreid seg om to debatter. Den ene debatten har vært en diskusjon om forholdet mellom faghistoriske fremstillinger kontra de mer litterære fremstillinger. Det sentrale spørsmålet i denne debatten har vært i hvilken grad man skal kunne forvente at kravene til vitenskapligforskning oppfylles når "ikke-historikere" skriver om historiske hendelser. Den andre debatten har vært et ordskifte om bredden i forskningen, om moral og verdisyn i okkupasjonshistorien. Denne debatten er for mitt vedkommende den mest interessante ettersom den fokuserer på det som er problemstillingen i denne oppgaven, om okkupasjonshistorien har endret

¹ Dagbladet. 1.10.1988

karakter med hensyn til bredde og verdisyn ettersom tiden har gått. Jeg mener det er viktig å gi en relativt utfyllende presentasjon av debattene dersom vi senere skal kunne se etter paralleller i lærebøkene.

På tross av at det er relativt få aktører som har debattert om problematikken synes tendensen å være klar: når det gjelder et emne som krig er det vanskelig å holde seg innenfor de stramme rammer som kravet til saklig og objektiv forskning setter. Enkelte forskere antyder også at når det dreier seg om et så verdiladet emne er det heller ikke ønskelig. Begrepet «Skodvinskolen» har kommet til å stå sentralt i polemikken historikerne imellom. Jeg finner det derfor naturlig å redegjøre for dette begrepet senere i kapitlet.

Aktørene i debatten

I løpet av de siste 20 årene har det med jevne mellomrom blusset opp en del debatter i presse og tidsskrift omkring framstillingen av okkupasjonstiden i Norge. De første spirene til dette finner vi tidlig på 1970 tallet. Frem til den tid hadde debatten vært merkelig fraværende. Den gang var det kritikerne av den etablerte okkupasjonsforskningen som kom på banen. En av de første som tok til ordet for å oppfordre til en bredere debatt om okkupasjons-historieskrivingen var Hans Fredrik Dahl. Allerede i 1969 hevder Dahl at det meste av den historiske litteratur på området er skrevet på oppdrag av den seirende statsmakt og nærmest lagt frem som et ledd i det juridiske/moralske oppgjøret etter krigen.²

² Orientering, 1.11.1969

2 år senere konkluderte H. F. Dahl med følgende:

« Det er stadig de smale og begivenhetsisolerende studier som preger denne forskningen, som institusjonelt og ideologisk har plassert seg i snublende nærhet til den nasjonalheroiske overlevering av krigshistorien »³

Dahl stod lenge alene om sitt syn men etterhvert har flere yngre historikere støttet Dahl i hans kritikk av okkupasjonsforskningen. I hovedsak har disse vært Øystein Sørensen, Nils Johan Ringdal og Hans Fredrik Dahl. Foruten H.F.Dahl er dette historikere som er såpass unge at det er først i siste del av -80 åra disse har kunnet markere seg. Dahl derimot er selv født rett før krigen og startet sin kritikk av okkupasjonsforskningen allerede i 1969. Slik var Dahl nærmest som en enslig svale å regne i denne sammenhengen.

Dahls utsagn om at det nærmest er en nasjonalheroiske overlevering av krigshistorien vi ennå får, har fått flere okkupasjonshistorikere til å reagere negativt og kommet med motinnlegg. De mest fremtredende forsvarere av den bestående oppfatning er alle det som av kritikerne kalles «Skodvins elever». De fire elevene er Ole-Kristian Grimnes, Helge Pharo, Knut Einar Eriksen og Terje Halvorsen. Alle disse har argumentert mot kritikken.

Men også flere har meldt seg som forsvarere av den eksisterende forskningen. Blant annet historikeren Arnfinn Moland og kulturskribentene Arne Skouen og Simen Skjønberg.

³ Hans Fredrik Dahl: Kontrast nr 25 1971.

Hva har så debatten i hovedsak dreid seg om ?

Debatten har i stor grad dreid seg om prinsipielle spørsmål omkring forholdet mellom moral og historie, politikk og vitenskap.

Men noen enhetlig diskusjon er vanskelig å finne.

Debatten synes å sprike i flere retninger. Flere forhold har vært gjort til gjenstand for debatt. Dette uten at noen klare skiller er trukket opp.

Men i grove trekk kan debatten inndeles i to :

1. Et sentralt diskusjonstema har vært forholdet mellom faghistorikernes framstilling og de mer litterære framstillinger skrevet av journalister og andre forfattere.
2. Likeledes har bredden i okkupasjonsforskningen, eller mangelen på denne hva tema angår, vært et hyppig debattert emne.
I forlengelsen av dette finner vi trolig det ordskiftet som i sterkest grad setter sinnene i kok, spørsmålet om moral, politikk og verdisyn i okkupasjonsforskningen.

I kjølvannet av den rene debatten om okkupasjonshistorikernes framstilling har det også avspeilet seg en diskusjon om hvorvidt debatten bunner i et paradigmeskifte, generasjonsskifte eller om det rett og slett dreier seg om et ønske om å revisjonere det etablerte og tradisjonelle syn på okkupasjonshistorien.

Denne forenklete framstillingen synes å være en noenlunde fornuftig deling i framstillingen om hva den faghistoriske debatten i tidsskrift og presse har dreid seg om. Jeg vil derfor først redegjøre for debatten om faghistoriske framstillinger - litterære framstillinger, og vil deretter gå over

til debatten om den perspektivmessige bredde og verdisyn i okkupasjonsforskningen.

Faghistoriske framstillinger - litterære framstillinger

Det synes ikke å være de vitenskapelige forskningsarbeidene som i sterkest grad danner grunnlag for en heftig debatt faghistorikerne imellom. Tvert i mot er det journalister og andre ikke akademiske forskere som med sine dokumentarbøker om okkupasjonstiden utløste den første ordvekslingen i dagspressen.

Sist på 1970 tallet gikk debatten om forholdet mellom faghistorisk og litterær historiefamstilling.

Debatten den gang ble utløst av Thorkild Hansens bok om Prosesen mot Hamsun som utkom i 1978.⁴ Boka ble av mange hevdet å være en dokumentarroman som tok sikte på å revaske Hamsun for nazist stemplet. Forfatteren har tillatt seg å benytte en god porsjon kunstnerisk frihet i framstillingen. For faghistorikere har dette vært vanskelig å akseptere.

Særlig vanskelig blir forholdet mellom fiksjonsstoff og det dokumentariske stoffet som i romans form tar for seg et «virkelig» bilde og lar konkrete begivenheter og dokumenter danne grunnlaget for en halvfiktiv beretning. I dette ligger det at i flere dokumentarbøker er det ikke mulig å se skillet mellom det som har dokumentarisk forankring og det som er fiksjon, fordi de to blandes for mye. Svært mange av dokumentarforfatterne synes å trekke det dokumentariske kildestoffet langt utover det informasjonsinnholdet som egentlig ligger i det.

⁴ Thorkild Hansen: Prosesen mot Hamsun, 1978.

I Prosesen mot Hamsun er dette forholdet særlig synbart.

Et sentralt diskusjonstema har vært spørsmålet om hvordan man skal kunne kreve at behandlingen av historisk kildemateriale skal være ? Forholdet mellom det objektive og etterprøvbare og den subjektive framstillingen kan være av varierende grad. Bruken av historisk kildemateriale benyttes, men utfylles av fantasier og diktning der hvor dokumentene ikke strekker til. Jeg vil anta at den synsvinkelen forfatteren velger å legge i sin roman i stor grad synes å være ideologisk fundert.

Et nærliggende spørsmål blir om boka har som siktemål å renske Hamsun ? Dette står i så fall i sterk kontrast til faghistorikerens arbeidsmåte som underlegges kravet om kildekritikk og en objektiv og empirisk etterprøvable teoridannelse.

Forfatteren av Prosesen mot Hamsun, Thorkild Hansen hevder selv at boka er dokumentarisme og ikke diktning. Men likevel finner vi flere eksempler på hva vi må kunne kalle diktning fordi det ikke har kildedekning.

Eksempel på kunstnerisk frihet i omgangen med stoffet finner vi blant annet i tildels inngående beskrivelse av Hamsuns tanker. Forfatteren selv kaller dette innlevelse og ikke fiksjon!

Allerede 1 - 2 år senere, i 1980, kom en ny debatt med utgangspunkt i Bjørn Bjørnsens bok Narvik 1940.⁵

Det materialet boka fremviser reiser en rekke spørsmål angående de alliertes rolle i tiden fram til 9. april.

Et aktuelt spørsmål i debatten var om journalistens metoder og teknikker er svært forskjellig fra forskerens og den eventuelle betydning dette kunne ha. Kort sagt: er det legitimt å drive historieforskning ut fra journalistiske prinsipper ? Et annet spørsmål er om det er fruktbart?

For faghistorikerne var det nå åpenbart et behov å få klarlagte kriterier for forfattere som våget seg inn i historiske problemfelt. Som Olav Riste sier det i sin omtale av Bjørn Bjørnsens bok Narvik 1940:

*« eg ventar for det første at han, så lenge han ikkje har teke reservasjonar for dikterisk friedom i forhold til den historiske røyndomen i det stoffet han behandlar, oppfyller relativt strenge krav til korrekt og balansert framstilling. Eg krev at han som av alle andre som tek for seg eit historisk emne at han er nøyaktig i sin omgang med historiske fakta, og at han får med seg alle vesentlege sider ved det problemkomplekset han vil kaste lys over ».*⁶

Ut fra dette kan det synes som om at Riste mener at dersom forfatteren bare tar forbehold om kunstnerisk frihet og erkjenner at deler av framstillingen er diktning og ikke fakta, ville framstillingen vært mer akseptabel. Men med bakgrunn i debatten om boka Prosesen mot Hamsun vil jeg anta at hva Riste mener er at dersom forfatteren hevder at han har skrevet en seriøs fagbok, så forventer han at kravene til god kildekritikk er oppfylt. Dersom dette ikke er tilfelle må boka inngå i kategorien «sakprosa» argumenterer Riste. Noe som i så fall må

⁵ Bjørn Bjørnsen: Narvik 1940 Gyldendal Norske Forlag, Oslo, 1980.

⁶ Dagbladet, 16.10.1980.

klargjøres fra forfatterens side. Dette er forhold som etter historiker Ristes mening ikke er oppfylt av Bjørnsen.

Faghistorikerenes oppfatning er imidlertid ikke ens. I motsetning til Riste gir en annen faghistoriker, Hans Fredrik Dahl, Bjørn Bjørnsens bok en god attest. Dahl berømmer Bjørnsen for framlegging av et enormt materiale både med tanke på den innholdsmessige betydning og på mengden. Og dette er etter Dahls mening, et forsømt område fra faghistorikernes side.⁷

I tidsskriftet «Materialisten» legger Ole Kristian Grimnes fram sitt syn på Bjørnsens kontroversielle bok Narvik 1940. Til tross for den debatt boka har forårsaket anser ikke Grimnes den for spesielt kontroversiell. Noe som han forklarer med at han som faghistoriker ser svært få prinsipielle synspunkter i den. Likevel har ikke reaksjonene uteblitt. Grimnes er derimot tilbøyelig til å se generasjonsaspektet som en mulig forklaring på reaksjonene en bok av denne art skaper. Grimnes sier:

« Det er klart at den generasjon som selv opplevde den, fremdeles har tendens til å reagere sterkt -og tildels voldsomt - på forskjellige synspunkter på krigstiden. Etterkrigsgenerasjonen har egentlig ikke samme type reaksjon. I årene fremover vil det kanskje bli færre av disse voldsomme reaksjonene og mer av stillferdige reaksjoner »⁸

⁷ Dagbladet. 1.10.1980

⁸ Materialisten. 3/1980

Den polemikken vi har vært vitne til faghistorikere imellom de siste årene synes derimot ikke å stemme overens med Grimnes teori om en mer stillferdig reaksjon på de ulike synspunkt omkring krigstiden.

I omkring samme tidsrom, sist på 70 tallet og først på 80 tallet, skapte to fjernsynsserier mye debatt om okkupasjonen.

Den ene var serien «Holocaust» som gikk på norsk fjernsyn i 1979. Her hjemme skapte filmen debatt fordi det, fra enkelte hold, ble oppfattet som et mulig ønske om en skyldfordeling av jødernes skjebne under 2. verdenskrig.⁹ Politiets rolle i deportasjonen av flere hundre jøder ble på ny satt i søkelyset. Gerd Benneche stilte mellom annet spørsmålet; «glemte landssviksoppgjøret jøde -deportasjonene ?».¹⁰ Likeledes ble spørsmålet om jødeutryddelsene som tema i skolesammenheng diskutert.¹¹

Enkelte har hevdet at skolebarn lærer for lite om jødeutryddelsene under 2. verdenskrig og at dette var et aspekt som nærmest glimret med sitt fravær i skolens lærebøker.¹² I min analyse av lærebøker for den videregående skole bekreftes dette forholdet langt på vei når det gjelder den norske okkupasjonshistorien. At en stor del av de norske jødene ble deportert, med god hjelp av det norske politiet, er bare unntaksvis nevnt i våre lærebøker.

⁹ Dagbladet. 6.4.1979.

¹⁰ Dagbladet. 4.4.1979.

¹¹ Dagbladet. 4.4.1979.

¹² Dagbladet. 4.4.1979

Den andre fjernsynsserien som vakte oppsikt og som skapte debatt var «I solkorsets tegn» fra 1981.¹³ Her stod tidligere medlemmer av NS fram og fortalte om sitt forhold til nazismen og om sin forståelse av NS som ideologi. Avisdebatten i etterkant av serien viser at selv forsøk på å gi en noenlunde saklig og balansert fremstilling av et så negativt ladet tema som nazismen er, setter sinnene i kok. Haagen Ringnes, journalisten bak programserien, forklarer de kraftige reaksjonene som serien vakte med en manglende anger fra NS medlemmenes side.

NS medlemmene avstod fra å framstå som angrende syndere.

Dette satte sinnene i kok hos gamle motstandsfolk. Reaksjonene fra menigmann var entydige; programmet burde aldri vært sendt.¹⁴

Dette synes å indikere at okkupasjonstiden som emne er «allmannseie» og fortsatt svært følelsesladet. For svært mange synes det som om at ethvert forsøk på å forstå nazismen er det samme som å akseptere den. Å forsøke å forstå og forklare de forhold tidligere nazister har gjort seg skyld i synes det derfor å være et manglende ønske om. Her bør vi imidlertid skille mellom NS-politikken og NS ideologi. Nazismen og problematikken rundt dette har vært en betydelig del av litteraturen om krigen helt fra 1945 og fram til idag. Mange av disse bidragene har i hovedsak vært gitt av en mindre krets tilhørende Institutt for Norsk Okkupasjonsforskning og Folk og Land og har nærmest tatt form av ønsket om en «renvaskelse» av de gamle nazistene. Disse bidragene har fått passere ukommentert fra det faghistoriske miljø. Dette er tankevekkende og svært interessant. Men faghistorikernes motiver for en slik holdning kan vi bare spekulere i.

¹³ Dagbladet, 1981.

¹⁴ Dagbladet, 20.3.1981 samt 27.3.1981.

Når det gjelder NS politikk i Norge under okkupasjonen har dette opptatt forskerne me nyskjerrigheten har ikke vært stor nok til å frembringe noe i nærheten av den historieproduksjonen som hjemme- og utefronten er blitt gjort til gjenstand for.¹⁵ Når det gjelder NS som ideologi er dette et nærmest ubeskrevet blad før 1989.¹⁶ Av større interesse er tydeligvis aspektene perspektivmessig bredde og verdisyn i forskningen. Over disse feltene har atskillig flere faghistorikere meldt sin interesse.

Perspektivmessig bredde og verdisyn i okkupasjonsforskningen

En annen og kanskje mer fruktbar debatt faglig sett, har diskusjonen om perspektivmessig bredde og verdisyn i okkupasjonsforskningen vært. I 1987 brøt debatten mellom de profesjonelle faghistorikere ut i full bredde. Striden mellom de norske okkupasjonshistorikerne har i stor grad aksentuert omkring to hovedsaker.

Den ene har dreid seg om hvordan historieskrivningen om okkupasjonstiden har endret seg over tid.

Den andre har i hovedsak dreid seg om verdigrunnlaget hos forskerne og i hvilken grad det har påvirket forskningsområdene.

Sentrale spørsmål her har vært om forskningen har vist den tematiske bredde som man mener å forvente etterhvert som større deler av materialet er frigitt og dermed lettere tilgjengelig. Og kan en historiker tillate seg å la sitt eget verdisyn dominere forskningen i den forstand at man styrer unna det man ikke liker?

¹⁵ Jamf. O.K. Grimnes «Historieskrivningen om okkupasjonen» N.N.T. nr 2/1990.

¹⁶ Øystein Sørensen: Hitler eller Quisling, Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940-1945. Oslo 1989.

Debatten har utviklet seg til å bli en offentlig polemikk om i hvilken grad en profesjonell historiker kan tillate seg å la sitt eget verdisyn styre forskningen om okkupasjonstiden.

Det har blitt hevdet at så lenge historikerne ikke har klart å distansere seg fra stoffet har dette resultert både i en snever perspektivmessig forskning og en nasjonalheroisk framstilling av eksisterende forskningsbidrag. Begge disse punkt blir av kritikerne sett på som resultat av manglende distanse fra historikernes eget verdisyn. Kritikken er blitt tilbakevist av andre, som mener å se det motsatte, det vil si at forskningen har vært verdinøytral i den grad det lar seg gjøre og likeledes at en perspektivmessig bredde så absolutt har vært det dominerende trekket i okkupasjonsforskningen.

I 1987 var det nærmere 20 år siden historikeren Hans Fredrik Dahl for første gang kritiserte forskningen om okkupasjonstiden.

I sin anmeldelse av *Norge i Krig* siste bind kalt «Frigjøringen»¹⁷ som kom i 1987, slår Dahl på ny fast at på vei mot 50 årsjubileet er det de samme helter, skurker, innsatser og bragder som dominerer.

Videre hevder Dahl at okkupasjonsforskningen mangler en metodestrid og intern debatt som kunne ha vært av betydning for utviklingen av dette fagfeltet. Dahl hevder at okkupasjonshistorieforskningen er solid men kjedelig, og som han sier:

« og jeg kan ikke fri meg fra å tro at det skyldes den jevne strøm av overleverte verdier, som ikke brytes i denne forskning, men som flyter videre fra bok til bok: Den samme

*samme spott over NS, den samme beundring for alt som smaker av motstand. De samme gåseøyne, de samme klisjeer »*¹⁸

Med dette innleder Dahl en debatt som har engasjert flere av våre okkupasjonsforskerne og strakte seg over årene fra 1987 og frem til idag. Øystein Sørensen, en av faghistorikerne som har markert seg sterkt i debatten, framholder sitt syn på faghistorikernes rolle som forsker:

*« Jeg synes vel at en historiker bør forsøke å forske så nøkternt som han kan om krigen som om andre fenomener. Det betyr jo ikke at historikeren ikke kan ha andre verdier som samfunnsborger. Men det bør være et ideal for historikere å betrakte den annen verdenskrig og nazismen på linje med andre historiske fenomener. Man må ikke la moralske og politiske holdninger styre forskningen unna ubehageligheter eller tildekke historiske fenomener man misliker »*¹⁹

Det er nettopp disse moralske og politiske holdningene kritikerne mener har vært rådende for okkupasjonshistorieforskningen i vårt land. Sørensen tar likevel en reservasjon. Det gjaldt ikke for pioner-forskningen på 1950 tallet. Han gir honnør til etterkrigstidas aller første forskning som var preget av å få alle fakta på bordet. Dette hevder han var et empirisk orientert forskningsklima med streng kildekritikk og verdifrihet i forskningen som overordnende mål. Begge er faktorer som bidro til å motvirke en altfor påtrengende tilstedeværelse av

¹⁷ Knut Einar Eriksen mfl. *Norge i Krig*, bind 8, *Frigjøringen*, Aschehoug, Oslo, 1987.

¹⁸ Dagbladet, 9.9.1987.

¹⁹ Aftenposten, 20.12.1989.

det verdigrunnlaget som nødvendigvis var tilstede. Likeledes var bredden i temavalg og perspektiver slående for den første forskningen. Dette til tross for at de dominerende forskerne gjorde det klart hvilke verdier og standpunkt de selv representerte. Bredden i tema og perspektiver på 1950 tallet burde således legge grunnlaget for den videre forskning på 1960 og- 70 tallet.

Sørensen hevder at dette ikke skjedde. Dette til tross for den mengde forskningslitteratur som har preget tiden etter 1960. Enkelte av kritikerne mener likevel å se en innsnevring i temavalg. Likeledes blir dette hevdet å gjelde innsnevring i metodiske, ideologiske og perspektivmessige aspekt. Denne kritikken synes dermed å være særlig rettet mot en ledende person i okkupasjonsforsknings- sammenheng; Magne Skodvin.²⁰

Mens Sverre Steen kan sies å være den mest sentrale skikkelse i det forsknings miljøet som dannet seg i siste halvdel av 1940 åra og utover 1950- tallet, har Magne Skodvins navn vært knyttet til denne posisjonen fra 1960 og fremover. Sørensen finner det derfor rimelig å operere med begrepet «Skodvin-tradisjonen». At «Skodvin-tradisjonen» kan legitimeres som et begrep skyldes Skodvins dominerende rolle som okkupasjonshistoriens offisielle ansikt utad.

Også Nils Johan Ringdal har operert med en lignende benevnelse av Skodvin og hans forskningsmiljø. Ringdal benytter imidlertid begrepet «Skodvin-skolen». Denne begrepskarakteristikk vil jeg forøvrig komme tilbake til senere. Den innsnevring, som særlig Sørensen mener å finne i okkupasjonsforskningen, mener han delvis å skyldes Magne Skodvins deltagelse i to viktige institusjoner i okkupasjonsforskningen.

Den ene er samtidshistorisk Forskningsgruppe og den andre er Norges Hjemmefrontmuseum. I begge disse institusjonene var Magne Skodvin en sentral initiativtaker og drivkraft. Skodvin blir således beskyldt for å stå bak en personlig overlapping mellom Hjemmefrontmuseet og miljøet rundt Samtidshistorisk Forskningsgruppe. Kritikerne hevder at disse to institusjoners prioritering av hjemmefronten som forskningsområde har ført til en innsnevring både tematisk og ideologisk. Å frigjøre seg fra den «Skodvinske tradisjon» er nettopp det Sørensen mener er nødvendig når han etterlyser nye perspektiver i forskningen.

Med dette mener han at nye perspektiver må forstås relativt og som noe annet enn de gamle og tradisjonelle perspektivene. Han mener at blant annet kan det være snakk om nye verdigrunnlag og at man kan forsøke å heve seg over den klassiske dikotomien, nasjonal - unasjonal og dermed avvike fra den Skodvinske hovedstrømmen. På den måten kan man finne nye perspektiver mener Sørensen. Dette mener han kan gjøres ved å ta i bruk forholdsvis nytt og ubrukt materiale og man kan forske på nye temaer og emner. Nye synspunkt kan være nødvendig, rett og slett ved å se nye måter å behandle perspektivet på. Sørensen skisserer selv tolv perspektiv som okkupasjonshistorien bør og kan settes inn i.²¹ Disse perspektiver kan sees som en konkretisering av Hans Fredrik Dahls utsagn fra 1971 men kan også forstås som en videreføring av det brede grunnlaget som 1950 tallets forskning bestod av. Sørensens tolv perspektiver består i stor grad av ønsket om komparasjon som han hevder har vært nærmest totalt fraværende i okkupasjonsforskningen her i landet. Likeledes må den tyske okkupasjon i Norge settes inn i en større sammenheng. Dette både når det dreier seg om regionale/lokale likheter/ulikheter i okkupasjonstidens Norge og i andre land. Perspektiver av økonomisk og sosial art har vært

²⁰ Jamf Oystein Sørensen: Forsknningen om krigen i Norge N.N.T. nr 1 1989

²¹ Oystein Sørensen 12 perspektiver som okkupasjonshistorien bør og kan settes inn i er utdypet i N.N.T. nr 1989.

lite berørt. Det samme mener han at okkupasjonstidens betydning for utviklingen av den moderne staten Norge har vært.

Han hevder videre at blant faghistorikere har også interessen for å studere NS ideologiens og NS-politikkens forutsetninger vært påtakelig fraværende. Sørensen påpeker nødvendigheten av å behandle den annen verdenskrig som et hvilket som helst annet historisk fenomen.

Grimnes tar klar avstand fra Sørensens påstand om at okkupasjonsforskningen etter 1960 har lidd under en innsnevring både tematisk og perspektivmessig. Grimnes karakteriserer derimot perioden ved å hevde at:

« kjennetegnene ved okkupasjonsforskningen i 60- årene og fram til begynnelsen av 80- årene var økt bredde, spesialisering og en sterk vekt på den politiske historiens to hovedsider, først og fremst hjemme- og utefront, dernest Nasjonal Samling's historie »²²

Videre sier Grimnes at:

« man kan vel si at den politiske og militære oppgjørproblematikken har dominert mye av tenkningen om krigstiden. Her har også motstandsbevegelsen hatt sin naturlige plass »²³

Likeledes mener Grimnes at Sørensens oppfatning av Skodvins sterke rolle er overdrevet. Den akademiske forskningen etter pionergenerasjonen har, etter hans syn, vært så bred og mangslungen

at det bare til en viss grad lar seg gjøre å konsentrere seg om Skodvin og hans deltakelse i ulike institusjoner. Visst har en del aspekt vært mindre avdekket enn andre, men dette har hatt andre årsaker. Blant annet viser Grimnes til den kalde krigen som et hinder til å få fram kommunistenes historie under krigen. Den kalde krigen var nok også noe av den bakgrunn for at ikke den militære undersøkelseskommisjonens rapport ble offentliggjort før i 1979. Det man minst ønsket under den kalde krigs epoke var noe form for diskusjon om offiserers svik. Men Grimnes synes å mene at vel så viktig var den nasjonale konsensus som han anser som svært entydig. Her er det snakk om nasjonalt verneverdige forhold og at monumentreisningen, i form av forskning og større forskningsverk, er begrenset til dette.

Dette er forhold som bidrar til at tyngdepunktet i historieskrivingen blir lagt nettopp der. Som Grimnes selv sier:

« en nasjon krever nå engang en prioritering av sine nasjonale minnesmerker »²⁴

Senere har Grimnes utdypet dette ved å ta utgangspunkt i krigstida som forklaringsfaktor på en sterk nasjonal konsensus. Grimnes mener at under krigen utviklet den nasjonale front seg mot stadig større konsens. Den nasjonale konsens ble ført videre til etterkrigstidens historieskriving og har derfor vært rådende.²⁵

Fraværet av enkelte aspekt ved okkupasjonstiden kan også skyldes andre forhold. Blant annet forsøker Grimnes å forklare en manglende

²² Grimnes: N.N.T. nr 2/1990.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Grimnes: Historieskrivingen om okkupasjonen: N.N.T. nr 2/1991.

interesse for NS som ideologi. Han antar at den nasjonale krigsgenerasjonen og dens nærmeste etterfølgere hadde hemninger mot å bruke sin energi på noe de oppfattet så negativt som NS. Likeledes anser han perioden 1950-1970 åra som en avideologiserings periode hvor interessen for ideologiske spørsmål generelt var lav. Først på 70-tallet ble ideologi igjen et begrep i samfunnsdebatten. Den nasjonale konsensusyndrom er, i følge Grimnes, også noe av forklaringen på hvorfor forskningen om okkupasjonen har utmerket seg med et fravær av markante generasjonsskifter og skoleretninger.

Dette er en uttalelse som imidlertid synes å stå i motsetning til det syn Grimnes hadde i 1980.²⁶ I 1991 hevder han at all seriøs historieforskning er drevet innenfor rammen av denne konsensus og ikke engang det tidsskiftet som forbindes med 1970 åra representerte noe særlig nytt i okkupasjonsforskningen. Dette konsensusyndromet anser Grimnes som fortsatt gjeldende. Dette til tross for at Grimnes mener å se at både Øystein Sørensen, Nils Johan Ringdal og tildels også Tore Pryser later til å tro at en ny og mer klarskuende generasjon er iferd med å vokse fram. Grimnes anser det derimot bare som et utslag av en ny generasjonsbetinget selvbevissthet. Grimnes konklusjon er at fortsatt står den nasjonale konsensus svært sterkt i Norge. Fortsatt har ingen forsker brutt med syndromets grenser. Grimnes sin antakelse av den nasjonale konsensus styrke, styrkes av den voldsomme interessen 50 års markeringen for krigens slutt synliggjorde.

Et radikalt alternativt historiesyn har bare kretsen omkring Institutt for Norsk okkupasjonsforskning og Folk og Land stått for. Disse har imidlertid kjempet hardt men forgjeves for en oppreisning og for det

alternative historiesyn som ligger i forlengelsen av det. I alle fall synes dette å være en realitet all den tid faghistorikerne har valgt å forholde seg tause til disse bidragene til okkupasjonsforskningen.

Nils Johan Ringdahl, en av de yngre historikerne, er blant de om har hevdet at mens den tyske etterkrigshistorie ble tuftet på en nevrotisk skyldfølelse, ble den norske historieskrivningen basert på et like irrasjonelt seiers hovmot.

Dette begrunner han med at:

«I Norge ble okkupasjonshistoriens premisser fastlagt av jurister. Men dommere dømmer som de føler - og må føle, vet vi. At ikke historikerne - fra Sverre Steen til Magne Skodvin og hans elever - siden har maktet å distansere seg fra rettsoppgjøret og hjemmefrontens frimureri, har fått store konsekvenser for norsk historie forståelse»²⁷

Debatten har så langt vært konsentrert om forskningstradisjon og i hvilken grad dette har hemmet eller styrket en utvikling i okkupasjonshistorieforskningen. Kritikerne mener å påvise en klar innsnevring i forskningen. Dette mener de skyldes «Skodvintradisjonen» som i så sterk grad har fokusert forskningen omkring temaet «hjemmefronten». Skodvin blir av kritikerne utropt som okkupasjonshistoriens offisielle ansikt utad, og at det således er denne tradisjonen som har hemmet en økt bredde i forskningen. Grimnes hevdet imidlertid at det riktignok har vært en sterk nasjonal konsensus som er ført videre i etterkrigshistoriens forskning og derfor

²⁶ Materialisten, nr 3/1980

²⁷ Dagbladet, 11.11.1987.

har vært rådende. Men at vi likevel har vært vitne til en økt tematisk bredde og spesialisering i okkupasjonshistorieforskningen.

Når det gjelder faghistorikernes verdisyn og moral, har dette kommet til å stå i sentrum for de siste års norske historikerdebatt.

Men det er fortsatt de samme aktørene som dominerer debatten.

Om moral i vitenskapelig forskning sier Ringdal:

« For meg er det elementært at en historiker må kjempe for å oppnå distanse til sitt stoff. Men avstand er ikke det samme som mangel på moral »²⁸

Nils Johan Ringdals noe kontroversielle påstand om at manglende distanse fra rettsoppgjøret har fått store konsekvenser for norsk historieforståelse, vakte oppsikt og skapte grunnlag for motreaksjon.

Terje Halvorsen, en yngre faghistoriker og medforfatter av verket Norge i Krig,²⁹ tar til motmæle ovenfor Ringdals påstand som han oppfatter som et ønske om en revisjon av historieskrivingen om okkupasjonstida. Ringdals påstand om at norsk okkupasjonshistorie ble lagt på juristenes premisser tar Halvorsen avstand fra. Halvorsen tar heller til ordet for at hva man er vitne til er heller et generasjonsbetinget fenomen. Han påpeker at distanse til sitt stoff er avhengig av om historikeren er født med tidsmessig og emosjonell avstand til krigen. For de som ikke er det bør man vise forståelse for vanskene i forhold til distanse.³⁰

²⁸ Ibid.

²⁹ Terje Halvorsen mfl: Norge i Krig, bind 8, Frigjøringen, Aschehoug, Oslo, 1987.

³⁰ Dagbladet, 25.11.1987

Også Halvorsen later til å være enig i at alle sider av okkupasjonstriden ikke har vært gjort til gjenstand for grundig forskning. Men at når det gjelder det verdigrunnlaget historieskrivingen hittil har bygd, på er det lite ønskelig med en revisjon.

Samtidig stiller Halvorsen spørsmål om revisjonen innebærer at historieskrivningen bør være grunnleggende nøytral i forhold til de to sidene? Han eksemplifiserer ved å spørre:

« var motstandsmannen og frontkjemperen «like gode»? eller bør vi fortsatt kunne mene at en atferd fra en nasjonal synsvinkel (og fra en rekke andre) var bra - og en annen forkastelig, uansett forklarende faktorer bak denne atferden »³¹

Både spørsmålet og svaret anser Halvorsen som svært viktig fordi det vil være avgjørende for det moralske grunnlaget for rettsoppgjøret. Han sier videre:

« Nå bør selvsagt også oppgjøret primært beskrives som et historisk fenomen av en historiker. Men dette er et område der moral -og verdivurderinger nesten tvinger seg på historikeren og presser fram et standpunkt, direkte eller indirekte »³²

Dette er et svært interessant utsagn ettersom objektivitet tradisjonelt har vært et overordnet mål for enhver faghistoriker. Men mener Halvorsen med overstående utsagn å hevde at objektiv krigshistorieskrivning

³¹ Ibid.

³² Ibid.

verken er ønskelig eller mulig? Og at når det gjelder nettopp dette området kan vi frita oss fra de etablerte forskningsidealer som tilsier en høyest mulig grad av objektivitet i forskningen? Sitatet ovenfor kan tyde på det.

Flere historikere har deltatt i denne debatten. Blant annet Arnfinn Moland ved Norges Hjemmefrontmuseum som gir en klar støtte til Terje Halvorsens kritikk av kollega Ringdal. Molands sentrale spørsmål er:

« Innebar Ringdals revisjonismekrav at okkupasjonshistorikeren skal stilla seg meir eller mindre nøytral i høve til eit nasjonalt og demokratisk verdigrunnlag, for eksempel ved å forkasta store deler av rettsoppgjøret etter krigen ? »³³

Moland gjør det klart at dette synet aksepterer han ikke. Han hevder videre at han heller ikke tviler på Ringdals holdninger men at Ringdals revisjonismekrav kan få konsekvenser fordi han kan bidra til å rydde vei for andre og mer tvilsomme aktører. En slik påstand som Moland her reiser kan forstås dithen at det er den holdningsskapende effekt historikerne bør ha i tankene når krigshistorien berettes.

En faghistoriker bør således ikke være verdinøytral når det gjelder et så ekstremt fenomen som nazisme er. Dermed støtter han Halvorsen i dette spørsmålet.

Men før vi stiller spørsmålet om hvorfor debattene oppstod er det nødvendig med en klargjøring av begrepet «Skodvinsskolen».

³³ Dagbladet. 3.12.1987

Skodvin-skolen

Tre faghistorikere har i sterk grad markert seg som kritikere av den historieskrivingen de mener Magne Skodvin og enkelte av hans elever er representanter for. Disse faghistorikerne er Nils Johan Ringdal, Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen.

Ringdal og Dahl bruker begrepet «Skodvin-skolen» mens Sørensen benytter begrepet «Skodvin-tradisjonen».

Den første som tok begrepet «Skodvin-skolen» i bruk var Nils Johan Ringdal. Ringdal sier at Aschehougs store Norge i krig anser han for mer å være «Skodvin-skolens» siste markering mer enn som et forsøk på nyorientering.³⁴ Dette syn støttes av Hans Fredrik Dahl som også anser Norge i krig for å være «Skodvin-skolens» store monument. Og uten at det dermed ligger noen nedvurdering i det. Tvertimot. Dahl mener at Skodvin og hans elever har gjort en stor og viktig jobb, men at det helt klart finnes en tendens i denne forskningen og at det heller ikke er noen tvil om at Skodvin er den person som har ledet an.³⁵

Det samme syn legger Øystein Sørensen for dagen. Han hevder at den delen av okkupasjonsforskningen som etter 1960 har hatt Skodvin som sin sentrale skikkelse har tematisk vært ensidig konsentrert om motstandskampen. Dette er, ifølge Sørensen, forståelig men like fullt beklagelig ettersom konsekvensen ble at en rekke sentrale NS-aktører fikk «dø i fred» for historikerne.³⁶

Påstanden om en eksistens av en såkalt «Skodvin-skole» har fått noen av Skodvins tidligere elever til å reagere tildels kraftig. Tre av Skodvins

³⁴ Dagbladet. 11.11.87.

³⁵ Dagbladet. 15.1.1990.

³⁶ Øystein Sørensen. Forskningen om krigen i Norge. N.N.T. nr 1.1989.

elever, Ole Kristian Grimnes, Knut Einar Eriksen og Helge Pharo, avviser at det eksisterer noen «Skodvin-skole».³⁷

Disse tre hevder at Skodvin aldri har forsøkt å etablere noen stengsler mot studier av andre aspekt enn hjemmefronten i okkupasjonsforskningen. Dessuten anser de diskusjoner og utfall av dette slag som lite fruktbart og nyttige ettersom ingen har identifisert seg med «Skodvin-skolen». Likeledes har ikke de tre kritikerne av «skolen» klart å redegjøre nøyaktig for hvem de anser tilhører denne og heller ikke på hvilket grunnlag begrepet nyttes.³⁸ Grimnes konkluderer derfor med at debatten om «Skodvin-skolen» lett blir til skinnfekting og skyggeboksing. Ringdal gir derimot en noe løselig definisjon av hva han legger i begrepet «Skodvin-skolen»:

*« Begrepet «Skodvin-skolen» er for meg knyttet til Magne Skodvin som lærer, hans disiplinering av sine elever og seminarer og hans ansvarsfølelse for en tradisjon i synet på okkupasjonshistorien. Det betyr ikke at alle Skodvins elever godtar alt Skodvin har skrevet, men at de emosjonelt og intellektuelt er knyttet til et slags paradigme »*³⁹

Nå har ikke Ringdal definert hva han legger i ordene «et slags paradigme» og paradigme begrepet er da heller ikke noe entydig begrep. Men vi kan tolke Ringdal dithen at han mener at «Skodvin-skolen» representerer et felles vitenskapelig grunnsyn med en noenlunde felles normativ ide. Dette har under Skodvin resultert i en

dikotomi som mangler nyanser. Dermed kan det synes som om at Ringdal mener at et paradigmeskifte har funnet, eller er i ferd med å finne sted.

Uten å ta stilling til hvorvidt «skolen» har eksistert eller ikke, kan vi slå fast at det har vært en diskusjon omkring temaet. Denne delen av debatten kan også sies å underbygge den dype uenigheten knyttet til forskningsfeltet.

Hvorfor/bakgrunn for en debatt

Det kan synes som om at de første ordsifter faghistorikere imellom er utløst på bakgrunn av dokumentromaner skrevet av ikke- historikere. Dette er journalister som i sine bøker har kommet med tildels kontroversielle påstander. De største debattene har blitt utløst på grunn av Bjørn Bjørnsens bok Narvik 1940 og Thorkild Hansens bok Prosesen mot Hamsun.

Kontroversielle har disse forfatterne vært både fordi de begge er ikke-profesjonelle historikere som har fordypet seg i historisk kildemateriale og fordi de fremstår med resultater som ikke er forenlig med den tradisjonelle forståelse av de samme fenomen. Dette er forhold som naturlig skaper debatt i faghistoriske kretser.

I hvilken grad den tyske historikerstriden har vært en påvirkningsfaktor for den nyere debatten innen okkupasjonshistorien her hjemme, er vanskelig å måle. Men sett ut fra den form og det innhold som debatten har beveget seg i er det rimelig å anta at den tyske historikerstriden iallfall har ansporet til en debatt her hjemme. Også her har spørsmålet dreid seg om verdisyn og moral.

³⁷ Aftenposten, 3.1.1990.

³⁸ Grimnes: Historieskrivingen om okkupasjonen, N N T nr 2 1990

³⁹ Aftenposten, 20.12.1989

Mens enkelte vesttyske historikere har forsøkt å relativisere, eller normalisere, Hitler og hans styre ved å dra paralleller til Stalin i Sovjetunionen, har kritikken her hjemme vært rettet mot de norske okkupasjonshistorikerne og deres påståtte nasjonalheroiske overlevering av okkupasjonshistorien. Mens H. F. Dahl hevder at disse «overleverte verdier» gjør okkupasjonsforskningen kjedelig, mener andre at dette er en dyd av nødvendighet.

Kulturskribent Simen Skjøsberg er blant disse. Han forsøker i korte trekk å gi en oppsummering av den tyske historikerstriden under overskriften «Når naziugjæringer normaliseres».⁴⁰

De tyske revisjonister, som først og fremst består av noen konservative historikere, ønsker å normalisere naziperioden ved å sammenligne og dra paralleller til eksempelvis Stalintiden og til Pol Pot.

Revisjonistene hevder at nazitiden, på linje med andre historiske hendinger, må sees på som et historisk fenomen og normaliseres som disse forøvrig.

Reaksjonene på dette synet har ikke latt vente på seg i Tyskland. Dette har resultert i en bitter strid.

Spørsmålet om moral og identitetsskaping har kommet til å stå sterkt. Skjøsberg drar paralleller til vår egen forskning og formidling av okkupasjonsårene.

Han stiller også spørsmålet om hvilken stilling de nye generasjonene skal ta til sitt samfunns fortid og mener at det samme spørsmål kan stilles både i Tyskland og i Norge. Dette fordi både spørsmål og svar influerer på begge lands identitet som nasjon.⁴¹

⁴⁰ Dagbladet. 24.10.1987.

⁴¹ Dagbladet. 24.10.1987.

For Norges del synes den politiske målsettingen å være ganske klar når det gjelder hvilke identitets-skapende verdier de nye generasjoner skal innta til okkupasjonstiden. Historien om den «moraliske seieren» står støtt og sikkert i lærebøkene framstilling. Dette vil jeg imidlertid komme tilbake til i kapittel 4.

OPPSUMMERING

De debattene vi her har studert viser seg å ha et bredt spekter av problemstillinger. Debattene har dreid seg om flere forhold, hovedsakelig langs to akser. Den første debatten dreide seg i hovedsak om prinsipielle synspunkt på okkupasjonshistorieforskningen. Behovet for å få klarlagt kriteriene for hva som skal kunne kalles forskning samt hvilke krav man skal kunne stille til de litterære forfatterne som våger seg inn på et historisk emne stod her sentralt. Den andre debatten har dreid seg om bredde, moral og verdisyn i okkupasjonshistorieskrivingen. Kritikerne hevder at okkupasjonen som forskningsfelt har vært ensidig fokusert på hjemmefrontens verdier og at forskerne dermed bevisst har unnlatt å forske på andre sentrale sider ved okkupasjonen. I kjølvannet av den rene debatten om okkupasjonshistorikerenes framstilling har det også avspeilet seg diskusjon om hvorvidt debatten bunner i et paradigmeskifte, generasjonsskifte eller om det rett og slett dreier seg om et ønske om å revidere det etablerte og tradisjonelle syn på okkupasjonshistorien.

Men vi har sett at en motstrøm til den tradisjonelle okkupasjonshistorieskrivingen finnes. Denne motstrømmen kan noe løselig kalles NS revisjonismen. Den har vært preget av gamle NS medlemmer men også av andre. Hovedtema har i stor grad vært rettsoppgjøret, men også NS sitt syn på okkupasjonen totalt sett er blitt gitt. Blant annet bør Odd Melsom tre binds verk nevnes.⁴² Verket kalles av forfatteren selv et supplement til okkupasjonshistorien.

⁴² Odd Melsom. På Nasjonal ukepost (1975), Nasjonal Samling og fagorganisasjonene (1977), Fra krigen og kulturkampen under krigen (1980).

Sørensen framhold at denne form for litteratur i stor grad er neglisjert av den dominerende okkupasjonsforskningen.

Bidrag til en «revisjonistisk motstrøm» er også gitt av blant annet Helge Krog, Sverre Hartmann og av Bergens prosjektet med Rolf Danielsen og Stein Ugelvik Larsen som ansvarlige.⁴³ Men også utover 1980 tallet mener Sørensen å se visse former for opprørstrang. Det har vært etterlyst større distanse i hjemmefrontens verdier i okkupasjonshistorieforskningen, og det har også vært etterlyst nye perspektiver.

Likeledes må vi slå fast at kritikerne er få, det samme er representantene for den såkalte «Skodvin-skolen». Skodvins elever avviser at en «Skodvin-skole» eksisterer.

Hans Fr. Dahl hevder at han ikke står for et revisjonistisk historiesyn. Dahl sier:

« I Tyskland finnes det også en retning som kalles «historisering», og som dreier seg om å behandle nazismen og annen verdenskrig som et historisk kompleks snarere enn et moralsk kompleks. De er i prinsippet åpne for hva kildene forteller, selv om det strider mot det vi lærte på skolen. Her kan jeg kanskje plasseres. Det er ikke bare en generasjons-strid mellom forskere, kanskje mer en strid mellom ulike intellektuelle fronter »⁴⁴

⁴³ Bergensprosjektet var et hovedfagsprosjekt ved historisk institutt i Bergen under ledelse av Rolf Danielsen og Stein Ugelvik Larsen. Prosjektet ble startet i 1969 og knyttet til seg omkring 10 hovedfagsstudenter som alle forsket på NS relaterte temaer. Ved åpningen av domsarkivet samt ved hjelp av et forholdsvis nytt hjelpemiddel EDB åpnet det seg nye muligheter.

⁴⁴ Dagbladet. 20.10.1991.

Først i 1994, med læreverket Veier til vår tid⁴⁵ kan vi se at debatten er fanget opp.

På disse årene, fra 1987-94, er det utkommet omlag fem nye læreverk. Bare ett av disse finner det altså naturlig å fremheve de ulike synene i lærebøkene.

Tatt i betraktning av at man på den ene siden avviser «Skodvin-skolens» eksistens og på den andre siden fraber seg revisjoniststempelet blir det utfra dette vanskelig å vise til en motsetning mellom tradisjonister og revisjonister. Å snakke om generasjonsskifte og/eller paradigmeskifte synes dermed som en overdrivelse av samme grunn.

⁴⁵ Finn Olstad: Veier til vår tid. 1994.

DEL III.

EN ANALYSE AV OKKUPASJONSHISTORIEN I VÅRE LÆREBØKER FOR VIDEREGAENDE SKOLE.

KAPITTEL 4.

LÆREBØKENES FRAMSTILLING AV OKKUPASJONSTIDA FRA 1945-1995

Dette kapitlet har som intensjon å synliggjøre endringstrekkene i lærebøkernes framstilling av okkupasjonstiden fra 1945 -1995. Dette blir først og fremst gjort på bakgrunn av de tendensene jeg har tegnet opp gjennom presentasjonen av forskningsfeltet og debattene som fulgte. Det mest interessante er å finne ut i hvilken grad dette er en kontinuerlig prosess, med tanke på innhold og framstillingsform. I mitt materiale synes utviklingen å ha gått svært sakte. Interessant er det å merke seg at i takt med nyere forskningsfelt, læreplaner og samfunnsforhold forøvrig så nedfeller dette seg i forordet i en del av lærebøkene. Men når det kommer til kapitlet om okkupasjonen er intensjonene i forordet vanskelig å spore. Jeg vil her gi en framstilling av 14 lærebøker i perioden. Disse er kronologisk ordnet for best mulig å synliggjøre endringen.

Min intensjon er ikke å samholde lærebøkene og fagplanene men jeg finner det likevel nødvendig å innledningsvis nevne noen av læreplanene samt i korte trekk redegjøre for noen historieundervisningsteorier ettersom dette er forhold som klart kan ha medvirket til endringer i lærebøkernes innhold. Mitt mål vil likevel først og fremst være å undersøke lærebøkernes innholdsmessige utvikling i lys av den faghistoriske debatten og nye forskningsfelt i okkupasjons-historieforskningen.

Lærebøkernes innhold og intensjon - en kontinuerlig prosess

I Norge finnes det klare retningslinjer for granskning og godkjenning av lærebøker. Retningslinjene er utformet av undervisningsdepartementet. Nasjonalt læremiddelsenter er, etter stortingets vedtak, satt til å overvåke ordningen og se til at norsk skole og opplæring har læremidler av høy kvalitet som fremmer de nasjonale målene. Offentlig godkjenning av lærebøker går tilbake til begynnelsen av dette århundret, men klare retningslinjer ble først vedtatt i 1962. En godkjenning forutsetter at læreboka er i tråd med de krav læreplanen setter. I læreplanen for skolen finner vi presisert en del mål som synliggjør de verdier samfunnet ønsker å formidle.

Disse målene er en klar bekreftelse på at skolen skal være et middel for å oppnå politiske mål. Men samfunnet er i kontinuerlig utvikling. Dette bidrar til å påvirke den politiske ideologi og målsettingene i samfunnet som helhet. Den samfunnsmessige debatt vil påvirke de verdier og holdninger vi ønsker å formidle. Likeledes gir ny forskning ny kunnskap. Disse forholdene vil nedfelle seg i utviklingen av nye læreplaner og i de undervisningsteoretiske idealene som synliggjøres i denne.

I etterkrigstida har skolen som institusjon vært gjenstand for stadige endringsprosesser. Vi fikk en ny lov om realskoler og gymnas i 1964. Denne var av midlertidig karakter i påvente av å få den 9-årige skole gjennomført.

Reformarbeidet ble avsluttet med ny Lov om videregående opplæring av 21.juni 1974, med den første fagplan for videregående skole i 1976.

Jeg vil, i denne oppgaven, ikke gå inn på de ulike læreplanene og sammenholde disse med lærebøkene i mitt utvalg. Likevel synes det nødvendig å påpeke at læreplanene har påvirket lærebøkene og den

form de har fått. Blant annet ser vi av læreplanen for den høyere allmueskole av 1935 at holdningsmål og ferdighetsmål sammen med kunnskapsmålet stod sentralt.

Planen for reformgymnasene i forsøksperioden og den første fagplanen for videregående skole i 1976 la økt vekt på kildestudier og fordypning. Dette er forhold som også synliggjøres i mitt utvalg av lærebøker. I kommentarene til stoffutvalget sies det da også at i den grad det er mulig bør elevene gjøres kjent med synsmåter fra den faglige debatt. Dette for at elevene skal forstå at skolens lærebøker gir et sterkt forenklet bilde av fortida. Målsettinga om en kritisk og analytisk tilnærming til historien blir også understreket i planen.

Dette skyldes trolig i stor grad den ideologiske klimaendringen som fant sted først på 1970 tallet.

De venstresosialistiske partiene kritiserte skoleverket for å være en institusjon for formidling av borgelig tenkning og propaganda.¹

Det ble også hevdet at lærebøkene i skolen underbygget et konserverende og konservativt livssyn og handlingsmønster. Blant annet har bøkene stått for en konservativ samfunnsideologi som har vært opptatt av å vise det vellykkede ved vår egen kultur.

At nyradikalismen fikk gjennomslag for sitt syn bekrefter således de endringer som læreplanene her viser. Målsettingen fra syttitallets læreplaner videreføres i læreplanen fra 1983. Å frigjøre fra ideologisk trykk, å skape åpne spørrende og kritiske sinn samt å motvirke ensidighet og intoleranse er blant læreplanens fremste intensjoner. Forståelse er også et av historiefagets vesentligste mål. Sentralt er det at elevene lærer å forstå og vurdere ulike hendelser ut fra den samtiden det historiske fenomenet må plasseres inn i. Men når historievitenskapen formidles ut til samfunnet vil den påvirke andres historiske bevissthet. Lærebokforfatterens balansegang blir derfor både

å formidle verdier og samtidig representere allsidighet. Allsidighet og mangfold kan lærebokforfatteren representere i form av å velge sine tema ut fra nøye vurderte utvalgsriterier og samtidig vise bredden i eksisterende syn.

Men også tidens rådende undervisningstradisjon har påvirkning på den form som læremateriellet får. Jeg finner det derfor hensiktsmessig å i korte trekk synliggjøre de skiftende undervisningsteorier som har gjort seg gjeldende i skolefaget i etterkrigstiden.

Historieundervisningsteorier

De undervisningsteoretiske idealer har i seg selv en lang historie. For å forstå og synliggjøre det utviklingsarbeidet som gjenspeiler seg i læreplaner og lærebøker synes det nødvendig å ta et tilbakeblikk på de undervisningsteoretiske modellene som danner grunnlaget for den form lærebøkene har fått. Dette synes viktig fordi den til enhver tid rådende undervisningsteoretiske modell vil nedfelle seg i nye læreplaner og dernest i våre lærebøker.

De ulike undervisningsteoriene kan i grove trekk deles i to grupper; de materielle teorier og de formale teorier. Det utgangspunktet man har for undervisningen skiller disse hovedgruppene fra hverandre. Spørsmålet om hvordan historiefaget skal brukes i skolen blir derfor viktig her. Svært forenklet kan man si at de materielle teoriene tar utgangspunkt i det historiske stoffet som skal formidles mens de formale teoriene tar utgangspunkt i eleven.

Materielle undervisningsteorier

Innenfor de materielle teoriene skiller vi mellom to polariserende teorier; den klassiske teori og den objektivistiske teori.²

¹ Alfred O. Telhaug : Norsk skoleutvikling etter 1945 s. 317

² K. Blom & K. Helle: Historie - hva, hvordan, hvorfor ? Bergen. 1978.

Klassisk teori

I skole og undervisningssammenheng har historiefaget tradisjonelt vært et godtatt virkemiddel for å oppnå et ønsket utdannelsesnivå både i kunnskap og kulturbærende sammenheng. Satt i et slikt perspektiv får historiefaget en sterkt oppdragende funksjon. På 1800 tallet og et godt stykke inn i vårt århundre var troen på historiefagets betydning svært stor. Historiefaget skulle bidra til dannelsen og gode moralske dyder. Dette står svært sentralt innenfor den klassiske teori. Undervisningen dreide seg om de gode menneskelige egenskaper. I sentrum stod ofte helter og da gjerne i strid. Ønsket om å fremme egen nasjons fortrefelighet var et sentralt mål. Historien skulle altså tjene som eksempel på hva man skulle etterstrebe og hva som skulle forkastes.

Den betydning som det nasjonale aspekt synes å ha i denne teorien må sees i sammenheng med at dette var en tid hvor svært mange nasjoner var i en nasjonsdannende fase for egen selvstendighet. Behovet for å fremme sin egenart og skape egen identitet var et naturlig behov i denne tidsepoken.

Objektivistisk teori

Som en reaksjon på den klassiske teoris dannelsesideal utviklet det seg en polariserende teori; den objektivistiske teorien. Dette innebærer en undervisning som tar sikte på å være så verdifri at stoffet omhandles som ren og uomtvistelig fakta. Det historiske materiale blir dermed uproblematisk. Kulturarven skulle nå overleveres gjennom en saklig formidling etter vitenskapelige idealer. Man antar at stoffet er verdifritt og nøytralt i forhold til de samfunnsmessige interesser. Lærebøkene skal, etter den objektivistiske teorien, benyttes som en gitt sannhet og som må læres. Bokas innhold betraktes som objektiv og noe kontrasterende syn synliggjøres ikke. Elevens oppgave blir dermed å gjengi den beskrivelsen og forklaringen som læreboka gir.

Formale undervisningsteorier

Mens de materielle teoriene tok utgangspunkt i å beskrive og forklare det historiske materialet tar de formale teoriene utgangspunkt i eleven. Historien blir på denne måten et redskap for å frambringe visse egenskaper hos elevene. Her kan det synes som om det er en viss likhet med den klassiske teorien som også benyttet historien som et redskap.

Men i motsetning til det klassiske dannelsesidealet skal de formale teoriene bidra til elevens egenutvikling og selvforståelse.

De formale undervisningsteoriene kan teoretisk deles inn i to grupper ; en funksjonell og en metodisk teori. Mens den funksjonelle teorien er opptatt av de psykologiske kriteriene som innlevelse, forståelse og refleksjon er den metodiske teori opptatt av å lære elevene metoder og ferdigheter som skal sette dem i stand til å utføre gitte funksjoner.

En deling av disse retningene er derimot vanskelig å gjennomføre i den praktiske undervisningen. I begge teoriene står kildekritikk som svært sentrale elementer. Elevene skal øves opp til å bli små historikere som behersker kritisk tenkning, problemløsning og kildebruk. Historie ble et ferdighetsfag.

Jeg vil i denne sammenhengen ikke gå inn på den kritikken de ulike undervisningsteoretiske modeller har blitt utsatt for. Jeg vil nøye meg med å slå fast at alle disse teoriene er blitt tildels kraftig kritisert. Hver for seg viser alle disse teoriene bare fragmenter av hva historie egentlig er.

Dersom man ser på dagens rådende historiesyn i undervisningssammenheng og slik den gjenspeiler seg i fagplanen finner vi at idealet er en kombinasjon av alle disse undervisningsteoriene. Dette vil si at historieundervisningen skal være beskrivende, forklarende, undersøkende, reflekterende, pluralistisk og den skal gi opplevelse. Elevene får da både oversikt, fordypning samt forståelse for at historien må sees som en bred og kompleks samfunnsprosess.

Om en kombinasjon av disse undervisningstradisjonene har Rolf Grankvist benyttet begrepet Prosesshistorie.³ Min analyse nedenfor vil vise at så omfattende intensjoner som han refererer til kan være vanskelig å oppfylle. Ikke minst gjelder dette innenfor et så følelsesbetonet tema som okkupasjonshistorien.

Jeg vil imidlertid nøye meg med å peke på utviklingstrekkene i lærebøkene gjennom perioden. Jeg vil således ikke holde disse funnene opp mot læreplanene. Av rent praktiske ville dette blitt for omfattende. Det er likevel viktig å være klar over at læreplaner og undervisningstradisjoner innenfor et fag er faktorer som bidrar til å bestemme innholdet og framstillingsformen i lærebøkene. Og at lærebøkernes innhold og framstilling endrer seg over tid.

Lærebokanalyse

Mine undersøkelser viser at den nasjonale konsensus har vært svært sterk når det gjelder hvilke tema som beskrives når det gjelder okkupasjonsårene. Som tidligere nevnt skyldes trolig det flere faktorer. Okkupasjonen ble en «allemannseie». Ingen kunne distansere seg fullt

ut og unnlate å ta stilling eller å ha sympatier i den ene eller den andre retningen. Vi var seiersherrene og «fienden» var klart definert. Spørsmålet om moralske verdier synes derfor særlig nærliggende i okkupasjonsframstillinga.

Når det så gjelder lærebøkernes framstilling av okkupasjonsårene vil det i denne sammenheng være aktuelt å finne ut hvilke tema som er vektlagt og hvilke som er utelatt.

Jeg vil også trekke opp en utviklingslinje og forsøke å finne endringstrekk i framstillingen av okkupasjonstida i lærebøkene fra 1945 og fram til i dag.

En form for katalogisering har vært nødvendig for å kunne foreta en sammenlignende studie av lærebøkene. Etter grundige studier av litteraturen på emnet har jeg valgt meg ut noen kriterier som jeg mener best kan belyse hva som anses som relevant kunnskap om okkupasjonstiden. Disse aspektene er :

Tema

Temavalget og de utvalgskriterier som ligger til grunn for det utvelgelsen, står som svært sentralt fra lærebokforfatteren. Brukerne, som i første rekke er elevene, sin kunnskap om okkupasjonen avhenger i stor grad av lærebokas innhold. En viss ideologisk føring i læreboka, fra forfatterens side, vil etter mitt skjønn være resultatet av at enkelte aspekt ved krigen dominerer framstillinga mens andre aspekt utelates helt. I etterkrigstidas lærebøker forventer jeg å finne en framstilling som

³ Også andre begreper har vært brukt i beskrivelsen av de ulike undervisningsteorier. Blant annet benytter Rolf Grankvist begrepet «framstillingsobjektivisme» om den teorien som her kalles objektivistisk teori. Når det gjelder de formale teoriene benytter Grankvist begrepene «ferdighetshistorie» og «framstillingspluralisme», i Lokalhistorie i skolen og skolens historieundervisning. Heimen 1/1988.

inneholder tema med perspektiv sett både fra makro og- mikronivå.
Forventningene er i tråd med etterkrigstidas læreplaner.

For å kunne gi en helhetlig og dekkende forståelse for okkupasjonens mange sider, og på de ulike nivå er det min vurdering at en framstilling av perioden bør inneha aspekt som:

- Norge i stormaktspolitikken.
- Krigshandlingene 1940.
- Tysk politikk.
- London- regjeringen.
- Motstandsbevegelsen.
- Nasjonal samling.
- Rettsoppgjøret.
- Dagliglivet.

Temaene Norge i stormaktspolitikken, krigshandlingene 1940 og Londonregjeringen vil bidra til å gi kunnskap om de nasjonale og internasjonale politiske forhold som var rådende i Europa på dette tidspunktet. Tysk politikk og Nasjonal samling var en vesentlig del av norsk okkupasjonshistorie og bør derfor vies rimelig stor plass i framstillingen, etter min vurdering. Motstandsbevegelsen og dagliglivet var den «menige manns» okkupasjonshverdag. Mange har foreldre/ besteforeldre som engasjerte seg i dette arbeidet og som har minner fra denne tida. Det er kanskje denne delen av historien elevene lettest kan identifisere seg med og ut fra det lettere forstå krigens realiteter.

Rettsoppgjøret etter krigen er et omdiskutert tema. Omfanget av saker som skulle behandles var stor og svært mange familier ble berørt av oppgjøret. Rettsoppgjørets store omfang og den offentlige debatt det er

gjort til gjenstand for, påpeker behovet for en framstilling også i våre lærebøker.

Uttrykksform/språk

En læreboktekst kan karakteriseres som et kommunikasjonsmiddel med både sender —> budskap —> mottaker—>. Men mottakeren tolker også den teksten som blir gitt. Derfor får den form teksten eller budskapet gis ulik funksjon.

En fortellende og skildrende tekst har både sin styrke og sin svakhet ved at holdninger og verdisynspunkt lett kan komme til uttrykk.

Språk og uttrykksmåter kan, tilsiktet eller ikke, formidle visse verdier og holdninger. Ordvalg og form kan inneha positive eller negative assosiasjonsfelt som igjen henspiller på ett sett verdier.

En læreboktekst som framstår som informativ har som oftest som mål å gi grunnleggende kunnskaper og ferdigheter. Men denne tekstformen legger bare i liten grad opp til å lede elevene til å forske og tenke selvstendig.⁴

I drøftingen og presentasjonen av et såpass verdiladet tema som okkupasjonen, er det kanskje spesielt viktig å være oppmerksom overfor mer eller mindre skjulte føringer i teksten. Dette er da også forhold som med jevne mellomrom kritiseres fra ulike hold.⁵ En vurdering av dette elementet vil naturlig nok også bli subjektiv og tolkningen være preget av min vurdering.

⁴ Jamf. Bjarne Bjørndal: Om lærebøker. 1967.

⁵ Ronald Grambo er en av disse kritikere. Han hevder at det er en uomstøtelig kjennsgjerning at lærebokforfatterne ikke nøyer seg med å presentere fakta innenfor det faget de representerer, men at de også mer eller mindre bevisst lar stoffet preges av sine moralske og politiske normer. Likeledes anser han det problematisk at holdningene ligger såpass godt gjemt i framstillingen at de nærmest må kunne kalles latente. På den måten får elevene inn flere synspunkter på stoffet enn hva de bevisst. Art. trykt i «Den Høgre Skolen» nr.21/1974.

Tabeller/tallmateriale

Få fremstillingsmetoder er så slagkraftige som tall, statistikk og tabeller. Assosiasjonen til «faktaopplysning» er åpenbar, og lett å spille på i ønsket om å fremme et spesielt syn. Tabellbruk og behandling av tallmaterialets form kan gi en pekepinn på framstillingens holdbarhet og ideologiske føringer. Det er eksempelvis ikke uvesentlig om en statistikk bygger på innsamlingsmateriale fra norske rettssaksprotokoller eller på materiale fra Forbund for sosial oppreisning. Forteller kildene hvor materialet er innhentet? Gjør forfatteren oppmerksom på faren for manipulering av «sannheten»?

Dette spørsmålet ønsker jeg å belyse i denne oppgaven.

En utstrakt bruk av tallmateriale kan ofte få en negativ effekt selv om målet er det motsatte. Brukerne, og da først og fremst elevene, kan lett oppfatte den store mengden tall som tørre, kjedelige og også overveldende. Tall oppleves også lett som «fakta og sannheten».

Bilder/illustrasjoner

Illustrasjon av en lærebok med fotografier, tegninger og annet grafisk materiale bør ofres oppmerksomhet. Illustrasjonene er ikke plassert i boka for dekorasjonens skyld eller som fyllmasse, men bør være ment å skape en helhet i framstillingen sammen med tekst.

I mange tilfeller representerer bilder den enkleste og mest tjenlige måten for konkretisering og gir mulighet for en virkelighetsforståelse som ofte kan være vanskelig å formidle med bare rene ord. Den beste forståelse av stoffet oppnås når bilder og tekst er nært knyttet sammen og virker i samspill. Bilder kan vekke emosjoner, gi nye forestillinger og

assosiasjoner. Men bilder kan også ha en negativt ladet effekt og som kan være vanskelig å gjennomskue. Bak bildet og særlig bak valget av bilder kan det skjule seg ønske om å formidle spesielle holdninger og verdier som ikke umiddelbart anskueliggjøres.

Kilder/Oppgaver

Kilder og arbeidsoppgaver hører naturlig med til en lærebok. I henhold til læreplanen skal elevene lære å arbeide med kilder. Kildekritikk er en naturlig del av historieundervisningen. Elevene skal få forståelsen av arbeidsmetoder i vitenskapelig forskningsarbeid og hva som kan skape vanskeligheter i dette arbeidet. Kilder i kombinasjon med problematiserende arbeidsoppgaver vil i stor grad gi en økt forståelse for faghistorikernes vanskeligheter. I forlengelsen av dette vil vi kunne oppnå å oppøve elevenes kritiske og analyserende evner. Hvordan den enkelte lærebok behandler dette, er et interessant spørsmål som jeg vil belyse.

Læreverkene

Den første læreboka som kom etter krigen var Edvard Bulls : Nordmenn før oss. Den utkom for første gang i 1948, bare 3 år etter krigens slutt. Mye var ennå uklart og svært mange viktige kilder var fortsatt ikke offentliggjort. Dette er da også forhold som Edvard Bull gjør leseren oppmerksom på i innledningen til kapitlet om krigen i Norge. Aspektene som behandles i denne første læreboka er da også få. Bare 9.april, hjemmefronten og frigjøringen presenteres i egne underkapittel. Til gjengjeld gir forfatteren en forholdsvis fyldig redegjørelse for disse tre tema. I stor grad er det den politiske historien som dominerer, men Bull

trekker også fram det norske folks innsats i kampen mot tyskernes nazifiseringsforsøk. Likevel gjør forfatteren gode forsøk på å problematisere stoffet. Dette er svært interessant nettopp fordi tidsavstanden til begivenhetene er så kort. Læreboka oppfordrer elevene til å drive kildesøk og å finne opplysninger over nye forhold som er framkommet etter at læreboka ble trykket.

En annen, og svært annerledes lærebok utkom i omtrent samme tidsrom. Dette var Nordens historie for gymnaset av Magnus Jensen som kom i 3. opplag i 1950.

Denne læreboka kan klart sies å være den mest subjektive læreboka i mitt utvalg. Framstillingsformen i denne læreboka skiller seg klart fra Bulls Nordmenn før oss. Mens Bull holdt et formelt språk har Jensen et fargerikt språk og nærmest lyrisk fortellerstil. Heller ikke i denne læreboka er temaene som behandles mange. Det dreier seg i hovedsak om politikk på et overordnet plan. Hjemmefronten vies imidlertid stor plass. Likeledes felttoget og den unisone norske motstand.

Forfatteren synliggjør sitt emosjonelle engasjement i høy grad. Dette kommer til syne både i fortellerstilen men også i vektleggingen av hjemmefrontens innsats. Det norske heltet synes å være helt uten grenser og som forfatteren selv uttrykker det :

*« Vi har i vår historie ingen stoltere innsats å peke på enn denne ».*⁶

Blant annet viser forfatteren til at de norske sabotørene reddet Rjukan fra en katastrofe. Dette fordi at dersom de allierte hadde kommet

⁶ Magnus Jensen: Nordens historie for gymnaset. 1950. s. 230.

først ville de ha bombet disse bedriftene og det ville ha *«kostet mye, mye mer»*.⁷ Læreboka skaper slik inntrykket av at okkupasjonstida var en tid hvor alle gode nordmenn stod sammen og gjorde en solid innsats for å redde landet mot alle onde tyskere og mot nazismen.

Tyskerne og nazistene framstilles som latterlige, svake og nærmest uintelligente. Dette synliggjøres blant annet når forfatteren skal redegjøre for okkupantens forsøk på arbeidsmobiliseringen i Norge.

Om dette sier han :

*« Så voldsom var motstanden at hverken tyskerne eller NS fant det lønnsomt å ta opp kampen. De måtte finne seg i at nordmennene nektet å lystre påbudet ».*⁸

En svært interessant påstand i denne læreboka finner vi innledningsvis når forfatteren slår fast at på bakgrunn av den uro som rådet i Europa i mellomkrigstida, kan vi ikke si at krigen kom uventet på oss. Dette begrunner forfatteren med at det fra de nordiske lands side ble sagt klart fra i Folkesambandet at vi ikke ville være bundet av noe vedtak som kunne tvinge oss ut av nøytraliteten. Dette ble gjort klart etter at Tyskland, Japan og Italia dannet sin egen blokk. Samtidig slår læreboka fast at militært var vi uforberedt da krigen kom. Dette kan vanskelig tolkes på annen måte enn at forfatteren sier at krigen ikke kom uventet på oss men likevel var vi militært uforberedt. I dette synes det å ligge en klar kritikk rettet mot storting og regjering uten at dette er klart uttrykt.

Da denne læreboka kom ut var rettsoppgjøret nettopp avsluttet og svært mange av de som ble dømt sonet fortsatt sin dom i fengsel. Man antar at

⁷ Ibid. s. 231.

⁸ Ibid. s. 229.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

omlag hver sjuende familie ble berørt av rettsoppgjøret. Om nazistene sier forfatteren :

« NS skapte en nasjonal samling mot Tyskland og nazismen. De som gikk inn i partiet, ble sosialt boikottet. Ingen ville omgås dem, hver time på dagen fikk de merke at de ble sett på som landssvikere ».

Videre sier han :

« I NS var de rasende, og hirden opptrådte ofte som villmenn ».⁹

Av de mange elevene som måtte benytte denne læreboka som pensumlitteratur befant det seg mange barn av NS medlemmer. Noen kunne også være blant «hirdens villmenn». Sett ut fra et slikt synspunkt kan framstillingen synes brutal.

Forfatterens nære tilknytning til hjemmefronten samt tidsperspektivet tatt i betraktning forklarer nok likevel den subjektive form framstillingen her gis både med hensyn til vektleggingen av hjemmefronten som tema og den klare nasjonalheroiske framstilling. Forfatteren, Magnus Jensen var under den tyske okkupasjonen medlem av lærerledelsen og senere av Kretsen .og Hjemmefrontens Ledelse. Etter krigen var han leder for det historiske institutt som samlet kildemateriale til historien om hjemmefrontens kamp.

Norges historie for gymnas og lærerskoler, fra 1963 var den 6. utgaven av Asbjørn Øverås og John Midgaards lærebøker over Norges historie.

⁹ Ibid. s. 226.

At læreboka utkom med 6. utgave allerede i 1963 vitner om den markedsandelen denne læreboka nødvendigvis måtte ha. Selv om man tar forholdsvis små opplag i betraktning. Innholdet i denne læreboka skiller seg ikke særlig fra Edvard Bulls lærebok Nordmenn før oss. Også her er det den politiske historien på makronivå som først og fremst vektlegges her. Stormaktspolitikken og 9. april behandles i verdenshistorien. Læreboka vektlegger i særlig grad regjeringens og kongens flukt, tysk politikk i Norge, samt hjemmefronten og deres innsats. Okkupasjonen i Norge omtales over svært få sider og inngår som et underkapittel i kapitlet om Norge etter 1905. Dette synes å bety at forfatterne ikke vektlegger en fyldig og bred redegjørelse over okkupasjonen som tema selv om, som tidligere nevnt, framstillingen om stormaktspolitikken og 9. april er ivaretatt i verdenshistorien.

Likevel synes det som om forfatterne har fått frem mange aspekt til tross for de få sidene som okkupasjonen er viet i denne læreboka.

Språket er klart og konsist og synes å ta sikte på å redegjøre for ren faktakunnskap. I uttrykksformen ligger det likevel, eksplisitt, at forfatterne ønsker å formidle den gode norske innsatsen i kampen mot det onde som nazismen representerte. Den samlede norske fronten mot tyskerne fremheves. Likeledes den gode innsatsen nordmenn ytet i kampen, selv om de måtte vente å bli arrestert og sågar kanskje også bøte med livet i kampen for Norges frihet. Forfatterne sier det slik :

«Men ingenting kunne bøye motstandsviljen i det norske folk, og det ble vist et strålende samhold. Det var ikke

minst tilfellet med ungdommen. Nazistene prøvde å få idrettsorganisasjonene under sin ledelse, men ble møtt av samlet og ubøyeelig front og kom ingen vei ».¹⁰

Samlet sett framstår likevel denne læreboka fra 1963 som svært nøktern og faktaorientert når det gjelder okkupasjonsframstillinga.

Edvard Bull: Nordmenn før oss utkom med den tredje utgaven i 1964. Også i denne utgaven er hjemmefronten viet svært stor plass. Hovedvekten av framstillingen er gitt under denne overskriften. NS og tysk politikk trekkes først og fremst inn hvor det synes relevant for å kunne forklare motstand og hjemmefront og redegjøre hvor og hvorfor motstandsbevegelsen og hjemmefronten ble dannet og måtte sette inn motoffensiven. På bare en side redegjør forfatteren for frigjøringen og den tyske kapitulasjonen.

Lærebokforfatterens rolle som faghistoriker og forsker gjenspeiler seg klart i framstillingsformen. Ordvalget er lite verdiladet og formen svært nøytral. Det perspektiv som legges på okkupasjonstiden er trolig et speilbilde av den forskningen som forelå på dette tidspunktet.

Finn Holdens lærebok: Historie. Mot vår tid, utkom i 1973 og integrerer både Norges og verdenshistorien. Læreboka har en struktur som innebærer at Norge under okkupasjonen ikke lar seg skille ut som et eget kapittel. Likevel synes denne læreboka interessant på flere måter. Introduksjonen i læreboka slik det kommer til uttrykk i forordet er klart i samsvar med intensjonene og ideene med de nye læreplanene. Planen for reformgymnasene og den første læreplan for videregående skole på

¹⁰ Overås og Midgaard: Norges historie for gymnas og lærerskoler 1963 s. 243.

1970-tallet hadde som mål å oppøve elevene til kritisk og analytisk tilnærming til historien. Kilder og kildekritikk påpekes da også sterkt i denne lærebokas innledning.¹¹

Dette er blant annet den første læreboka i mitt utvalg som innledningsvis, i sitt forord, tar opp diskusjonen om historikernes ulike historiesyn, samt samtidshistorikerens vansker i forhold til objektivitetsproblematikken. Dette understreker at boka er skrevet i samsvar med den nye læreplanen.

Forfatteren oppfordrer til å stille spørsmål som: er utvalget av kilder ensidig? Eller er flere synspunkter sluppet fram? Er selve framstillingen objektiv? Er framstillingen fordømmende overfor andre folk, raser eller politiske syn?

Med tanke på det ømtålige tema som okkupasjonstida utvilsomt synes å være er dette en svært interessant innledning.

Ut over innledningen synes imidlertid ikke framstillingen om krigen å representere noe nytt. Holden benytter seg av mange kilder (sitater) underveis men ellers er strukturen svært lik den Bull benytter i sine lærebøker. I likhet med Bull velger Holden å vektlegge den politiske historien og da på et overordnet plan. Motstandsbevegelsen vies også i denne læreboka stor plass. Likeledes synliggjøres en klar dikotomi i framstillingen. Holden generaliserer og polariserer klart sterkere enn hva vi finner i Nordmenn før oss.

Det mest nyskapende med denne læreboka er således innledningen. Noe nytt synes ikke å ha gjort seg gjeldende i framstillingen. Det er

¹¹ Finn Holden: Historie mot vår egen tid 1920-1945, 1973 s. 5.

fortsatt de samme tema som behandles i lærebøkene i 1973 som de fra 1948.

At ikke forfatterens intensjon innledningsvis gjør seg gjeldende i større grad kan tolkes på flere måter. Forfatteren kan på den ene siden ha som hensikt å redegjøre for sitt syn og dermed legitimere sitt valg av problemstillinger og temavalg. Eller det kan tyde på at okkupasjonen som tema er så ømtålelig at forfatteren ikke ønsker å avvike fra den tradisjon lærebøkene tidligere har representert når det gjelder tema.

Året etter, i 1974, utkom Aschehoug med sin nye Norges historie.

Forfatteren var Lars Jacob Holt.

Til tross for en økende produksjon når det gjelder antall historielærebøker fra 1970 åra og framover synes den innholdsmessige utvikling å gå sakte. Temaene som vektlegges her er, i likhet med de foregående lærebøker, i hovedsak hjemmefronten /utefronten og 9.april, også stormaktspolitikken. Igjen er det den politiske historien som fortelles. Flere likhetstegn finnes til Holdens lærebok. I likhet med Holden gir også Holt i sitt forord forventninger til en innholdsmessig bredde. Forfatteren opplyser mellom annet at den økonomiske historien og sosial historien dominerer stoffutvalget. Det synes også å være i takt med den generelle utviklingen i vitenskapsfaget historie. Påvirkningen fra de nye samfunnsvitenskapene begynte å gjøre seg gjeldende i 1970 åra. Men for kapitlet om «Norge i Krig» har jeg likevel vanskelig for å finne noe som kan defineres inn under disse begrepene.

I Edvard Bulls første utgave av Nordmenn før oss, fra 1948 starter han med å orientere om at okkupasjonshistorien fortsatt var så fersk at det var mange forhold som fortsatt ikke var forsket nok på. Omtrent det

samme uttrykker Holt i denne boka nærmere 20 år senere. Dette gjør han under overskriften «Hva vet vi egentlig om krigstiden ?» og han konkluderer med følgende;

*« Vi må være oppmerksom på at når det gjelder forholdene i krigsårene, hjemme og ute, vet vi i virkeligheten svært lite. Mange dokumenter er ikke tilgjengelige eller er ikke blitt undersøkt ».*¹²

Holt gjør også oppmerksom på at det hele tiden pågår forskning over okkupasjonen. I åra som kommer kan vi få vite mer og dermed få sikrere holdepunkt for en rettferdig vurdering. På dette tidspunktet, i 1974, var allerede forskere igang på nye felt. Blant annet var «Bergens prosjektet» og deres analyse om ulike sider ved NS nærmest i havn. Det samme var Terje Valen med sin økonomiske analyse av krigstida. Dette forskningsbidraget utkom under tittelen De tjente på krigen. Likeledes hadde allerede Hans-Fredrik Dahl startet sin kritikk av den rådende okkupasjonsforskningen her i landet. Det kan tyde på at en verdi-og moraldebatt allerede var i emning blant faghistorikere, når forfatteren av denne læreboka synes å finne det på sin plass å klargjøre historikernes rolle. Han sier:

*« En ting bør nevnes: historikerne vil nødlig oppkaste seg til dommere over dem som stod i fremste linje og hadde ansvaret i disse skjebnesvangre årene. De prøver å finne ut hva som egentlig skjedde, og hvorfor politikerne og de militære ledere handlet som de gjorde ».*¹³

¹² Lars Jacob Holt: Norges historie. 1974. s. 304

I 1980 forela Edvard Bulls 6. utg. i 3 opplag av Nordmenn for oss

Bull gir allerede i forordet beskjed om at mye har skjedd siden hans første utgave av dette læreverket i 1948 og fram til i dag. I de senere utgaver er derfor nye forskningsresultater innarbeidet i teksten. Dersom vi går tilbake til 1. utgaven i 1948 og sammenligner den med 6. utgaven i 1980 finner vi det svært oppsiktsvekkende resultat at disse to utgavene er nærmest identiske når det gjelder vårt tema. Selv kildeutvalget er nøyaktig det samme som for 30 år siden.

Hva innebærer dette ?

At Bull ikke finner noen nye forskningsresultater når det gjelder okkupasjonen i en tidsepoke på hele 30 år ? eller at det kort og godt ikke foreligger ny forskning hverken over nye eller «gamle» tema ?

I den tidsperioden denne læreboka kom ut var det en økende interesse for sosialhistorie, økonomisk historie og kvinnehistorie som nye forskningsfelt i historieforskningen generelt. Dette er forskningsfelt som synes å ha hatt liten interesse blant okkupasjonsforskere så langt.

Mulige årsaker til dette vil jeg komme tilbake til senere.

Edvard Bull sier også i sin innledning at han vektlegger resonnement og drøfting. I kapitlet om krigen i Norge, synes denne intensjonen å være vanskelig å spore. Likeledes sier forfatteren:

«Historie bør gi økt menneskekunnskap. Ingen av oss rekker å oppleve så svært mye i vårt eget liv. Hvis vi vil kjenne alle de muligheter som ligger i vårt eget og våre medmenneskers sinn, må vi prøve å sette oss inn i hvordan mennesker har tenkt og handlet når de ble utsatt for helt

¹³ Ibid. s. 305

*andre påkjenninger enn vi sjøl opplever ».*¹⁴

Dette er et mål som også skulle være sentralt når det gjelder okkupasjonen. Jeg finner derimot svært lite som kan henseile på et slikt motiv i dette kapitlet. Hverdagshistorien er ikke berørt. Noen forsøk på å problematisere de vanskene som frontkjempere og NS medlemmer hadde finnes heller ikke. Denne lærebokas behandling av okkupasjonen som tema representerer ikke noe nytt. Tvert i mot bidrar den til å opprettholde den tradisjon okkupasjonshistorieskrivingen lenge er blitt beskyldt for å befinne seg i.

Journalisten og sakprosaforfatteren Bjørn Bjørnsen kom i 1985 med læreboka Norges og -verdenshistorie etter 1850.

I sitt forord sier forfatteren :

« Enhver generasjon skriver historien om igjen. Ikke bare på grunn av ny kunnskap, men også fordi vi ser etter andre ting i historien enn våre foreldre ».

Sitt eget historiesyn sier ikke forfatteren noe om.

Den nasjonale konsensus om okkupasjonshistorieformidlingen synes imidlertid å være godt ivaretatt i denne læreboka.

Forfatteren gir ett bredere bilde av krigen når det gjelder antall tema enn det tidligere lærebøker har. Ett nytt tema i denne sammenheng kan rettsoppgjøret sies å være. Her får vi, ut fra mitt utvalg av lærebøker, for første gang en fylldigere redegjørelse for rettsoppgjøret og problematikken omkring denne. Likeledes forteller forfatteren at det har vært strid om rettferdigheten i oppgjøret og at striden aldri helt tok slutt. I

¹⁴ Edvard Bull: Nordmenn for oss. 1980. s.4

framstillingen av de gode og onde oppgjøret stiller forfatteren en rekke spørsmål i.h.t. rettferdigheten i dommene, hvem ble dømt, og hvem ble det ikke ? Dette underkapitlet representerer et unntak i den ellers så tradisjonelle framstillingen hva tema angår. Dette både med tanke på et synlig ønske om å problematisere og å drøfte men også at det er tatt med som et eget tema i okkupasjonshistorien. Som de foregående lærebøker er det den politiske historien som dominerer også denne framstillingen. En klar dikotomi synliggjøres i uttrykksformen som bærer preg av å skildre nordmenn som entydig gode og tyskere som onde. Forfatteren benytter litterære virkemidler. Dette skaper den effekten at man i sterkere grad understreker politiseringen. Språket er til tider svært så poetisk og lyrisk i formen. Likeledes forsøker forfatteren å levendegjøre stoffet ved hyppig bruk av metaforikk.

Det emosjonelle aspekt synes å være viktig å tilkjenne.
Forfatteren sier blant annet :

*« Nordmenn gikk til sengs i et lite nøytralt land i utkanten av Europa og våknet opp i et delvis okkupert land midt i verdenskrigens brennpunkt. Forvirringen var fullstendig, for ingen fikk vite hva som foregikk ».*¹⁵

Dette er introduksjonen til lærebokas kapittel om Norge i krig. Mer skildrende og lyrisk kunne neppe innledningen vært. Den vanskelige situasjonen Norge var kommet opp i forsøker forfatteren å formidle ved å fortelle om et «beveget møte» på Elverum hvor «stortingsmennene sang ja vi elsker med tårer i øynene før de skiltes».

¹⁵ Bjørn Bjørnsen: Norges og -verdenshistorie etter 1850 s. 280.

Polariseringen mellom de gode nordmenn og de onde tyskere synliggjøres mellom annet i beskrivelsen av de gode nordmenn :

*«Gode nordmenn gikk med nisselue, de unnlot å snakke med tyskerne og hørte på nyhetene fra London inntil radioapparatene ble beslaglagt i 1941. De leste undergrunnsaviser med opprop og patriotiske dikt og bar binders i knappullet som tegn på samhold ».*¹⁶

At lærebokforfatteren først og fremst er journalist og litterær forfatter kommer sterkt til syne i den dramatiske fortellerstilen. I slaget om Narvik skildrer han situasjonen da tyskerne torpederte de norske panserskipene og 300 norske sjøfolk mistet livet.

Dette beskriver han :

*« Folk våknet av smellene og de desperate skrikene fra mennesker i nød. Byens kommandant overgav seg, men soldater og offiserer nektet å følge ordren om å legge ned våpnene og marsjerte ut foran nesa på tyskerne ».*¹⁷

At Bjørnsen samtidig er forfatter av dokumentarbøkene Det utrolige døgnet og Narvik 1940 synliggjøres først og fremst gjennom den vektleggingen disse aspektene har i læreboka. Innholdet her er derimot helt i tråd med hva vi tidligere vet om temaet. Påfallende synes dette å være ettersom dokumentarboka Narvik 1940 utløste en kraftig debatt i tidspressen da den utkom i 1980.

¹⁶ Ibid.s. 286.

¹⁷ Ibid.s. 284.

Bjørnsen ble beskyldt for å gi misvisende, unøyaktige og feilaktige opplysninger i denne boka. Han blir nærmest betraktet som opposisjonell til den rådende og tradisjonelle oppfatningen av okkupasjonshistorien her i landet.

I Bjørnsens lærebok er derimot det motsatte et faktum. Her er den nasjonale konsensus svært sterk. Forfatterens bakgrunn som journalist og ikke faghistoriker kommer best til syne ved den malende fortellerstilen. Likeledes den sterke vektleggingen som han gir 9. april bekrefter at det er her hans største engasjement ligger. I hans bøker «det utrolige døgnet» og «Narvik - 1940», er det nettopp dette teamet som behandles. Forfatterens bakgrunn som journalist bidrar trolig også til den type litteratur som det henvises til når det gjelder forslag til videre lesning. Henvisningene er inndelt i roman, fagbøker, erindringer og film.

Den neste historielæreboka som kom på markedet utkom allerede året etter, i 1986, med tittelen Fortid og samtid 2.

Forfatterne av denne boka, er i motsetning til Bjørnsen, tre faghistorikere. Disse er Tore Linne Eriksen, Terje Halvorsen og Knut Einar Eriksen. De to sistnevnte er også forfattere av «frigjøringen» som er bind 8 i serien Norge i krig.

Terje Halvorsen er forøvrig en av de yngre historikerne som har deltatt i den offentlige debatten om moral og verdisyn i forskningen om okkupasjonen. I denne debatten er trolig Halvorsen den faghistorikeren som lengst på vei forsvaret et verdikonservativt syn på okkupasjonshistorie framstillingen.¹⁸

Perioden 1905 - 1945 er imidlertid her dekket av Tore Linne Eriksen.

¹⁸ Dagbladet. 25.11.1987.

Denne læreboka er en ny utgave av et læreverk som ble utgitt for første gang i 1977. Forfatterne begrunner innledningsvis nødvendigheten av å nyskrive læreverket. Mellom annet skyldes det at det i de siste årene er kommet en rekke gode historiebøker som har frambragt nye kunnskaper og gitt nye perspektiver. Det dreier seg blant annet om et økt omfang av hverdagshistorie og kvinnehistorie. Nye tendenser synes å gjøre seg sterkere gjeldende i denne læreboka enn hva vi har sett i tidligere lærebøker. Først og fremst er det en økt perspektivmessig bredde vi her finner. Dagliglivet og rettsoppgjøret er klart sterkere representert enn før. Det samme gjelder det økonomiske aspekt som tidligere har vært nærmest fraværende. Kvinnenes rolle under okkupasjonen får vi derimot bare et lite innblikk i gjennom et sitat av Randi Bratteli hentet fra Norges kulturhistorie.

Interessant er det å se at forfatteren forsøker å nyansere bildet av krigstida ved å påpeke flere sider ved samme forholdet. I avsnittet om «Dagligliv og levekår» sier han :

*« Dagliglivet under okkupasjonen kan ikke bare måles i kroner og kalorier. Selv om det store flertallet ikke deltok i eller var fysisk rammet av krigshandlingene, var angst og utrygghet en del av den daglige virkeligheten ».*¹⁹

Men for å unngå den mer klassiske sort - hvitt framstillingen nyanserer han ved å si :

*« Men samtidig var det også mer samhold, fellesskapet, nærhet og nasjonalkjensle enn før ».*²⁰

¹⁹ T.L.Eriksen m.f.: Fortid og samtid 2. 1986 s. 139.

Det samme finner vi i omtalen av rettsoppgjøret hvor forfatteren i grove trekk redegjør for striden om rettsoppgjøret og hva denne striden har dreid seg om. Her presenteres vi for de ulike synspunktene uten at forfatteren selv synliggjør sitt syn.

Dette er forhold, som sammen med den uttrykksform en framstillingen har, viser at det er profesjonelle faghistorikere som har forfattet denne framstillingen.

Norge 2 fra 1989 er annen utgave av et læreverk som i 1980 årene dominerte på lærebokmarkedet. Forlaget anslår selv å inneha en markedsandel på omlag 70 % i dette tiåret. Første utgave kom i 1983. Forfatterne legitimerer behovet for nyutgavene ved å vise til ny forskning som er innarbeidet. Men også med hensyn til kritikk fra elever, lærere og faghistorikere har medført visse endringer.

Forfatterskapet er også i denne læreboka tredelt. Øivind Stenersen har vært ansvarlig for vår epoke; krigstida.

I likhet med læreverkene Fortid og samtid 2 og Norges og verdenshistorie etter 1850 er temaene som behandles mange og ingen tema synes helt utelatt. Et forhold som derimot skiller seg positivt ut fra lærebøkene tidligere er at kvinnes rolle under okkupasjonen framheves sterkere enn før. Forfatteren trekker fram kvinnes særlige funksjon i den kulturelle og politiske holdningskampen. Det hevdes videre at mange kvinner satte livet på spill i ulike kureroppdrag. Vi hører også om Hamar kvinnen som stod sterkt i oppbyggingen av milorg. i Hedmark og som ble utelukket fra defileringen foran slottet rett etter frigjøringen fordi det ikke passet seg å ha jenter i paraden.

²⁰ Ibid. s. 140.

At kvinnes rolle framheves så sterkt i denne boka er svært interessant av flere grunner. Tidligere framstillinger, både når det gjelder lærebøker og okkupasjonshistorie forøvrig, har nærmest utelukkende framstilt motstandskampen som guttenes kamp. Okkupasjonshistorieforskere består av minst 90 % menn. Så vidt meg bekjent finnes det bare en bokutgivelse som har tatt for seg kvinnes rolle under okkupasjonen. Boka har tittelen Kvinner i krig og er skrevet av en kvinne, Celine Wormdal, i 1979.

Erfaringsmessig er de fleste som engasjerer seg i kvinnehistorie kvinner selv. At kvinnes rolle under okkupasjonen synes nedprioritert som tema kan derfor synes naturlig. Et manglende kvinneperspektiv har da heller ikke vært tema i den offentlige debatt hvor debattantene utelukkende har vært menn.

Norge 2 skiller seg også fra tidligere læreverk på flere måter. Kilder og arbeidsoppgaver knyttet til stoffet er av en karakter som er utradisjonell. Dette gjelder blant annet arbeidsoppgaver hvor elevene blir bedt om å gi en komparativ analyse ved å sammenligne Norges krig med nasjonale frigjøringskamper i andre land. Dette er forhold som Øystein Sørensen etterlyste som forskningsfelt så sent som i 1989.

Forfatteren viser også til et rikt kildeutvalg i en egen kildesamling gitt ut i tilknytning til læreverket. Kildeutvalget spenner fra Quislings radiotale 9. april 1940 til brev fra en frontkjemper og jødeforfølgelsene i Norge under krigen.

Relevant litteratur for videre lesning mener forfatteren vi finner i både selvbiografier og i faghistoriske verker.

Å henvise til skjønnlitterære forfatterverk gjør også Finn Holden, forfatter av læreboka Gjennom tidene 4, fra 1991.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

I denne læreboka ber forfatteren elevene lete i litteraturhistorien for å finne ut hvordan disse forfatterne har skildret krigstida.

Dette synes å bekrefte at sakprosa og skjønnlitteratur verdsettes som informasjonsmaterieell i atskillig større grad enn tidligere. Bortsett fra dette synes det igjen som om innledningen til læreboka er det mest nyskapende.

Antall tema som tas opp viser klare mangler. I motsetning til foregående lærebok berøres ikke kvinnenens rolle under okkupasjonen. Dette er imidlertid helt i tråd med debatten mellom faghistorikerne hvor det har vært etterlyst en interesse for nye forskningsfelt. Tatt i betraktning at boka presenteres i 1990 åra, nærmere 50 år etter krigens slutt, synes det merkelig at et tema som rettsoppgjøret vies bare tre linjer. Spesielt med tanke på at rettsoppgjøret etter krigen er ett av våre hyppigst debatterte tema når det gjelder okkupasjonen. Oppgjøret har da også vært utgangspunktet for mange av de ordvekslinger som har funnet sted faghistorikerne imellom de siste årene. Om unnlatelsen av å ta opp temaet skyldes forfatterens eget syn på saken eller hans ønske om å unngå å problematisere tema er vanskelig å vite. I allefall synliggjør dette et brudd med samtidens lærebøker, som i takt med fagdebatten, har vist en økende interesse for emnet.

Forfatteren er forøvrig også forfatter av en annen lærebok i mitt utvalg, Historie mot vår tid fra 1973. Disse to lærebøkene er imidlertid svært ulikt strukturert. Begge lærebøkene har integrert Norges- og verdenshistorie. Men mens læreboka fra 1973 bare, under overskriften, «Norge under okkupasjonen» nevner tysk politikk, NS og hjemmefronten i dette underkapitlet, har læreboka fra 1991 en atskillig mer utfyllende redegjørelse for forholdene i Norge under okkupasjonen. Selv om

avsnittsoverskriften i hovedsak er den samme som i 1973 og i 1991.

Likeledes finnes mange avsnitt som er identiske i de to utgavene. Det nye er først og fremst innslag av hverdag og sosialhistorie. Her finner vi i økt grad historie på mikronivå. Mellom annet hører vi nå om rasjonering og matauke, helse og sosiale reaksjoner mellom folk flest. Likeledes nyanseres bildet av arbeidslivet under krigen, hvor vi også finner at forfatteren påpeker at «noe ble skapt under krigen». Det dreier seg om full sysselsetting, veinett og vi går over til elektrisk kraft.

I likhet med læreboka fra 1973 berører Holden verdi og -objektivitetsproblematikken i forskningen. Han innleder sitt forord ved å poengtere at innfallsvinkelen til en bestemt periode blir bestemt både av forholdene i perioden selv og av forfatterens historiesyn, likeledes at forfatterens meninger og holdninger bestemmer utvalg av hendinger, valg av kildestoff, bilder, ordbruk og oppgaver. Det er derfor svært viktig at brukeren stiller seg kritisk til utvalg og resonnementer. Med disse intensjonene høynes forventningene til lærebokas innhold.

Påfallende er det derfor at språket og uttrykksformen har en form som minner mer om et oppslagsverk enn om en lærebok. En forutsetning for å kunne skape aktiv diskusjon er at man klarer å skape interesse og engasjement.

Selv om dette synes å være forfatterens intensjon blir den fortellerstil og struktur som denne framstillingen har for kjedelig med tanke på målgruppa.

Læreboka Norge og verden etter 1940 utkom i 1993. Forfatteren av boka, Tore Linne Eriksen er også medforfatter i et annet læreverk i mitt utvalg ; Fortid og samtid 2 fra 1986. Disse 2 lærebøkene er i form og innhold svært like. Men noen ulikheter finnes. I denne læreboka Norge

og verden etter 1940 som er sju år ferskere finner vi en fyldigere presentasjon av Nasjonal Samling. Likeledes er det funnet plass for egne avsnitt kalt «Frykt, terror og konsentrasjonsleirer» og «tvangsflytting og frigjøring i nord».

Også rettsoppgjøret er grundigere behandlet her enn hva som var tilfelle i 1986. Mens forfatteren i 1986 slo fast at «rettsoppgjøret har vært en del omstridt», sier han i 1993 at :

*« diskusjonen om rettsoppgjøret, som er blitt kalt en mild utgave av seiersherrenes justis, er ennå ikke slutt ».*²¹

Her synes det som om den offentlige debatten har påvirket lærebokas framstilling. Bind 8 i Aschehougs serie Norge i krig som utkom i 1987 utløste nettopp debatten om seiersherrenes justis. Her var det sentrale spørsmålet om vi ikke i dag, 50 år senere, burde kunne se annerledes på den formen og det resultatet som oppgjøret fikk.²²

Denne lærebokas overskrift over temaet er da også illustrerende nok kalt «Hva slags rettsoppgjør ?».

Å vurdere den pedagogiske siden ved lærebøkene er ikke min intensjon. Jeg vil likevel påpeke at forfatteren har vektlagt dette aspekt. Vi finner et enkelt og greit språk. Tallmaterialet er begrenset og behandles bare der det synes som mest nødvendig. Derimot benytter han seg av konkretisering i utstrakt grad. Dette bruker han bevisst for å synliggjøre omfanget av ulike forhold. Eksempelvis sier han :

« Allerede høsten 1940 var over 200.000 tyskere stasjonert

²¹ T.L.Eriksen: Norge og verden etter 1940 s. 56.

²² Se kapittel 3. s. 67.

*i Norge, og fra 1941 til frigjøringen lå tallet på omkring det dobbelte. Det var en soldat for hver våpenføre nordmann. Dette var en større tysk styrke enn i Jugoslavia, med fem ganger så mange innbyggere og en omfattende geriljakrig ».*²³

Videre heter det:

*« Den tyske okkupasjonen var særlig tyngende i Nord-Norge, der det i mange bygder og byer var flere tyskere enn nordmenn ».*²⁴

Dette er en uttrykksform som bidrar til lettere å gi elevene et bilde av det omfanget okkupasjonen i Norge hadde og samtidig sette forholdet i perspektiv.

I 1994 utkom det 2 lærebøker. Den ene av disse var Veier til vår tid og den andre var 3. utgaven av Norge 2. Denne 3. utgaven er skrevet av samme forfatter som i 1989 utgaven; Øivind Stenersen.

Selv om den ytre strukturen på kapitlet er endret finner vi fortsatt den perspektivmessige bredden som også gjorde seg gjeldende i forrige utgave. Forfatteren forsøker å gi et mer nyansert bilde av okkupasjonen. Også de sider av krigen som synes mindre flatterende for Norges vedkommende påpekes. Dette gjelder mellom annet jødedeportasjonene fra Norge som var mange ganger større enn fra det landet vi oftest sammenligner oss med i okkupasjonssammenheng; Danmark. Svakheter ved rettsoppgjøret påpekes.

²³ T.L.Eriksen: Norge og verden etter 1940 s. 44.

²⁴ Ibid.

Likeledes viser forfatteren til at det også i Norge forekom overgrep fordi hevntørsten tok overhånd. Mellom annet ble de såkalte «tyskertøsene» utsatt for en hard behandling av «gatas parlament».

Et interessant trekk, som vi også fant i 1989 utgaven, er at forfatteren avslutningsvis drar linjer framover i tid og forsøker å vise krigens langsiktige virkninger, og da både positive og negative sider. Blant annet viser forfatteren at krigen totalt sett bidro til å styrke utviklingstrekk som hadde vært synlige i 1930 årene men som skjøt fart under okkupasjonen. Oppslutningen om konge og fedreland økte, klassemotsetningene ble mindre og arbeidsledigheten ble kraftig redusert. Likeledes førte det tyske angrepet til økt forståelse for nødvendigheten av samarbeid med de andre vestmaktene. På den andre siden satte krigen varige negative spor. Mange krigsdeltakere fikk psykiske og fysiske skader.

Rettsoppgjøret rammet svært mange familier, forhold som helt opp til i dag har skapt vansker for disse familiene.

Kvinnenes rolle under okkupasjonen vies imidlertid mindre oppmerksomhet i 1994 utgaven i forhold til forrige utgave i 1989. Samlet sett legges det synlig vekt på å gi en balansert framstilling hvor forfatteren forsøker å forklare og forstå framfor å fordømme. Dette er tendenser som klart viser en utvikling i lærebøkene framstilling av okkupasjonen fra de første etterkrigsbøkene og fram til i dag; De «gode nordmenn i nisselue» har fått noen riper i lakken.

Den læreboka som likevel i størst grad synliggjør den utviklingsprosessen lærebøkene har gjennomgått er Veier til vår tid. fra 1994. Forfatteren Finn Olstad viser i sin framstilling at mye av den kritikken som har vært reist i fagdebatten er tatt til etterretning også når

lærebøker skal skrives. I sin innledning begynner forfatteren med å spørre : Hva er viktig å vite ? Han forsøker selv å besvare dette ved å si :

« Det gis ikke noe enkelt svar som kan gjelde for alle og til alle tider. Tvert i mot må historien, dersom den skal være aktuell og relevant i samtida, stadig skrives på ny. Nye samfunnsforhold og synspunkter i samtida påvirker også interessen for fortida ».

At han selv er påvirket av nye samfunnsforhold og har et historiesyn som påvirker det perspektivet framstillingen gis klargjør han ved å si :

« Historie er så mye annet enn politikk, og historieforskningen har i de siste tiårene vendt seg mot nye områder ».

videre sier han :

« Samtidig er denne læreboka skrevet ut fra en overbevisning om at vanlige menneskers daglige liv er avgjørende for samfunnsutviklingen som helhet ».

Dette indikerer at hverdags og sosialhistorien er høyt prioritert i denne framstillingen. Denne prioriteringen er da også helt i tråd med utviklingen i vitenskapsfaget hvor sosialhistorien er blitt oppgradert som analysefelt gjennom blant annet utgivelsen av et eget bind om hverdagshistorie i verket Norge i krig.

Det har likevel ikke gått på bekostning av mer kjente aspekt i denne læreboka. Snarere som et tillegg. De fleste tema er representert i denne framstillingen. Både 9.april, den tyske stormaktspolitikken i Norge og hverdagslivet synes å være sterkt vektlagt. Forfatteren gjennomfører kontinuerlig et systematisk skifte av synsvinkelen. Fra å diskutere årsaksforklaringer og krigsproblematikk på nasjonalt nivå i det ene øyeblikket flyttes blikket over på de menneskelige sidene ved dette forholdet i det neste. Eksempelvis forteller forfatteren om den «brente jords taktikk» i Finnmark. I neste øyeblikk får vi rede på hvordan menneskene i Finnmark kom seg vekk og hvor de ble innlosjert. Samme forholdet gjør seg gjeldende i forfatterens diskusjon om hva krigen påførte Norge. Her redegjør han både for det økonomiske og materielle aspekt, men vektlegger også i sterk grad de sosiale sidene så som angst, utrygghet, sorg og savn. Han synliggjør også de positive følger krigen fikk, både på kort og lang sikt. Mange mennesker opplevde krigen som «samholdets tid». Menneskene kom nærmere hverandre og de nære ting telte mer enn før.

Å problematisere, årsaksforklare og reflektere over sammenhenger synes å være sterkere prioritert i denne læreboka enn i tidligere læreverk. Likeledes å oppøve til kritisk tenkemåte samt å forstå vitenskapelig arbeidsmåte er et mål som synes å stå sentralt. Olstad viser på denne måten at historie ikke bare er en historie, men at den i høyeste grad er betinget av øyet som ser. Dette kommer blant annet til uttrykk når han diskuterer det omdømmet som regjeringen Nygaardsvold har fått i samtid og i ettertid. Her synliggjør han endringene i historikernes oppfatning av hvordan ulike forhold bedømmes. Han viser til at tidligere historikere var skarpt kritisk til statsminister Nygaardsvold og hans manglende evne til å forutse angrepet på Norge. Dagens

historikere mener derimot at dommen var for hard og ensidig. I vårt nyeste populærverk om krigen Norge i krig framstilles den samme regjeringen nærmest som helter. I 1945 var tanken om å stille Nygaardsvold for riksrett svært nærliggende! Dette synes å bekrefte at vurderingene ikke bare er avhengig av øyet som ser, men også i høy grad av den følelsesmessige avstand vi naturlig oppnår med tidsmessig distanse til et historisk fenomen.

Dette har forfatteren fått inn i læreboka.

Moral og objektivitetsproblematikken fra den offentlige debatten er tydeligvis godt kjent hos forfatteren. Dette har da også nedfelt seg i framstillingen i et eget avsnitt kalt «Historie og moral». Her diskuterer forfatteren de moralske verdiene i historisk forskning. Han bekrefter videre at spørsmålet er særlig påtrengende i okkupasjonshistorien. Hans eget syn på dette kommer da også til uttrykk når han presiserer faghistorikerens rolle i forskningen. Han mener at det vel neppe er ønskelig eller mulig å unngå at en framstilling preges av den enkelte forskers eget samfunnssyn og engasjement. Men at de faglige kravene må og skal ivaretas. At dette er forhold som har vært spesielt ømtålig når det gjelder okkupasjonen kommer til uttrykk når Olstad sier :

*« Det er enighet om at historikernes rolle er ikke er å dømme, men å framskaffe kunnskap - både harde fakta og teorier. Historikernes mening om skyld og ansvar under krigen er egentlig uinteressant. Historikerne har ikke bedre grunnlag for å felle moralske dommer enn andre ».*²⁵

²⁵ Finn Olstad: Veier til vår tid 2. 1994. s. 158.

Dette kunne like gjerne vært et debattinnlegg i dagspressen. I stedet finner vi det som en læreboktekst.

At forfatteren er faghistoriker og opptatt av å få fram endringstrekkene i historieskrivingen generelt, og i vårt kapittel okkupasjonsårene spesielt, bekrefter han med følgende :

*« Lenge var historikerne opptatt av skillet mellom forræderi og motstand. I det seinere er imidlertid oppmerksomheten blitt vendt mot den praktiske tilpasningen til krig og okkupasjon, og spørsmålet om hvordan en kunne greie seg i hverdagen ».*²⁶

I disse linjene ligger det nærmest en oppsummering av okkupasjonsforskningen her i landet hvor historikerne har beveget seg fra den klare dikotomien og den nasjonale konsensus til først nå å kunne analysere på nye aspekt ved krigen.

²⁶ Ibid. s. 160.

OPPSUMMERING

Vi kan ut fra disse valgte lærebøkene først og fremst se at det er den politiske siden av okkupasjonen som har stått i sentrum når okkupasjonen skal formidles. Dette bildet holdt seg nærmest uendret fra 1948 og fram til 1985. Fra 1985 og framover har andre perspektiv begynt å gjøre seg sterkere gjeldende. Vi finner nå nye aspekt som økonomisk historie, hverdags og sosialhistorie representert. Dette viser en generell temamessig økning både i bredde og dybde. Spesielt er temaene NS, hverdagsliv og rettsoppgjøret viet større plass fra midten av 1980 åra.

Med Bjørnsens lærebok Norges- og verdenshistorie etter 1850 i 1985 får vi for første gang en fylldigere redegjørelse om rettsoppgjøret. Her ser vi et klart eksempel på at læreboka temamessig ligger foran den vitenskapelige forskningen. Faghistorikerne hadde ikke engasjert seg i dette temaet i 1985. Forfatteren av læreboka stiller imidlertid kritiske spørsmål ved oppgjøret. Blant annet om hva som var rettferdig ? hvem som skulle dømmes for hva ?

Likeledes konkluderer forfatteren med at:

*« Striden om landssvikoppgjøret tok aldri helt slutt »*²⁷

og at :

*« Det var en alminnelig følelse at de største fiskene slapp fri, mens de små ble tatt »*²⁸

²⁷ Bjørn Bjørnsen: Norges-og verdenshistorie etter 1850 s.392.
²⁸ Ibid.s. 393.

Disse utsagnene samt den vektleggingen som rettsoppgjøret her gis er svært interessante ettersom rettsoppgjøret også har vært kritisert av yngre historikere i den faghistoriske debatten, men da først på et senere tidspunkt. Den første faghistoriske fremstillingen om temaet rettsoppgjør og frigjøring får vi i 1987 med siste bindet i verket Norge i Krig.

Det kan således ikke være hverken den faghistoriske debatt eller forskningsfeltet som bidrar til at temaet behandles så grundig i læreboka.

Kvinnernes rolle under okkupasjonen synes imidlertid å være ignorert i lærebøkene med unntak av ett læreverk; Norge 2 fra 1989. Stenersen representerer her noe nytt ved å fremheve kvinnes rolle under okkupasjonen. Denne læreboka er imidlertid ikke representativ for lærebøkene generelt. Det tidsskiftet vi gjerne forbinder med kvinnefrigjøringen på 1970 tallet synes ikke å ha satt spor etter seg i fremstillingen av okkupasjonshistorien.

Dette er imidlertid i samsvar med forskningen hvor kvinnes rolle ikke har vært et prioritert forskningsfelt. Først med verket om Norge i krig og Guri Hjeltnes sitt bind i 1986 møter vi dette for første gang.

Det samme forholdet gjør seg gjeldende i det nært beslektede temaet som sosialhistorie kan sies å være. Selv ikke Edvard Bull, som stod bak ett av de første arbeidene innenfor sosialhistorie finner det hensiktsmessig å trekke aspektet inn i sine egne lærebøker når det gjelder okkupasjonen. Særlig påfallende synes dette når lærebokas behandling av okkupasjonen er identisk i 1948 utgaven til 1980 utgaven. En periode på over 30 år!

Bull er derimot forut for sin tid når han allerede i 1948 benytter et bredt kildemateriale i sine lærebøker. Hans intensjon synes å være å oppøve elevene til kildekritiske ferdigheter. Selv sier han at elevene ikke skal

drive vitenskapelig kildegransking. Han mener derimot at kildene kan gi elevene mulighet til å trekke slutninger de selv kan iakttå.

I mitt utvalg av lærebøker blir ikke dette vanlig før på 1970 tallet, og da først etter at læreplanene presiserer kildebruk og kildekritikk som vesentlige i sine målformuleringer.²⁹

Utover i 1980 årene synes imidlertid en endring å finne sted i den generelle framstillingen av okkupasjonstiden. Den klare dikotomien; de gode - mot de onde, som var så framtrepende de første tiårene etter okkupasjonen synes å minke i siste halvdel av 1980 års lærebøker. At noen kunne havne på den «gale siden» forsøker man nå å forstå og forklare uten at det ligger noen form for rensvaske av nazistene. Det synes derimot som om at viljen til å forstå og forklare er blitt det framtrepende framfor å fordømme.

De mindre flatterende sider ved Norge synliggjøres i sterkere grad enn før. Dette gjelder mellom annet i framstillingen av jødeforfølgelsene og i behandlingen av tyskertøser, landssvikere og kollaboratører.

At Bjørn Bjørnsen med sine dokumentarbøker Det utrolige døgnet og Narvik 1940 har vært den utløsende faktor for debatter synes som et paradoks etter en analyse av hans lærebok. Den holdningen Bjørnsen avdekker er på mange måter mer tradisjonell og ensidig enn hva vi finner hos andre forfattere.

Debatten faghistorikerne imellom har blusset opp med jevne mellomrom de siste 20 årene. I enkelte lærebøkers forord kan vi finne utsagn som tyder på at objektivitetsdebatten har påvirket lærebokforfatterne. Men når det gjelder kapitlet om okkupasjonen er problematikken igjen fraværende. Dette kan

²⁹ Midlertidig fagplan for kjernefag/obligatoriske fag 1974.

Vanskelig tolkes på annen måte enn at det er andre forhold som her gjør seg gjeldene og ikke debatten okkupasjonsforskerne imellom. En mer nærliggende grunn til de spørsmål som reises i innledningen er trolig nye tendenser i læreplanene samt forhold i den generelle historieforskningen. Når det gjelder min problemstilling; om den offentlige debatten faghistorikerne imellom har påvirket, og dermed nedfelt seg i lærebøkernes framstilling av okkupasjonstiden, vil dette være tema for neste kapittel. Vi kan imidlertid allerede nå se en klar tendens. De første debattene begynte ikke før mot slutten av 1970 årene. Først på midten av 1980 tallet begynte debatten om moral og verdisyn å gjøre seg gjeldende i en økt bredde. Særlig intens har debatten vært de siste åtte årene. Men det er verdt å merke seg at de første kritikerne av den eksisterende forskningen kom i 1969. Først 25 år senere finner vi de første sporene av denne debatten i skolens lærebøker!

Først med den siste læreboka på markedet Veier til vår tid, kan vi klart se at den offentlige fagdebatten har farget framstillingen i betydelig grad. Vi får da også i et eget avsnitt kalt «historie og moral» som er en redegjørelse for de vansker okkupasjonsforskere har. Dette nettopp på grunn av den sterke verdiforankringen som ligger i en hending av en slik karakter som en krig er.

KAPITTEL 5.

AVSLUTNING / KONKLUSJON

Dersom vi nå skal forsøke å samle trådene kan vi først og fremst konstatere at når det gjelder okkupasjonen, både som forskningsfelt og som delemne i skolens lærebøker, har utviklingen gått svært sakte. Dette både når det gjelder nye tema og nye perspektiv. Forskningen om krigen har resultert i en formidabel mengde litteratur. De første tiårene var forskningen i hovedsak konsentrert om politisk historie på høyt plan. De forholdene som førte til en okkupasjon av Norge synes i særlig grad å bli fokusert på. Dette er et særlig iøynefallende trekk de første ti årene. Ønsket om å få alle fakta om årsaken til overfallet var påtrengende. Temamessig var det forspillet, 9. april og de første krigsmånedene som dominerte. Også i lærebøkene var det de samme tema som var sterkest vektlagt. Det synes å være en stor grad av samsvar mellom lærebøkernes framstilling og de faghistoriske forskningsfeltene. Særlig synes dette å gjelde de første 20-30 etterkrigsårene.

Både i lærebøkene og i vitenskapsfaget er det stor enighet om hva som skal regnes som begivenheter, hvilke forhold som tillegges betydning og hvilke sammenhenger som betraktes som meningsbærende.

Okkupasjonen som forskningsfelt viser en økt bredde både med hensyn til nye tema og nye perspektiver i løpet av 1970 årene.

Ønsket om å få klarlagt de ulike aktørenes motiv og funksjon resulterte i avhandlinger om blant annet hjemmefrontens ledelse, Londonregjeringen og NRK i krig.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Det kanskje mest fremtredende trekket i 70 tallets forskning er den nye interessen for NS og den tyske politikken som ble ført i Norge. 1970 årene viser imidlertid bare en begynnende tendens i så måte. Først på 1980 tallet synes dette å bli vektlagt i atskillig sterkere grad. Det samme trekket gjør seg langt på vei gjeldende også i lærebøkernes fremstilling i dette tidsrommet. Interessant er det imidlertid å merke seg at i siste del av 80 tallets lærebøker kan vi se en nyorientering når det gjelder nye tema som tas med i fremstillingen. Hverdagslivet i krigstid vektlegges i atskillig større grad enn før. På dette området ligger lærebøkene foran den faghistoriske forskningen. Foruten ett av bindene i verket om Norge i krig er dette et tema som nærmest lå, og fortsatt, ligger urørt av faghistorikerne. I lærebøkernes fremstilling er det altså *ikke* den vitenskapelige forskningen som ligger til grunn for at tema som hverdagsliv nå tas med. Her vil jeg tro at det er større samsvar med de krav som læreplanene stiller til en fremstilling av historien på mikronivå.

Et annet markant trekk som vi finner i 80 årenes lærebøker er den endring i uttrykksformen som teksten i en del av lærebøkene nå får. Dette viser klart at viljen til å forstå og forklare er større enn ønsket om å fordømme. Særlig gjelder dette de aspekt som man tidligere unnlot å behandle, både i forskningen og i lærebøkene. Nå behandles også tema som jødeforfølgelse, tyskertøser, kollaboratører og landssvikere på en måte som viser at dette også var en del av krigens virkelighet.

Men også i vitenskapsfaget kan det synes som om vi finner tendenser i retning av en større vilje til å nyansere «krigsbildet».

Dette gjelder både med hensyn til nye tema og nye synsvinkler. Om dette skyldes den debatten som har pågått faghistorikerne imellom er vanskelig å si. Enkelte ting kan imidlertid tyde på det. En av de mest produktive forskere på emnet om okkupasjonen, Ole Kristian Grimnes, er også en av de faghistorikerne som har vært svært aktiv i debatten om objektivitet og moral. I 1984 redegjør han da også grundig for denne problematikken i det første bindet i verket Norge i krig. I læreverkene synliggjøres *ikke* denne debatten i den grad man trolig kunne forvente. Allerede i 1974 påpekes det i læreplanen at elevene, i den grad det er mulig, skal gjøres kjent med synsmåter fra den faglige debatt. I kapitlet om okkupasjonen finner vi dette for første gang eksplisitt i ett av våre siste læreverk, Veier til vår tid fra 1994. At forordene i lærebøkene er påvirket av utviklingen i vitenskapsfaget generelt synes det imidlertid lite tvil om.

Redegjørelse om bredde, nye forskningsfelt og objektivitetsproblematikken innenfor historieforskningen nedfeller seg i forordene i lærebøkene. Lærebokforfatterne sier innledningsvis at vi vil finne økt vektlegging av mellom annet økonomisk og sosial historie.¹ Men i kapitlene om okkupasjonen er disse intensjonene vanskelig å spore. Dette vitner om at okkupasjonen er et emne hvor vi trolig lengre enn i andre emner har hatt en tradisjon som først og fremst er opptatt av den politiske historien på makronivå. Dette peker i retning av at objektivistisk undervisningsteori har et sterkt grep om læreboktekstene i praksis selv om forfatterne bekjenner seg til andre syn.

¹ Dette gjelder blant annet Holts lærebok Norges historie fra 1974. Omtrent det samme sier Bull i sitt forord i Nordmenn før oss fra 1980. Her heter det at nye forskningsarbeider som er kommet siden den første utgaven av dette læreverket, er innarbeidet i teksten. Men heller ikke i denne boken finner vi noe nytt i vårt emne.

Men med utgangspunkt i devattene mellom faghistorikerne om moral og verdisyn i forskningen er det etter mitt skjønn all grunn til å stille spørsmålet :

Er det ønskelig med en revisjon av okkupasjonshistorien ?

Selv om Ringdal kan avbekrefte at vi ikke har å gjøre med «høyrekrefter på frammarsj» blant faghistorikere kan det likevel tenkes at et slikt syn kan tas til inntekt for grupperinger på «høyresiden» og som ikke har den faglige kompetanse som Ringdal er i besittelse av ?

Sørensen hevder at selv om han etterlyser nye perspektiver i okkupasjonsforskningen betyr ikke det at han anser det nødvendig at okkupasjonsforskerne har et felles ideologisk, politisk eller etisk verdigrunnlag knyttet til de ulike aktørene i okkupasjonstiden.

Personlig gjør han det klart at dette ikke betyr at han selv anser alle verdistandpunkt som like gode, men at det må være mulig å føre en dialog mellom ulike verdistandpunkter. At dette kunne være vanskelig i den første etterkrigstiden er forståelig men nå, med nye generasjoner og med avstand i tid til okkupasjonstiden, bør det være fullt mulig å realisere slike idealer. En klar opposisjonell linje finnes likevel til den rådende okkupasjonshistorieskrivingen. Personer med tilknytning til NS har sin egen versjon, sin fortelling av hva som skjedde under krigen. *Denne fortellingen* har imidlertid hatt liten gjennomslagskraft.

Dersom man kan slå fast at objektiv forskning, i betydningen verdifri, ikke er mulig er det da ønskelig og i tråd med «vårt demokratiske verdigrunnlag» å bidra til en revisjonistisk motstrøm ?

Blir ikke dette samtidig å drive med moral-revisjonisme ?

Etter mitt syn er ikke det moralske engasjement når det gjelder okkupasjonen mindre hos Ringdal og Dahl enn hos Skodvin og hans elever, bare annerledes.

Trolig må vi akseptere at verdigrunnlaget er forskjellig hos de ulike forskere all den tid det er mennesker bak forskernes ansikt.

Etter mitt skjønn må vi stille det banale men uunngåelige spørsmål : hva vil vi med historiefaget?

Dersom man har den oppfatning at vi skal lære om fortiden for å kunne forstå samtiden og samtidig trekke erfaring som kan komme til nytte i framtida synes det nødvendig å engasjere seg emosjonelt. Å benytte skolefaget historie som verdi og holdningspåvirker er blitt angrepet av enkelte faghistorikere. Det er blitt hevdet at historiens mål først og fremst er å skape forståelse framfor å fremme visse verdier.² Dersom det hadde vært mulig å oppnå en total objektiv historiefremstilling blir et nærliggende spørsmål i hvilken grad historiefaget da ville fått en samfunnsmessig bruksverdi ? Etter mitt syn bør vi lære historie, ikke bare for historiens egen skyld, men nettopp for å kunne ta lærdom av den.

² Knut Kjeldstadli : Fortida er ikke hva den engang var. Oslo 1993. s. 268

Okkupasjonen i et videre perspektiv. Et nytt forskningsfelt ?

Et interessant studie i forlengelsen av denne oppgaven ville være å studere i hvilken grad sjangeren «sakprosa» har påvirket vår kunnskap og våre holdninger til okkupasjonen.

Holdningspåvirkning og verdiformidling har stått sentralt i denne oppgaven. De tema som til enhver tid vektlegges kan fortelle mye om hva som til enhver tid anses som relevant kunnskap.

Til tross for undersøkelser som viser den sterke betydningen lærebøkene har for elevenes historieforståelse vil jeg tro at når det gjelder okkupasjonen så har også andre sjangere hatt betydning både for den konkrete kunnskapen og for vår forståelse av okkupasjonen. Selv om vi tar i betraktning at lærebøker, vitenskapelig forskning og sakprosa er svært ulike sjangere så er det betydelige forskjeller i hvilke tema som vektlegges.

Dersom vi kaster et sideblikk til de øvrige sjangerne er emnet okkupasjonshistorie nærmest utømmelig. Nesten hvert år har en eller flere bøker innenfor sjangeren sakprosa vært blant bestsellerne. I mer eller mindre klare avgrensninger kan alle disse sorteres innenfor stikkordene hjemme- utefronten, fangeleire, nazist/frontkjempere, rettsoppgjøret og menneskeskjebner.

De første 15-20 årene etter krigens slutt synes imidlertid hovedlinjen ganske klar, enkeltmenneskets innsats fremheves på bekostning av den kollektive innsats.

Det dreier seg om mennesker som har gjort en stor innsats og ofret mye. Dette er historiene om kjente og ukjente helter som aldri viste svakhet og som heller aldri var i tvil om hvilken side de skulle stå på. den mest fremtredende type krigsdokumentarisme finner vi blant de såkalte sabotørbøkene. Dette har i stor grad vært fremstillinger om

dramatiske, spennende og heltemodige prestasjoner hvor enkeltbragder fremstår som idealet.

Dette perspektivet har nærmest vært enerådende når det gjelder dokumentarlitteraturen i etterkrigstidens første 15-20 år. Man har fremhevet heltene fra hjemme-og utefronten og moralisert over de som fikk landssvikstemplet på seg.

Men mangfoldet når det gjelder tema og synsvinkel har økt i takt med tiden. Mens heltene dominerte de første årene øker litteraturen skrevet om og av den tapende part. Krigens mange skyggesider og de negative konsekvenser som en krig naturlig nok påfører et samfunn dekkes nå i atskillig større grad enn før. For svært mange fra den tapende parts side har nok behovet for å rettferdiggjøre og forklare sin opptreden i krigstiden vært et behov.

Svært mange av disse bøkene er skrevet av journalister, men også av endel aktører selv. En journalist eller en aktør som skriver sin selvbiografi kan tillate seg en viss grad av kunstnerisk frihet.

Likeledes gis fremstillingen preg av ens egen subjektive opplevelse. Men svært mange av bøkene innenfor dokumentarsjangeren holder likevel et kvalitativt høyt nivå, og kunne således lett plasseres innenfor de faghistoriske verker. De beste av disse bidrar til å gi oss et innblikk i den virkeligheten som møtte mange nordmenn i krigstida. For de nye etterkrigsgenerasjonene gir dokumentarene oss bedre kjennskap til denne tida i norsk historie. Mens faghistorikerne i hovedsak har konsentrert seg om okkupasjonen på makronivå omhandler dokumentarbøkene det samme emnet på mikronivå. Totalt sett innebærer dette trolig en kvalitativ heving av den generelle kunnskapen om okkupasjonstiden. En viktig faktor er etter mitt skjønn den holdningsskapende effekt denne formidlingen innebærer.

Men tar vi også i betraktning sjangeren, skjønnlitteratur er det hverdagshistorien, krigens sosiale «virkelighet» som danner

bakgrunnen. En stor del av forfatterne har da også skildret krigens ulike sider med barn og unge som målgruppe. Noen av disse romanene tar form av å skulle ha en oppdragende funksjon. Hverdagslivet og «den gale siden» har vært sentrale tema for denne gruppen forfattere helt fra 1945. I forskningen finner vi dette først i 1970 årene. Altså 30 år senere.

I denne oppgaven, hvor målet har vært å vise endringstrekk i lærebøkene er imidlertid et nærliggende spørsmål hva som skal til for at synspunkt og kunnskaper fra utenomvitenskaplige miljø skal bli oppfattet som legitime i forskningsmiljøene. Dette tror jeg er et vilkår for at de kan nedfelle seg i nyere læreboktekster, som i større grad synes forskningsbaserte enn det eldre lærebøker var. Likevel synes det som om hovedforskjellen mellom eldre og nyere lærebøker ligger i framstillingsformen mer enn selve budskapet. At verdiene og formidlingen av disse er svært sentrale motiv for den framstilling okkupasjonen gis, selv nå 50 år etter krigen, viser også 50 års markeringen av krigens slutt. I den anledning kan følgende uttalelse stå for kanskje det viktigste motivet av alle:

«Frigjørings jubileet bør fremstå som en påminnelse om lærdommer vi ikke trenger å få repetert».³

³ Aftenposten. 8.5. 1995

Lærebøker som er benyttet i analysen

Nordmenn før oss, Edvart Bull d.y. Tanum Norli. Oslo 1.utg. 1948.

Nordens historie for gymnaset. Jensen Magnus. J.W. Cappelens Forlag. Oslo 1950

Norges historie for gymnas og lærerskoler. Øverås og Midgaard. Aschehoug & Co.Oslo 1963

Nordmenn før oss. Edvart Bull d.y. 1964

Historie mot vår egen tid. Finn Holden. Aschehoug. 1973.

Norges historie. Lars Jacob Holt. Aschehoug & Co. 1974

Nordmenn før oss. Edvart Bull d.y. 6.utg.3 opl. 1980

Norges og verdenshistorie etter 1850. Bjørn Bjørnsen. Aschehoug. Oslo 1985.

Fortid og samtid 2. Tore Linne Eriksen m.fl. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo 1986.

Norge 2. Øivind Stenersen m.fl. J.W.Cappelen. Oslo 1989.

Gjennom tidene 4. Finn Holden. Aschehoug. 1991

Norge og verden etter 1940. Tore Linne Eriksen. Gyldendal. 1993.

Norge 2. Emblem/Libæk/Stenersen/Syvertsen. J.W.Cappelen. Oslo 1994.

Veier til vår tid 2. Finn Olstad. Universitetsforlaget A/S. Oslo 1994.

LÆREBOKANALYSE

Nordmenn før oss. Edvart Bull d.y. 1948. 1. utg.

Nordmenn før oss utkom for første gang i 1948. Bare 3 år etter krigens slutt. Forfatteren tar da også innledningsvis forbehold om begrensningen som ligger i denne framstillingen. Han sier :

«Det er ennå uråd å skrive en fullstendig historie om den siste krigen. Det er svært mange viktige kilder som ennå ikke er offentliggjort. Det «illegale» arbeidet som gikk for seg i Norge er slett ikke fullstendig kjent. Heller ikke den verdenspolitiske bakgrunn for det som skjedde her i landet, har vi full greie på. Vi vet ennå lite om de synsmåtene som gjorde seg gjeldende i for eksempel den engelske regjeringen og overkommandoen i sammenheng med krigen i Norge. Framstillingen her må derfor bli svært ufullstendig ».¹

Likevel har bokas kapittel om krigen i Norge totalt sett 13 sider. Her inngår også illustrasjoner og kilder.

Tema

Antall tema som behandles er få. Bare 9.april, hjemmefronten og frigjøringen presenteres i egne underkapitler. Temaet som omhandler tyskernes angrep på Norge preges av at forholdet ennå i 1948 lå så nær i tid at svært mye fortsatt var uklart. Likevel gir forfatteren en forholdsvis fylldig redegjørelse for de 3 aspektene; 9.april, hjemmefronten og frigjøringen.

¹ Bull: Nordmenn før oss. s. 296

Uttrykksform/Språk

Uttrykksformen kan karakteriseres som svært formel.

I kapitelet om hjemmefronten tar forfatteren noe tilnærmelsesvis allvitende rolle. Her konkluderer han med at:

«Den «regjeringen» Quisling laget 9. april, greide likevel ikke å gi tyskerne stor hjelp. Nordmennene nektet nesten enstemmig å gi tyskerne stor hjelp. Nordmennene nektet å lystre ordre fra dem. Quisling kalte i virkeligheten fram en slik forbitrelse at tyskerne fikk møte hardere motstand enn de ellers ville fått ».²

I kapitelet om hjemmefronten framheves det norske folks innsats i kampen mot tyskernes nazifiseringsforsøk. Forfatteren sier:

«I løpet av de par første krigsårene ble det klart at den nazistiske propagandaen ikke førte fram, og at terroren ikke kunne bremse motstanden. Dermed falt også de andre planene bort ».³

Kirkens sterke rolle i kampen framheves. Biskopene og prestene framstår som en seirende og mektig nasjonsbærende enhet som sågar tyskerne har stor respekt for. Bull hevder at tyskerne var «redde» for kirkens makt og at de derfor lot kirkens menn nærmest gjøre som de ville. Det tredje underkapitel som vektlegges i framstillingen er kalt

² Ibid: s. 298.

³ Ibid: s. 300.

«Frigjøringen». Her redegjøres det for den politiske og økonomiske situasjonen rett etter den tyske kapitulasjonen.

Rettsoppgjøret nevnes kort. det framheves at det først og fremst var gjenreisningen som var hovedoppgaven etter frigjøringen.

Bilder/ Skisser

Totalt finnes det 27 bilder. Hele 11 bilder viser motiv som kan knyttes til det norske militære og hjemmefronten. Deretter finnes det 4 bilder som viser okkupasjonsmakten i en eller annen sammenheng. Blant annet dreier det seg om foto av Nasjonal Samlings talerstol, en norsk offiser som bli tatt til fange av tyskerne og av det tyske politi som omringer universitet i Oslo.

Innledningsvis sier forfatteren at bildene ikke bare er valgt som støtte til teksten men at de er valgt slik at det skal være mulig å arbeide med stilhistorie og kunsthistorie. Dette er det også tatt hensyn til i bildevalget i mitt emne. Mellom annet finner vi bilder av den funksjonalistiske byggestilen som kom i mellomkrigstida.

Likeledes finner vi tre av våre norske kunstmalere representert med malerier, men uten at bildene motivmessig er knyttet til okkupasjonen.

Kilder/arbeidsoppgaver

Forfatteren sier i sitt forord at læreboka bare inneholder noen få arbeidsoppgaver. Derimot finnes det en rekke kilder knyttet til hvert hovedavsnitt. Forfatterens intensjon er at kildene skal gi elevene mulighet til å trekke slutninger av det de selv kan iaktta. Han tror også at på mange felt skaper arbeidet med kildene klarere og mer levende bilder av fortida enn hva en lærebok kan gi.

Parallelt med teksten finner vi en rekke spørsmål i margin. Noen av spørsmålene er ment å hjelpe leserne med å finne fram det vesentlige i kildene. Andre spørsmål har som hensikt å aktualisere stoffet. Vi finner mellom annet eksempel på at spørsmål i margin forutsetter at elevene leser kildene bak hovedkapitlet for selv å ta stilling til spørsmålet. Likeledes ber forfatteren elevene om selv å drive kildesøk. Eksempelvis sier han :

« Finn de nyeste opplysningene om de saker som er nevnt i dette kapitlet :rettsoppgjøret med landssvikene, gjenreisningen, inflasjonsspørsmålet osv ». ⁴

Denne form for kildesøk samt forfatterens ønske om å problematisere stoffet er særlig interessant med tanke på at læreboka ble gitt ut bare 3 år etter freden.

Vurdering

Svært få tema behandles. Dette kan trolig i hovedsak skyldes at læreboka utkom så nært opp til krigen. Forfatteren påpeker da også det faktum innledningsvis i kapitlet.

Framstillingsformen gir likevel inntrykk av at forfatteren fastslår fakta, noe som står i et klart motsetningsforhold til innledningen hvor slike forbehold tas. Et hovedinntrykk man sitter igjen med er at Bull framhever den solide motstandsviljen som lå i det norske folk og som resulterte i at tyskerne og NS ikke kom noen vei med nazifiseringen av det norske samfunn.

Kildene og oppgavene kan karakteriseres som allsidige og gode.

⁴ Bull: Nordmenn for oss 1948 s.303.

Nordens historie for gymnaset. 3 opplag 1950.**Magnus Jensen.****Tema**

Temaene som tas opp i denne læreboka er få. Det dreier seg i hovedsak om politikk på høyt plan. Vi hører om felttoget og den unisone norske motstand. Blant annet sier forfatteren om tyskernes forsøk på arbeidsmobilisering i Norge :

« Så voldsom var motstanden at hverken tyskerne eller NS fant det lønnsomt å ta opp kampen. De måtte finne seg i at nordmennene nektet å lystre påbudet ».⁵

Likeledes benytter læreboka mye plass på å fortelle om den fantastiske innsatsen hjemmefronten gjorde.

Alle sabotasjer som de norske sabotørene stod bak reddet både menneskeliv og materielle verdier. Blant annet reddet dette Rjukan fra en katastrofe. Dette begrunner forfatteren med at dersom de allierte hadde kommet først ville de ha bombet disse bedriftene og det ville ha kostet «mye, mye mer».

Om NS sier forfatteren :

« NS skapte en nasjonal samling mot Tyskland og nazismen. De som gikk inn i partiet ble sosialt boikottet. Ingen ville omgås dem, hver time på dagen fikk de merke at de ble sett på som landssvikere »

⁵ Magnus Jensen. Nordens historie for gymnaset 1950 s. 229.

« I NS var de rasende, og hirden optrådte ofte som villmenn ».⁶

En klarere framstilt dikotomi over de gode nordmenn og de barbariske tyskerne og nazistene kan man neppe finne.

Språk/uttryksform

Uttrykksformen synliggjør i sterk grad forfatterens egne holdninger til stoffet han behandler. Blant annet forteller forfatteren om at da felttoget i Norge var slutt var det mange som likevel ikke gav opp.

Han fremholder :

« Vi har i vår historie ingen stoltere innsats å peke på enn denne ».⁷

Læreboka slår innledningsvis fast at fra de nordiske lands side ble det sagt klart fra i Folkesambandet at vi ikke ville være bundet av noe vedtak som kunne tvinge oss ut av nøytraliteten. Han sier videre :

«Vi kan derfor ikke si at krigen kom uventet på oss ».

Denne beskjeden ble gitt etter at Hitler hadde overtatt makten i Tyskland og etter at Tyskland, Italia og Japan dannet sin egen blokk. Læreboka slår likevel fast at militært sett var vi uforberedt da krigen startet. Dette synes for meg å innebære at forfatteren mener at krigen ikke kom uventet men at vi likevel var uforberedt militært.

I dette synes det å ligge en klar kritikk av regjeringen og stortinget.

⁶ Ibid: s. 226.

⁷ Ibid: s. 230.

Vurdering

Dette er trolig den mest subjektive læreboka i mitt utvalg av lærebøker. Til tross for at forfatteren var medlem av Hjemmefrontens Ledelse under okkupasjonen og naturlig nok hadde svært sterke sympatier bør man ta i betraktning at dette er en lærebok og ikke en skildring av hjemmefrontens dugelige innsats som skal berettes. I motsetning til Bulls Nordmenn før oss finnes det ingen kilder eller arbeidsoppgaver.

Norges historie for gymnas og lærerskoler. 6. utgave 1963 av Asbjørn Øverås og John Midgaard.

Emnet om krig og okkupasjon behandles over 5 sider i denne læreboka. Hovedkapitlet kalles Norge etter 1905. Dette er en lærebok som er ment å dekke både gymnas og lærerskoler. At boka utkom med 6. utgave så tidlig som i 1963 viser den markedsandel denne læreboka nødvendigvis måtte ha, selv om man tar forholdsvis små opplag i betraktning.

Om bakgrunnen for 9.april og den stormaktspolitikken som rådde ute i Europa i tiden forut er forøvrig behandlet i verdenshistorien og i J.Midgaards bok «9.april 1940. Dagen og forspillet».

Tema

Temaene om stormaktspolitikken og 9.april er som nevnt behandlet i verdenshistorien. På disse 5 sidene er det politikk på makronivå som behandles. Herunder får vi høre om kongen og regjeringens flukt når krigen ble gitt opp fra de alliertes side på norsk jord samt tysk politikk i Norge og hjemmefrontens innsats.

Rettsoppgjøret behandles i noen linjer under overskriften

«Etterkrigstiden».

Språk /uttrykksform

Språket er stort sett nøytralt. Det er klart og konsist og synes å ta sikte på å redegjøre for ren faktakunnskap. Uttrykksformen synliggjør likevel eksplisitt, en holdning om at kampviljen i det norske folk var stor og god og tyskerne og deres medløpere i Norge mislyktes på de fleste fronter. Mellom annet beskriver forfatteren den skjebne som rammet mange av de som arbeidet for et fritt Norge. Mange tusen nordmenn måtte gå i fengsel. av disse ble mange torturert og drept. Han sier videre :

« Men ingenting kunne bøye motstandsviljen i det norske folk, og det ble vist et strålende samhold. Det var ikke minst tilfellet med ungdommen. Nazistene prøvde å få idrettsorganisasjonene under sin ledelse, men ble møtt av samlet og ubøyelig front og kom ingen vei ».⁸

Tabell/tallmateriale

Tabeller finnes det ingen av i denne framstillingen av okkupasjonen. Tall synes også å være benyttet der det er mest påkrevd vi får blant annet vite antall etterforskede saker ved rettsoppgjøret, dato for kongens hjemkomst samt antall.. nordmenn som ble fengslet og antall drept.

Bilder/illustrasjoner

Bilder og illustrasjoner gis ikke noen framtreddende rolle i denne framstillingen av okkupasjonen. Bare 7 fotografier finnes. Av disse er 6

⁸ Øverås og Midgaard :Norges historie for gymnas og lærerskoler. 1963.s. 243.

portretter av ledende menn under okkupasjonen. Dette er Nygaardsvold, Hambro, Berggrav, Seip, Ruge og Berg.

Det syvende bildet viser tyskernes kapitulasjon og overgivelsen av Akershus festning til de norske hjemmestyrkene.

Vurdering

Kilder og arbeidsoppgaver finnes det ingen av i denne framstillinga. Antall tema som behandles er få og er i hovedsak politikk på høyt plan. Likeledes nevnes vanskene med matmangel og rasjonering i sammenheng med det norske folks strid for å berge livet. Forfatterne synes likevel å ha fått mange aspekt med på de få sidene som omhandler den norske okkupasjonen.

Sett ut fra den forskningen som forelå over dette emnet i 1963 synes det som om forfatterne her presenterer svært mye faktakunnskap på få sider.

Forfatterenes ønske om å formidle den gode norske innsatsen synliggjøres likevel i uttrykksformen blant annet ved gjentatt bruk av adjektiver. Mellom annet betegner forfatterne handelsflåtens innsats som et «strålende arbeide».

I uttrykksformen ligger det også, eksplisitt, at det er seiersherrenes beretning vi får i denne framstillingen. Her berettes det om en nærmest samlet norsk front mot nazismen og hvor tyskerne intenst forsøkte på nazifisering av det norske folk hele tiden mislyktes.

Samlet sett framstår likevel denne læreboka som forholdsvis nøktern og faktaorientert hvor framstillingen har som hensikt å formidle ren faktakunnskap.

Nordmenn før oss. 1964. Edvard Bull.

Totalt sett har denne utgaven av læreverket viet 11 sider til okkupasjonsårene.

Tema

Klart utskilte tema er i dette læreverket 9.april og påfølgende felttog, hjemmefronten og frigjøringen. Hvert tema er henholdsvis viet 3, 4, og 1 side.

Hovedvekten av teksten synes dermed å være viet hjemmefronten. I dette kapitlet får vi delvis innblikk i tysk politikk og Quislings NS men med det for øyet å vise hvor og hvorfor motstandsbevegelsen og hjemmefronten ble dannet og måtte sette inn motoffensiven. På en side redegjør forfatteren for frigjøringen og den tyske kapitulasjonen.

Tabell/Tallmateriale

I denne læreboka finnes det ikke tabeller.

Av tallmateriale finner vi noen få datoer og årstall. Dette finnes først og fremst for å konkretisere og for å få fram kronologien i Bulls framstilling. Noe av det eneste som oppgis i tall ellers er antall tap av menneskeliv, både de som falt under kampene, antall frontkjempere og de som døde ved forlis i handelsflåten samt døde i tysk fangenskap eller av en eller annen grunn døde som direkte følge av pinsler fra tyskerne.

Uttrykksform/Språk

Uttrykksformen er svært nøytral og ordvalget er lite verdiladet. Enkelte steder kan det likevel synliggjøres. Blant annet sier forfatteren om striden mellom det nazistiske styret og kirken :

«I 1942 nedla bispene og nesten alle presten sine embeter og sluttet å ta imot lønn av staten; likevel ville de fortsette å preke i kirkene, og tyskerne var så redde for kirkens makt at de i regelen lot dem få gjøre det ».⁹

Her bruker Bull betegnelsen redd. Ved å benytte begrepet viser Bull til kirkens autoritet og styrke. Selv en rå okkupasjonsmakt var redde for kirken.

Kilder/Oppgaver

4 sider er viet kilder. Enkelte av de oppgavene vi finner i margin knyttes direkte til noen av disse kildene. Men andre er enten spørsmål som elevene lett finner svar på i teksten foran eller som krever mer drøfting med egne vurderinger.

Bilder /Illustrasjoner

22 bilder og illustrasjoner finnes i tilknytning til tekst og kilder. 6 av disse er bilder som klart knyttes til begrepet kunsthistorie. Det dreier seg om maleri av kjente norske kunstnere, eksempel på stilart innen arkitektur samt bilder av bruksting som innbo og husgeråd.

En illustrasjon er faksimile av Arbeiderbladet 9.april 1940 hvor det norske folk fikk nyheten om det tyske angrepet.

Av portretter finnes det ett av Viggo Hansteen og Paal Berg. Bare 2 såkalte "kongebilder" finnes. Ett av disse knyttes til frigjøringen og kongefamiliens tilbakekomst. Det andre til 9.april 1940 da kongen måtte

⁹ Bull: Nordmenn før oss. 1964. s.289

flykte. Noen bilder har spørsmål knyttet til seg. Disse spørsmålene, i tilknytning til bildene, har en litt særegen karakter. Blant annet får vi et bilde av en padletur hvor tilhørende tekst sier:

« Det er ikke bare tingene som forandrer «stil». Vi oppfører oss også anderledes enn for 50 år siden. Hvordan ville en slik padletur blitt oppfattet dengang ?».¹⁰

Av de mer typiske krigsbildene finner vi Nasjonal Samlings talerstol, arrestasjonen av en norsk offiser 9.april, bybranner etter tysk luftangrep og to bilder fra fangeleiren på Grini.

Vurdering

Den synsvinkel som framstillingen gis i er vel først og fremst det aspekt som synliggjør forfatterens holdninger. Hovedvekten av framstillingen gis under overskriften «hjemmefronten». NS og tysk politikk trekkes inn hvor det synes relevant for å kunne forklare motstand og hjemmefront. Uttrykksformen synliggjør trolig også forfatterens ønske om å demonstrere Quislings noe naive rolle i forholdet til okkupasjonsmakten. Likeledes framheves kirkens sterke rolle. Selv okkupasjonsmakten var redde for kirkens menn.

I billedvalget finner man fotos som ikke har noen direkte sammenheng med okkupasjonen i Norge. Blant annet malerier malt i 1920 åra. Vi får arkitektur og stilarter presentert.

Foruten de spørsmål og oppgaver som finnes i margin er teksten lite problematiserende og framstår som sannhet og faktakunnskap.

¹⁰ Ibid: s. 300.

Mot vår egen tid. 1973. Finn Holden.

Denne læreboka integrerer både Norges og verdenshistorien. Det blir derfor vanskelig å skille Norge under okkupasjonen fra de deler som er tatt inn under verdenshistorien.

Uttryksform/Språk

Innledningsvis avklarer forfatteren hva han oppfatter som viktig med historiefaget samt fagets mål. Språk og uttryksform har en svært subjektiv karakter. I sitt forord sier da også forfatteren at spesielt for samtidshistorikeren er det vanskelig å være objektiv. Derfor oppfordrer han leserne til å være særlig kritisk til hva de leser. Og han ber leserne stille spørsmål om «selve framstillingen er objektiv» og om «framstillingen er fordømmende overfor andre folk». Dette samtidig som han henviser til sin egen bok og sier :

« Vi vil kunne se i denne historieboka at historikernes vurdering kan farges av deres nasjonalitet, politiske syn og den tid de lever i ».¹¹

Særlig klarere enn hva denne teksten viser kan det neppe demonstreres hvor subjektiv en framstilling kan bli. Forfatteren generaliserer og polariserer over motpartene under okkupasjonen. Blant annet beskrives medlemmene av NS som medlemmer av forskjellige grunner : «Frykt og hat til kommunistene, forakt for demokratiet og det norske samfunn før krigen, jødehat, ønske om karriere, og noen som så fram til et nytt samfunn gjennom den «ariske rases seier».

¹¹ F Holden: Mot vår egen tid. 1973. s. 5.

Forfatteren unnlater her å nevne at størstedelen av medlemsmassen bestod av svært passive medlemmer. NS var også et klart slektsparti i den forstand at ofte var hele familien medlemmer, både mann, kone og nesten voksne barn. En del var nok sågar presset til å inngå medlemskap.

Forfatteren beskriver den motsatte siden under betegnelsen «jøssinger». Disse representerte det motsatte og stod for alt annet som var positivt. Noen var stripe. De ville ha både i «pose og sekk» i påvente av utfallet av krigen.

Likeledes trekker forfatteren fram flere store nasjonale bragder utført av gode nordmenn. Som polariserende aspekt får vi Gestapo med alle de redsler og grufulle forhold disse kan tilskrives.

Norges historie. 1974. Lars Jakob Holt.

Krigsårene 1940-1945 i Norge er i denne boka viet 18 sider inkludert illustrasjoner. I tillegg finnes en egen studiebok som inneholder kildemateriale, kontrollspørsmål og arbeidsoppgaver. Foran hvert hovedkapittel finnes en innledning med en oversikt over viktige forhold og en oppsummering.

Tema

Temaene som tas opp i denne boka er forholdsvis mange. Stormaktspolitikken og 9.april med det påfølgende felttoget utgjør tilsammen 6 av de totalt 18 sider. Noe som viser forfatterens vektlegging av disse temaene. Den tyske politikken som ble ført i Norge blir det også redegjort for. Noe eget underkapittel om NS og nazismen som ideologi mangler. Det nærmeste vi kommer en orientering om NS er en kort biografisk skildring av Vidkun Quisling.

Temaene londonregjeringen og motstandsbevegelsen er derimot rikt og detaljert beskrevet. De tema som synes nedprioritert i denne læreboka og som ikke i særlig omfang er dagliglivet og rettsoppgjøret. Noen få linjer er viet et underkapittel kalt «frigjøringen» og som i hovedsak konkluderer med at frigjøringen stort sett foregikk i fredelige former.

Uttrykksform/språk

Forfatteren sier i sitt forord at stoffmengden er stor men at dette er i samsvar med tendensen i tida. Dette har resultert i at framstillinga må være så fylldig at de som leser den skal få et skikkelig inntrykk av emnet uten for mye lærerkommentarer.

Likeledes hevder forfatteren at økonomisk historie og sosialhistorie dominerer stoffutvalget. For emnet om Norge i krig har jeg vanskelig for å finne noe som kan defineres inn under sosialhistorie.

At framstillingen er fylldig når det gjelder okkupasjonshistorien er korrekt nok. De fleste tema som tas opp er omfattende beskrevet og svært detaljerte.

Uttrykksformen er svært konkret og tar form av form av å fastslå fakta.

Det er den hele og fulle sannhet som gis. Dette står i motsetningforhold til et lite underkapittel kalt «Hva vet vi egentlig om krigstiden?» hvor forfatteren slår fast at egentlig vet vi svært lite om forholdene både hjemme og ute i krigsårene. Dette mener han skyldes at mange dokumenter ikke er tilgjengelige eller fortsatt ikke er blitt undersøkt.

Men at i årene framover vil nok mange nye forskere arbeide med dette og dermed vil vi få sikrere holdepunkter for våre vurderinger.

Forfatterens egen framstilling i denne boka tar derimot form av å fastslå.

Framstillingsformen og språket er lite skildrende og lyrisk framstilt.

Teksten kan betegnes som mer instruerende. Den er kort og konsis og

synes å ha som mål å gi grunnleggende kunnskaper uten å problematisere stoffet.

Tabeller/tallmateriale

Læreboka er svært detaljrik med en rekke konkretiseringer i form av tallmateriale.

Tidslinjer er brukt for å illustrere begivenhetene fra 1940-1945.

Felttoget får vi også i tall. Det oppgis tall over de norske styrker, allierte styrker, tapstall over falne i de ulike styrker samt de materielle tapene.

Likeledes finner vi Nortraship i tall. Disse forteller om antall funksjonærer, det økonomiske overskudd, antall pund i assurance osv.

En rekke andre statistiske opplysninger om andre forhold finnes også.

Forfatteren er også nøye med å redegjøre for datoen for de mange hendelsene.

Lærebokas framstilling tar i stor grad form av å være mer en oppslagsbok framfor å skulle være en lærebok.

Kilder/Arbeidsoppgaver

Denne læreboka har et eget tilhørende studiehefte /kildesamling. Samlet utgjør kilder, arbeidsoppgaver og spørsmål 22 sider. I tillegg får elevene en veiledning i hvordan man gjør bruk av kildestoffet samt et eget kapittel kalt kilder og kildekritikk. Her redegjøres det for vitenskapsteoretiske vansker som historikeren står ovenfor. Kildeutvalget er av varierende art. Her finnes blant annet utdrag av dagbøker, øyenvitnebeskrivelser, brev, avisartikler osv.

Alle kilder har tilhørende arbeidsoppgaver og/eller spørsmål som har varierende vanskelighetsgrad med de enkle faktaspørsmål til drøftingsoppgaver med forholdsvis høy vanskelighetsgrad.

Bilder

Det mest interessante med denne læreboka er den store mengden illustrasjoner som finnes. Totalt finnes det 47 bilder. Det bekrefter den store vektlegging illustrasjonen gis som formidlings form. Til alle bilder er det en tekst som forteller hva vi ser. Samlet sett kan billedmaterialet sies å i stor grad være hverdags bilder. Noen få portretter finnes, blant annet av J. Hambro, Otto Ruge, Eivind Berggrav, Paal Berg, Johan Nygaardsvold og kong Haakon. Dette var menn som alle hadde innehatt en ledende posisjon under okkupasjonen. Andre illustrasjoner viser situasjoner som forteller oss noe om folks hverdag, enten de nå var soldater på militær opplæring eller vanlige mennesker som stod i matkø. Bildematerialet er således representert med de fleste tema. Trolig vil billedmaterialet i denne framstillingen i større grad tjene til innsikt, forståelse og konkretisering enn hva den rene teksten gjør.

Vurdering

Forfatteren tar til ordet for at det er mye vi ikke vet om okkupasjonsårene men at dette trolig bedres de første årene når forskerne kan presentere sine arbeider og når alle dokumenter blir frigitte. Og han presiserer historikerne sin rolle. Disse vil ikke oppkaste seg til dommere over de som hadde ansvaret i de skjebnesvangre årene. Historikerne prøver bare å finne ut hva som skjedde og hvorfor man handlet som man gjorde. Forfatteren selv presenterer en framstilling som er strukturert, detaljert og tar en informativ tone. Likeledes kan det synes som om at forfatteren mener å gi det mest nødvendige statistiske og at de mange bildene med tekst til skal gi/dekke opplevelsen, forståelsen og det emosjonelle aspekt. Bildet blir forfatterens «forlengende arm». Likeledes synes det som om at det er den politiske og militære historien

som først og fremst er viktig og blir fortalt her. Språklig unngår forfatteren følelsesladete ord og fremstår med et nøytralt språk. Det som i stor grad gjør denne læreboka verdifull er det tilhørende studieheftet med en rekke gode kilder med varierende vanskelighetsgrad på oppgavene. Studieheftet svarer godt til læreplanens krav om at lærebøkene bør inneholde et rikt utvalg av forskjellige arbeidsoppgaver både for innlæring av nødvendige kunnskaper og for løsning av oppgaver og drøfting av problemer.

Nordmenn før oss. 1976 6.utg. 3 opl.1980. Edvard Bull

Denne utgave av nordmenn før oss er den sjette. I sitt forord viser Bull til at første utgave kom i 1948 og at i de senere utgaver er nye forskningsresultater innarbeidet i teksten. Totalt er det 14 s. som omhandler okkupasjonsårene i Norge. Da er bilder og kildemateriale medregnet.

Tema

Det finnes egne underkapitler på Norge i krig som i hovedsak omhandler stormaktspolitikken og 9.april og det er egne kapitler over hjemmefronten og frigjøringen. Innenfor disse avsnittene får vi også innblikk i tysk politikk i Norge og om Londonregjeringen. Påfallende er det å se at selve rettsoppgjøret bare nevnes med noen få linjer under hovedkapitel om «Fra gjenreisning til oljetid».

Dette til tross for at denne læreboka er fra 1976, over 30 år etter at freden kom.

Det tema som framstillingen i hovedsak bygges opp om er hjemmefronten. Her under redegjøres det kort for Quisling og NS som

parti, men da først og fremst for å påpeke den økende grad av polarisering mellom NS og hjemmefronten.

Uttrykksform/Språk

Læreboka har en enkel og lettfattelig uttrykksform. Likeledes har teksten en form som gir inntrykk av å være bekreftende. Blant annet sier forfatteren : «I Norge hadde alle myndigheter vært klar over at det var fare for at Norge kunne bli dradd med i storkrigen».¹²

Dette står forøvrig i grell kontrast til andre lærebøker som tar til ordet for at det tyske angrepet på Norge kom uventet på de politiske myndigheter og at Norge hadde stor tro på at vi kunne holde oss nøytrale ved et militært stormaktsoppgjør.¹³

Både språk og uttrykksform gir en klar intensjon om at her kan man forvente å finne sannheten presentert. Språket har en svært nøytral karakter med få verdiladede begreper.

Tabeller/tallmateriale

Av tabeller finnes det bare en. Dette er en oversikt over handelsflåten vekst fra 1835 og fram til 1977.

Av tallmateriale ellers er det begrenset til bare det mest nødvendige.

Det mest nødvendige anses for å være årstallene for best mulig å få kronologien i framstillingen. Likeledes får vi antall medlemmer i NS og antall frontkjempere som frivillig gikk ver til tysk tjeneste. Likeledes får vi oppgitt antall tapte menneskeliv under krigen.

Kilder/Arbeidsoppgaver

Læreboka har bak hvert hovedkapitel noen kilder. En del av spørsmålene i margin knyttes opp mot disse kildene. Likeledes finnes det spørsmål som man lett finner svar på i teksten mens andre spørsmål forutsetter drøftinger med ulik argumentasjon.

Bilder/illustrasjoner

Om bildene i boka sier forfatteren «Bildene i denne boka tar sikte på å gi slike unyttige kunnskaper, som kan være til glede for mange, nå, eller senere i livet».¹⁴

Bilder og illustrasjoner tar således ikke sikte på å være en integrert del av teksten. De skal ikke være et supplement for konkretisering men som unyttig og mer morsom viten. Totalt finnes det 19 bilder eller andre illustrasjoner i kapitlet. 4 av disse er portretter av kjente personer i ledende stillinger i okkupasjonstiden. Det dreier seg her om Viggo Hansteen, Carl J. Hambro, Quisling og Paal Berg. Bare ett bilde viser kongen og kronprinsens familie.

Kun ett bilde illustrerer hva man kan kalle hverdagsliv og viser kø foran en kjøttbutikk. Flere bilder viser hjemmefrontens illegale aksjoner.

Mellom annet sabotasje av ei bru samt radiolytting på sender fra London. Ellers finner vi bilder av kunsthistorisk art. Blant annet et landskapsmaleri av Henrik Sørensen fra 1925 og bilder av den funksjonalistiske byggestilen fra mellomkrigstida.

¹² Bull: Nordmenn for oss. 1964. s.305.

¹³ Dette er den beskrivelsen som vi mellom annet finner i læreboka Fortid og samtid 2 1986

¹⁴ Bull: Nordmenn for oss. 1976. s. 5.

Vurdering

Innledningskapitlet til denne læreboka har forfatteren kalt «om å skrive historie». og med påfølgende spørsmål «hva er hensikten med å lese historie?». Dette spørsmålet forsøker han innledningsvis å besvare og sier blant annet «for meg er hensikten med historieundervisning først og fremst å gi trening i forstandig resonnement om

samfunnsspørsmål». ¹⁵ Bull legger i sitt forord vekt på resonnement og drøfting men i mitt emne, okkupasjonen, synes denne intensjonen å være vanskelig å spore.

Likeledes sier forfatteren; «Historie bør gi økt menneskekunnskap.

Ingen av oss rekker å oppleve så svært mye i vårt eget liv. Hvis vi vil kjenne alle de muligheter som ligger i vårt eget og våre medmennerskers sinn, må vi prøve å sette oss inn i hvordan mennesker har tenkt og handlet når de ble utsatt for helt andre påvirkninger enn vi sjøl

opplever». ¹⁶ Dette måtte være et mål som også skulle være sentralt når det gjelder okkupasjonen. Jeg finner derimot svært lite som kan henspille på dette motivet i kapitlet. Ikke er hverdagslivet berørt og interessen for å forsøke problematisere de vanskene som

frontkjemperne og NS medlemmene hadde mangler. Av kilder finner vi forøvrig de samme som i 1948 utgaven av Nordmenn før oss.

Billedmaterialet som er benyttet gir inntrykk av å skulle stå uavhengig av teksten, og gir derfor liten sammenheng med det faglige innholdet i framstillingen. Det bidrar på ingen måte til å skape innlevelse eller forståelse for det boka ellers formidler. Uttrykksformen og språket gir en klar følelse av at synsvinkelen er lagt fra hjemmefrontens ståsted, selv om språket i seg selv kan synes som nøytralt.

¹⁵ Ibid: s.3.

¹⁶ Ibid: s.4.

Men det er temamessig avgrenset til å omhandle svært mye om hjemmefronten og den solide norske motstanden mot den tyske okkupasjonsmakten.

Norges- og verdenshistorie etter 1850. 1985.

Bjørn Bjørnsen

Denne boka inneholder 14 sider om Norge i krig. Da er illustrasjoner og arbeidsoppgaver inkludert. Men ettersom denne læreboka inneholder både verden og -norgeshistorie er det forhold som behandles andre steder i boka. Blant annet gjelder dette stormakts politikken ute i Europa. I sitt forord sier forfatteren; « Enhver generasjon skriver historien om igjen. Ikke bare på grunn av ny kunnskap, men også fordi vi ser etter andre ting i historien enn våre foreldre ».

En slik introduksjon er svært spennende med tanke på okkupasjonshistorien. Likeledes sier forfatteren at han håper at boka skal bidra til å gjøre historiefaget levende.

Tema

Temaene som tas opp i denne boka er mange.

At forfatteren selv har studert invasjonen og publisert dette i sine bøker «Det utrolige døgnet» og «Narvik 1940» synliggjøres i læreboka både med hensyn til, den behandling stoffet gis og det omfanget temaet gis.

Den nasjonale politikk både fra norsk og tysk side dominerer i stor grad framstillingen. Men også hverdagslivet og rettsoppgjøret behandles.

Det samme gjør motstandsbevegelsen. Forfatteren har også tatt med ett underkapittel kalt «Fengsler og konsentrasjonsleirer» hvor han redegjør for antall fengslede i tyske konsentrasjonsleirer samt antall omkomne i fengsler. Likeledes nevnes de norske jødernes situasjon.

Uttrykksform/språk

Uttrykksform i denne teksten er enkel og lett forståelig. Den tar i stor grad form av å være en fortellende og skildrende tekst. Forfatteren benytter til tider en poetisk og nærmest lyrisk språkdrakt. Forfatteren forsøker å levendegjøre stoffet ved hyppig bruk av metaforikk. Likeledes forsøker han ved hjelp av språket å røre ved det emosjonelle aspekt. Blant annet sier han; «Nordmenn gikk til sengs i et lite, nøytralt land i utkanten i Europa og våknet opp i et delvis okkupert land midt i verdenskrigens brennpunkt. Forvirringen var fullstendig, for ingen fikk vite hva som foregikk».¹⁷

Dette er introduksjonen til lærebokas kapittel om Norge i krig. Mer skildrende og lyrisk kunne neppe innledningen vært. Den vanskelige situasjonen Norge var kommet opp i forsøker forfatteren å formidle ved å fortelle om «et beveget møte» på Elverum. Hvor «stortingsmennene sang ja vi elsker med tårer i øynene før de skiltes». Forfatteren gir ikke klar beskjed om sin egen oppfattelse/syn på historien. Men dette synliggjøres gjennom språk og uttrykksform i teksten. Mellom annet finner vi en klar dikotomi i synet. Han sier:

*« Gode nordmenn gikk med nisselue, de unnlot å snakke med tyskerne og hørte på nyhetene fra London inntil radioapparatene ble beslaglagt i 1941. De leste undergrunnsaviser med opprop og patriotiske dikt og bar binders i knapphullet som tegn på samhold ».*¹⁸

¹⁷ Bjørn Bjørnsen: Norges og verdenshistorie etter 1850. s. 280.

¹⁸ Ibid: s. 286.

Sitatet skulle illustrere den gode nordmanns atferd under okkupasjonen. Den motsatte side, tyskerne og da Quisling som den fremste motstander synliggjøres ved blant annet utsagnet:

*« stortingets presidentskap, som ledet forhandlingene fra norsk side, var villige til å strække seg langt ovenfor tyskerne bare de slapp Quisling ».*¹⁹

Likeledes forsøker forfatteren tidels å dramatisere framstillingen. I slaget om Narvik skildrer han situasjonen da tyskerne torpederte de norske panserskipene og 300 norske sjøfolk mistet livet. Han sier: «Folk våknet av smellene og de desperate skrikene fra mennesker i nød».

At forfatterens intensjon, å forsøke å gjøre historiefaget levende, er ment å gjelde okkupasjonshistorien også levnes det liten tvil om.

Tabell/tallmateriale

Teksten i denne læreboka illustreres i svært liten grad av tabeller og tallmateriale. Av tabeller finnes bare en Gallup over landssvikoppgjøret. At tallmaterialet synes det som om forfatteren bare benytter dette når det er strengt tatt nødvendig. Det dreier seg først og fremst om sentrale datoer samt tall for å illustrere større mengder.

Bilder/illustrasjoner

illustrasjonene er ikke gitt noen sentral rolle i framstillinga. Samlet finnes det 16 bilder og andre illustrasjoner. Av disse er 3 kart som viser tyskernes strategi i erobringen av Skandinavia og Norge. Noen få

¹⁹ Ibid: s. 285.

portretter finnes blant annet av Carl Hambro samt Vidkun Quisling. Ellers er illustrasjonene plassert hensiktsmessig under passende underkapittel. Hvert bilde er forsynt med en fyldig tekst.

Kilder/oppgaver

11 oppgaver er knyttet til okkupasjonen som tema. Alle oppgavene er av en slik karakter at man lett finner svaret i teksten foran. 10 av spørsmålene er av HVA, HVILKEN, HVORFOR typen. Bare en oppgave ber elevene drøfte. Foruten oppgavene har læreboka litteratur og filmhenvisninger innen temaet. Henvisningene er inndelt i roman, fagbøker, erindringer og film.

Oppsummering

Forfatteren gir et bredt bilde av krigen hva tema angår. Likevel er det den nasjonale politikk som dominerer framstillinga. Lærestoffet er forsøkt levendegjort ved mange metaforer og et skildrende og til dels dramatisk språk. En klar dikotomi finnes i framstillingen. Den nasjonale konsensus om okkupasjonsformidlingen synes å være godt ivaretatt i denne læreboka. Noen særlig grad av problematisering av lærestoffet er vanskelig å finne. Det samme gjelder for oppgavene knyttet til teksten. Spørsmålene er klare og konkrete og inviterer ikke til debatt.

Fortid og samtid 2. 1986. Tore Linne Eriksen, Terje Halvorsen og Knut Einar Eriksen.

I denne boka er okkupasjonstida viet femten og ei halv side under hovedtittel «Fem år under tysk okkupasjon». Inn i det totale sidetallet er illustrasjoner og kilder/oppgaver medregnet. Lærebokas tre forfattere har stått ansvarlig for hver sin periode. Perioden 1905-1945 er her dekket av Tor Linne Eriksen. Bak i læreboka finnes en form for litteraturomtale og som forfatterne kaller:

«...en kort omtale av bøker som forfatterne av læreboka har hatt mest nytte av, og som kan leses av elever uten altfor store forkunnskaper».²⁰

Noen klar litteraturhenvisning finnes altså ikke. Noe forfatterne begrunner med at det ikke er mulig på noen få sider å lage en fyldig litteraturliste som dekker alt materiale.

Tema

Temaene er mange og allsidige. Underkapitlene spenner over alle aspekt fra stormaktsspillet, politikk på nasjonsnivå, økonomiske forhold, dagligliv og rettsoppgjør.

Denne læreboka bruker mye plass på å forklare okkupasjonsmaktens politikk i Norge samt Quisling og NS sin rolle disse 5 åra. Forfatteren legger vekt på konfliktperspektivet i forholdet mellom tyskere/nazister og den norske befolkningen i alle de tema som behandles. Også hverdagslivet presenteres i læreboka med redegjørelse for

²⁰ Fortid og samtid 2. s. 222.

enkeltmenneskets kamp for tilværelsen og for den daglige føde. Men også de mer positive sider under okkupasjonen tas med. Også rettsoppgjøret og frigjøringen vies oppmerksomhet, om enn i korte ordelag.

Kilder/oppgaver

En kilde er tatt med under tittelen «Det daglige brød». Spørsmål og arbeidsoppgaver tar her en svært «Tradisjonell» form. Av totalt 8 spørsmål/oppgaver er 6 av disse konkrete spørsmål som man lett kan finne svar på i det stoffet som er presentert på foregående sider. Bare 2 av oppgavene oppfordrer elevene til å drive kildesøk selv og å forsøke «leve seg inn» i tiden ved å argumentere for og imot.

Bilder/skisser

Totalt sett 9 illustrasjoner. Ett av disse illustrasjonene er et kart som viser hvordan det tyske angrepet på Norge ble foretatt 9. april 1940. En skisse over kunngjøringen av den første sivile unntakstilstanden i Norge finnes samt et utsnitt av noen aviser som ble utgitt av Norges kommunistiske parti. Av bilder finner vi 2 portretter. Det ene av C.J.Hambro og det andre av kong Haakon. Til portrettet av Hambro er det gitt en utfyllende tekst som forteller om Hambro som politiker. I tilknytning til portrettet av kong Haakon framhever forfatteren kong Haakon som et samlingssymbol og en viktig inspirasjonskilde for mange med sine taler fra Londons radiosendinger. Konge familiens sterke funksjon gjenspeiler seg også i ett bilde av familien hvor de blir ønsket velkommen tilbake til Norge etter at krigen var slutt. Under samlekapittelet «frigjøring og rettsoppgjør» finner vi bilde av 17. mai tog i Vardø 1945.

Fotografiet henspiller på barns glede over frigjøringen i et av landets mest ødelagte landsdeler. Bare ett bilde viser «NS-sidens» representanter. Her ser vi Quisling og Terboven i dialog foran en avdeling av NS-hirden. Teksten til bildet uttaler: «De to stod aldri på god fot med hverandre, men måtte utad tolerere hverandre». Til sist finner vi et fotografi av ett knippe rasjoneringskort uten annen tekst enn noen ord om hva dette er.

Språk/Utrykksform

Både uttrykksform og språk er enkelt framstilt. Likeledes er det vanskelig å få øye på spesielt verdiladete begreper og fraser. På den måte gir teksten inntrykk av å være svært nøytral. Men uttrykksmåten har en bekreftende tone som gir en følelse av at her er det «fakta» du får beskrevet. Teksten blir derfor lite problematiserende.

Tabell/tallmateriale

Tabeller finnes ikke i denne læreboka. Men tall benyttes i en moderat form og bare der forfatteren synes det er nødvendig for å understreke omfanget. Blant annet får vi oppgitt medlemstall i NS, vi får tall for hvor mange som deltok i det illegale arbeidet med å spre aviser og vet tallet på tap av menneskeliv under krigen. Likeledes benyttes tall for å demonstrere målestokken for det norske rettsoppgjøret. En god del av tallene oppgis både som det totale antall og angitt i prosent. Likeledes synes det som om tall omgjort i prosent benyttes for å sette krigen i Norge i perspektiv i forhold til andre land.

Vurdering

Denne læreboka synes å ta sikte på å framstå som verdifri og objektiv. Svært sjelden presenteres et forhold fra flere sider og få forhold i teksten problematiseres. Når dette ikke finnes mener jeg forfatteren bidrar til å opprettholde myten om «alle gode nordmenn stod samlet mot de få forrædere 2».

Dersom man ser teksten i sammenheng med spørsmål og arbeidsoppgaver så gir det et samlet inntrykk av at framstillingen i boka gir den fulle sannhet og at problematisering og tolkninger er unødvendige.

Norge 2 1989. Øivind Stenersen m.fl.

Hele 29 sider er viet krig og okkupasjon i denne læreboka. Her inngår både illustrasjoner og arbeidsoppgaver. I tillegg finnes det en egen kildesamling samt sentral litteratur om temaene. I sitt forord orienterer forfatterne for hvordan epokene er fordelt de 3 forfatterne imellom. For vår epoke er det Øivind Stenersen som står ansvarlig. Dette er en nyutgave av en tidligere lærebokserie med samme navn.

Forfatterne vektlegger at i denne utgaven er det foretatt betydelige forandringer og at man har forsøkt å gjøre strukturen enklere og mer oversiktlig. Likeledes er ny forskning innarbeidet og det er tatt hensyn til kritikk fra både elever, lærere og faghistorikere. Avslutningsvis oppfordrer forfatterne elevene til å lese med kritisk sans.

Tema

Temaene er mange og de fleste forhold er berørt. 9.april og felttoget 1940 vies stor plass. Det tema som i denne læreboka omhandler NS er kalt «samarbeid med okkupantene» og er gitt 2 sider tekst. Her får vi i

korte trekk vite antall medlemmer, regionale forskjeller i antall medlemmer og aldersgrupper hvor oppslutningen er størst. Forfatteren forsøker i korte trekk å forklare hvorfor noen kunne samarbeide og la seg innlemme i NS.

Likeledes framheves motstandskampen. Det samme gjør ute-Norges kamp og dagliglivet i det okkuperte Norge.

Også landssvikoppgjøret nevnes kort samt en svært kort avslutning kalt «krigens langsiktige virkninger».

Språk/uttryksform

Språket er enkelt og lettfattelig. Uttryksformen kan også sies å være enkel og er holdt i en form som synes å ta sikte på å forklare handlingens bakgrunn og gang.

Vi finner flere «på grunn av.....», «gjorde at.....» osv.

Det synes som om forfatteren arbeider med å gi en ballansert framstilling av okkupasjonstiden. Svært mange av temaene er berørt. Vi finner både jødeforfølgelsene omtalt samt en levende beskrivelse av menneskenes kosthold og hvordan dette endret seg utover i krigen og satte store krav til fantasien.

Likevel vektlegges det dramatiske døgnet natten til 9.april og felttoget i Norge 1940.

Språkbruk og uttryksform vitner likevel om de holdninger forfatteren trolig både selv har og de holdninger han ønsker å formidle.

I sin beskrivelse av dagliglivet i det okkuperte Norge florerer det med verdiladede ord som sensur, rettssikkerheten -en saga blott, angst og usikkerhet, flydur og flyalarm, bekymring, matmangel og køståing.

Teksten synes samlet sett å være lite problematiserende.

Tabell/tallmateriale

Læreboka har innledningsvis en tidsrekke som skal synliggjøre en del viktige hendelser fra 1939 og fram til 1946. Foruten denne finnes en tabell hvor vi får oppgitt i Nasjonal Samlings medlemstall i perioden 1933-45. Tallene er regnet i prosent og fordelt på landets kommuner. Det tallmaterialet som benyttes i denne læreboka syner å være brukt i et begrenset omfang. D.v.s. bare når det er påkrevd for å konkretisere og vise målestokken på ulike forhold. Vi får blant annet vite antall medlemmer i NS, antall tyskere som var stasjonert i Norge, antall frontkjempere, antall etterforskede saker over personer som hadde samarbeidet med okkupasjonsmakten og over antall dømt etter oppgjøret.

Et sparsomt antall datoer finnes over de viktigste begivenheter i perioden.

Bilder/illustrasjoner

Totalt sett finnes det 35 bilder/illustrasjoner på disse 29 sidene som omhandler krigen i Norge. Omlag halvparten av disse er plakater, maleri eller faksimile fra aviser. Alle disse har en kort tekst som utfyller maleriet/plakaten. Både maleriene og plakaterne synes å ha som funksjon å levendegjøre framstillingen. Blant annet kan de utvalgte maleriene fortelle oss mye om hva som opptok folk i disse årene og hvordan de ulike hendelser rent emosjonelt satte sine spor. Sterkest finner vi dette i Roy Blohms bilde «En arrestasjon» og i Axel Revolds bilde «Narvik 1940».

Av fotografier finnes et bredt utvalg. Vi finner mellom annet Hitler som konfererer med hær og marineledelsen, kongen og kronprinsen, tyske soldater på framrykk over Ringerike, Reichskommisar Terboven,

russiske krigsfanger i dødsleiren i Troms, Nasjonal samlings jentehird samt foto av Quisling i rettssalen 26. mai 1945.

Det er også tatt med en tegning laget av Per Krohg som illustrerer innlastingen ombord i fangeskipet «Donau». Et fangeskip som også jødene ble deportert med. Forfatteren hevder at det ikke finnes fotografier av jødedeportasjonene. Dette har i ettertid vist seg å ikke medføre riktighet. I en nyere lærebok fra samme forlag: Norge 2 fra 1994, finner vi fotografi av en slik transport.

Kilder/arbeidsoppgaver

Forfatteren har plassert inn flere kilder i denne framstillingen. Vi finner blant annet utdrag fra A. Hauges Kampene i Norge i 1940, og fra P. Hansson ; Hvem var Henry Rinnan?

Likeledes viser forfatteren avslutningsvis til en rekke kilder og litteratur om emnet. Av arbeidsoppgaver finner vi 5 repetisjonsoppgaver og 6 mer omfattende arbeidsoppgaver. Men også repetisjonsoppgavene krever en større innsikt enn hva de mer tradisjonelle HVA og HVORDAN spørsmål ofte gjør. 2 av arbeidsoppgavene ber elevene ta utgangspunkt i det lokale nærmiljø for å forsøke å finne ut hvordan okkupasjonstiden ble opplevd på hjemstedet og blant slektninger. En annen interessant arbeidsoppgave ber elevene foreta en komparativ analyse ved å sammenligne Norges krig med nasjonale frigjøringskamper i andre land. Her skal elevene finne likheter og forskjeller i motstandsmønstre og okkupasjonspolitikk.

Et interessant trekk er det også at elevene blir bedt om å lage «krigsmat». Dette er oppgaver som i høy grad bidrar til å levendegjøre og konkretisere okkupasjonstidens mange sider.

Vurdering

Dette er en lærebok som i hovedsak tar sikte på å opplyse om og å forklare krigen i Norge. Temaene er mange og det later til at ingenting er helt utelatt. Men også i denne boka har 9.april og motstandskampen fått en framtredd plass. _____

Språk og uttrykksform er enkelt og greit. Forfatteren har ikke i særlig grad forsøkt å problematisere stoffet. Dette til tross for at han innledningsvis oppfordrer til å lese med kritisk sans.

Et nytt og svært interessant trekk ved denne framstillingen er at kvinnes rolle under okkupasjonen framheves i en sterkere grad enn under tidligere. Forfatteren trekker fram kvinnes særlige funksjon i den kulturelle og politiske holdningskampen. Det hevdes videre at mange kvinner satte livet på spill i ulike kureropdrag. Dette er svært interessant ettersom tidligere framstillinger utelukkende har framstilt motstandskampen som guttenes kamp. Likeledes trekker forfatteren motstandskvinnen Eva Jørgensen fra Hamar fram som eksempel. Her fortelles det om hennes sentrale funksjon i oppbyggingen av Milorg i Hedmark. Til tross for hennes store innsats ble hun utelukket fra defileringen foran slottet rett etter frigjøringen. Begrunnelsen var klar; det passet seg ikke å ha jenter i paraden. Bildematerialet og illustrasjoner er variert og dekkende. Liksom teksten forøvrig synes det å være ønske om stor bredde. Likeledes er tilhørende arbeidsoppgaver svært veloverveide og gode.

Gjennom tidene 4 tiden fra 1920 til idag. 1991. F. Holden.

Forfatteren innleder i sitt forord ved å poengtere at innfallsvinkelen til en bestemt periode blir bestemt både av forholdene i perioden selv og av forfatterens historiesyn. Samt at forfatterens meninger og holdninger bestemmer utvalg av hendinger, valg av kildestoff, bilder, ordbruk og oppgaver. Derfor er det svært viktig at brukeren stiller seg kritisk til utvalg og resonnementer. Forfatteren har også som mål å aktivisere leseren til å stille seg spørrende til teksten og helst formulere flere spørsmål selv. Med disse intensjonene i forordet høynes forventningene til lærebokas innhold. Denne læreboka har integrert Norge og verdenshistorien. Den delen som omhandler Norge under okkupasjonen utgjør derfor bare 15 sider medregnet illustrasjoner og arbeidsoppgaver. Innledningsvis finner vi da et underkapittel kalt «det nøytrale Skandinavia».

Her får vi presentert bakgrunnen til at Norge ble invadert i 1940. Dette underkapitlet utgjør 3 sider før vi får overskriften «Norge under okkupasjonen».

Tema

Også i denne læreboka er hovedvekten lagt på tema som 9.april, de tyske okkupanter og NS. Hverdagslivet presenteres også mens rettsoppgjøret er viet 2-3 linjer og da i talls form.

Språk/uttrykksform

Språket og uttrykksform har en form som minner om at dette kunne ha vært et oppslagsverk. Uttrykksformer er kort og konsis og kan sies å være nærmest i stakatoform. Dette er en fortellerstil som er svært kjedelig og lite fengende med tanke på målgruppen. Denne læreboka

benytter seg av mange sitater. Vi finner blant annet Churchill sitert. Det samme gjelder Ruge og kong Haakon.

Bilder/illustrasjoner

Totalt sett finnes det 8 bilder /illustrasjoner over mitt tema i denne læreboka. Av disse er 6 rene fotografier og viser, Churchill, kong Haakon, Quisling, parseller hvor det ble dyrket potet samt fra et illegalt avistrykkeri. Ingen av disse bildene synes å være «nye» i læreboksammenheng. Av illustrasjonene ellers finner vi en plakat som viser en kunngjøring av den sivile unntakstilstanden samt en skisse over krigsutviklingen september 1939- juni 1940. Illustrasjonsmaterialet er således lite spennende. Også her liksom teksten synes det som om at det ikke kan vært en intensjon at stoffet skulle virke fengende og motiverende.

Kilder/arbeidsoppgaver

Her finnes 9 enkle repetisjonsoppgaver som alle lett kan besvares ut fra teksten foran. Av mer omfattende arbeidsoppgaver finner vi hele 13 oppgaver. Av disse er det fire drøftingsoppgaver. Blant annet finner jeg at mens læreboka omtaler rettsoppgjøret med 3 linjer ber en av arbeidsoppgavene elevene drøfte rettsoppgjøret etter krigen. Et interessant fenomen er det at lærebokforfatteren her viser til skjønnlitterære forfattere og ber elevene lete i skjønnlitteraturhistorien for å finne ut hvordan disse forfatterne har skildret krigstiden. Svært gode arbeidsoppgaver hvis man sammenligner med teksten forøvrig.

Vurdering

For meg synes det som om den plass de ulike tema vies er svært skjev og mangler ballanse. I en lærebok fra 1991 forventes det at rettsoppgjøret vies adskillig større plass enn hva tilfellet er her. Spesielt fordi rettsoppgjøret er et av de mest debatterte tema når det gjelder okkupasjons framstillinga. Innledningsvis i kapitlet stiller forfatterne en del spørsmål som i stor grad er fra mikroplanet. Det øker forventningene til innholdet. Likevel viser det seg at størstedelen av sidetallet er viet forhold av politisk art og på makroplan. Heller ikke kvinnes rolle nevnes i særlig grad. Dette synliggjøres som guttas krig på høyt politisk plan. Fortellerstilen er kort og konsis og nærmest i stakato-form. Likeledes florerer det med sitat. Minner i stor grad om å skulle ha funksjon som «oppslagsverk». I enkelte formuleringer finnes noe som kan minne om en kritikk av regjering/storting og deres håndtering av de norske sigøynere. I formuleringens art ligger en trolig skult kritikk som likevel ikke blir fulgt opp som en diskusjon. Det mest interessante kapittel her er hva vi finner under overskriften «Okkupasjonen som skole». Her får vi en kort presentasjon av hvordan det (krigen) påvirket folket til å måtte lære noe nytt. Både språk, europakartet, nye måter for matauke osv. For meg synes det som om forfatterens intensjon, som vi finner det i forordet, har vært vanskelig å følge opp i de ulike emnene. Positivt er det at forfatteren oppfordrer elevene til å tenke kritisk og å være aktiv. Han redegjør for hvordan forfatterens eget historiesyn kan påvirke framstillingen i form av kildevalg, utvalg av hendinger, ordbruk osv. Dette er klart positivt.

Norge og Verden etter 1940. 1993. Tore Linne Eriksen.

Dette læreverket har kalt sitt kapitel «Fem år under tysk okkupasjon». Totalt er det 19 sider som omhandler den norske okkupasjonen. Forfatteren av dette læreverket har også vært medforfatter av et annet læreverk; Fortid og samtid 2 av 1986.

Tema

Temaene er mange og allsidige. De fleste er omtalt. Likevel synes det som om hovedvekten er lagt på tema som 9.april, tysk politikk og Norge i stormaktsspillet. Men positivt er det å registrere at dagligliv og levekår samt rettsoppgjøret og tvangsflyttingen i nord er viet så pass mye oppmerksomhet.

Uttryksform/språk

Språket kan karakteriseres som enkelt og lettfattelig. For å lette forståelsen av et forholdsvis vanskelig stoff som krigen må anses for å være, benytter forfatteren et gammelt og godt pedagogisk verktøy; konkretisering. Dette gjøres i størst grad når forfatteren vil synliggjøre omfanget av ulike forhold. Eksempelvis heter det:

« Allerede høsten 1940 var over 200 000 tyskere stasjonert i Norge, og fra 1941 til frigjøringen lå tallet på omkring det dobbelte. Det var en soldat for hver våpenføre nordmann. Dette var en større tysk styrke enn i Jugoslavia, med fem ganger så mange innbyggere og en omfattende geriljakrig ».²¹

²¹ Norge og verden etter 1940. s.44.

Videre sier forfatteren:

« Den tyske okkupasjonen var særlig tyngende i Nord - Norge, der det i mange bygder og byer var flere tyskere enn nordmenn ».²²

Dette er en uttryksform som lettere bidrar til å gi elevene et bilde av det omfanget okkupasjonen i Norge hadde.

Forfatteren benytter seg også av årsaksforklaringer når han skal beskrive Nasjonal Samling og den oppslutning som ble disse til del. Teksten som helhet tar form av å beskrive hendelser samt å årsaksforklare disse.

Uttryksformen tar således ikke sikte på å problematisere. Ett av de få eksempler på problematisering finner vi i underkapittel om rettsoppgjøret hvor forfatteren allerede i overskriften stiller spørsmålet «Hva slags rettsoppgjør?».

I teksten redegjør han for den diskusjonen som i ettertid har preget temaet.

Tabell/Tallmateriale

Det finnes ingen tabeller i denne framstillinga av Norge under okkupasjonen. Også tallmaterialet må sies å være svært begrenset. Av datoer er bare de mest kjente nevnt. Det samme gjelder tall forøvrig. I hovedsak dreier det seg om antall døde som en følge av krigen, antall mennesker som måtte flykte fra sine hjem i Finnmark, antall

²² Ibid: s. 44.

granskninger under et omfattende rettsoppgjør og lignende vesentlige forhold.

Bilder/illustrasjoner

Samlet sett finnes det 22 bilder og illustrasjoner i denne framstillinga.

Under illustrasjoner inngår også vitsetegninger, utdrag fra dikt, kartskisser og en rekke plakater.

Bare 10 av totalt 22 illustrasjoner er rene fotografi. Noen av fotografiene er portretter. Vi finner mellom annet Hambro og kong Håkon. likeledes kjente menn som Quisling, Terboven og Bratteli. De mest spennende illustrasjonene finner vi i tegninger og plakater. Det dreier seg om verveplakater fra nasjonal samling, tegninger av de ulike hirduniformene, vitsetegninger hvor okkupasjonsmakten latterliggjøres. Forfatteren har også funnet plass til et av etterkrigstidens mest kjente krigsdikt av Inger Hagerup. Dette er interessant ettersom lyrikken var den litterære sjanger som i sterkest grad preget okkupasjonstiden.

Kilder/arbeidsoppgaver

Framstillingen synes i stor grad å bygge på verket Norge i krig. Dette verket blir det flere ganger referert til, også i sitatform. Vi finner også en kilde hentet fra Fana mannskor gjennom 50 år, 1941-1991, hvor det er motstandsarbeidet som står i sentrum.

Av repetisjonsspørsmål finnes det 13 spørsmål. Disse er av slaget, Hva, Hvorfor, Hvordan. I tillegg finnes det 6 mer krevende arbeidsoppgaver. Disse arbeidsoppgavene er allsidige og krever at elevene behersker en viss grad av vitenskapelig metode.

Vurdering

Alle tema synes å være nevnt i denne framstillinga selv om det er politikk på makronivå som i sterkest grad prioriteres. Språk og uttrykksform er enkel og greit. Positivt er det å se at det benyttes gode pedagogiske virkemidler som konkretisering og kronologi i framstillingen. Dette letter trolig innlæringen av et emne som lett kan fortone seg som både fremmed og kjedelig for målgruppa.

Å beskrive og årsaksforklare synes å være sentralt for forfatteren. Forfatteren har også valgt å redegjøre for Nasjonal Samling og den oppslutning partiet fikk. Her får vi også en redegjørelse for hvem som meldte seg inn og mulige årsaker til dette. Kvinnenes rolle under okkupasjonen nevnes i korte ordlag hvor det fremheves at kvinnene hadde en framtreddende rolle i holdnings og organisasjonskampen. Tallmaterialet er svært begrenset og omhandles bare der det synes som mest nødvendig. Et minus er det at framstillingen nærmest hele veien tar form av å fastslå «harde fakta». Bare når det gjelder rettsoppgjøret synliggjør forfatteren at dette er et tema som har vært omdiskutert samtidig som han i grove trekk presenterer de ulike sin.

I framstillingen kommer det også til syne at 8 bindsverket Norge i krig danner basis for store deler av framstillingen. Noe av det mest positive ved denne lærebokas framstilling av okkupasjonstiden er det tildels store illustrasjonsmaterialet som er benyttet. Det er store og samtidig variert og spenner fra vitsetegninger til sitat og plakater. Dette bidrar, etter mitt skjønn, til å levendegjøre stoffet for mottakerne. Likeledes er arbeidsoppgavene av høy kvalitet. Elevene må lære å beherske kildesøk samt vise forståelse ved egenvurdering av ulike forhold. Forfatteren synliggjør gjennom arbeidsoppgavene at han ønsker å øke

elevenes forståelse for krigens mange aspekt. Dette kommer mindre til syne i teksten forøvrig.

Norge 2. 1994. Emblem/Libæk/Stenersen/Syvertsen.

Læreboka har 23 sider som omhandler Norge under okkupasjonen. Illustrasjoner og arbeidsoppgaver er inkludert.

I sitt forord redegjør forfatterne for hvordan epokene er delt de mange forfatterne imellom. For tiden fra 1940 og fram til idag står Øivind Stenersen som hovedansvarlig.

Tema

Svært mange tema er representert i denne framstillingen som denne læreboka gir.

Spesielt er kampene i 1940 grundig gjennomgått. Det samme er den tyske politikken under okkupasjonen. Men vi finner også tema som frigjøring, NS, Londonregjeringen, rettsoppgjøret og dagliglivet under okkupasjonen.

Denne læreboka har også med et eget underkapittel kalt «krigens langsiktige virkninger» og som trekker tråder framover i tid både økonomisk, politisk og sosialt sett.

Forfatteren har med en fyldig og allsidig litteraturliste til kapitlet om «Norge i krig». Litteraturlisten er, fra forfatterens side, tenkt å være en oversikt over litteratur som burde være forholdsvis lett tilgjengelig for elevene.

Uttryksform/Språk

Uttryksformen er enkel og lettfattelig, med en enkel språkføring.

Uttryksformen er forklarende hvor det synes som om forfatteren forsøker å forstå framfor å fordømme. Blant annet forsøker forfatteren å forklare de ulike faktorer som gjorde at folk meldte seg inn i NS. Han forklarer det blant annet med press utenfra, tvang fra familie osv. Trolig for å synliggjøre at på langt nær alle var tiltrukket av Nazismen som ideologi men at årsaksforklaringene her er sammensatt. Språket må karakteriseres som svært nøytralt med en intensjon om å framstille okkupasjonen saklig og lettfattelig.

Tabell/Tallmateriale

Kapitlet har innledningsvis en tidsrekke som skisserer de viktigste hendelsene fra 1940-1945. I samme tidsrekke gis en oversikt over perioden 15 april til 24 september 1940 når det gjelder administrasjonsråder, felttoget og riksrådsforhandlingene.

Av tallmateriale finner vi et begrenset antall datoer og antall. Det synes som om antall og datoer bare blir benyttet der det kan bidra til å forsterke det inntrykk teksten ellers ønsker å si. Blant annet vet vi antall tyskere i Norge. Vi vet antall jøder som ble deportert, antall motstandsfolk som ble drept og hvor mange som ble sendt til Tyskland til fangeleire.

Likeledes får vi tall over landssvikoppgjøret, antall etterforskete saker og antall dømte. Tallmaterialet oppleves ikke som påtrengende stort men bidrar til å forsterke de forhold som forfatteren ønsker å få fram.

Bilder/illustrasjoner

Totalt finner vi 19 bilder og illustrasjoner i tilknytning til teksten om krigen i Norge. Av disse er det en skisse som illustrerer det tyske angrepet og tidspunkt for når de ulike byer og tettsteder ble besatt.

To tegninger viser propagandaplakater hvor Nasjonal Samling prøvde å verve ungdom, samt en forside av ukebladet Norsk Ukeblad hvor motivet er karikaturtegninger av Hitler og Quisling i en positur som latterliggjør disse.

Bildene forøvrig synes å være likelig fordelt over de ulike tema. Vi finner flere bilder av den tyske okkupasjonsmakten, hjemmefronten i virksomhet og hverdagsbilder av barn i 17.mai tog og av boforholdene i Finnmark etter at tyskerne tok i bruk «den brente jords taktikk».

Bildevalget synes således å være svært mangfoldig og nært knyttet opp mot teksten innenfor det tema de er plassert ved.

Kilder/Arbeidsoppgaver

I tilknytning til læreboka finnes det en ressursperm til bruk for læreren.

Kildene og bakgrunnsstoffet i denne permten skal gjøre det mulig å utfylle teksten og arbeidsoppgavene i læreboka. Men avslutningsvis er det likevel tatt med 14 repetisjonsoppgaver samt 6 arbeidsoppgaver i læreboka. Repetisjonsoppgavene er i hovedsak av Hva, Hvorfor, Hvordan typen som teksten foran i stor grad kan gi svar på.

Arbeidsoppgavene er derimot av en karakter som krever større engasjement og innlevelsesevne fra elevenes side. Mellom annet kreves det at elevene benytter bibliotek o.l. for selv å drive kildesøk.

En av oppgavene synes noe utradisjonell. Her oppfordres elevene til å ta med en "krigsmatpakke" som skolemat. Pålegget bør da bestå av kokt kålrot, epleskiver eller torskerogn mens smøret byttes ut med

fleskefett. Dette er en oppgave som kan bidra til å levendegjøre krigens hverdag for dagens ungdom og som dermed kan skape økt innlevelsesevne og forståelse.

Vurdering

Forfatteren forsøker her å etter beste evne å gi et så nøytralt og nyansert bilde av okkupasjonen som mulig. Også de sider av okkupasjonen som for Norges vedkommende er mindre flatterende påpekes. Det gjelder mellom annet jødedeportasjonene fra Norge som var mange ganger større enn for eksempelvis den fra Danmark. Noe som forfatteren skyldes nordmenns manglende engasjement i slike redningsaksjoner. Likeledes påpekes svakheter ved rettsoppgjøret. Blant annet at deler av landssvikslovgivningen ble gitt tilbakevirkende kraft, noe som var i strid med grunnloven. Forfatteren påpeker også at oppgjøret med nazistene i Norge gikk fredelig for seg sammenlignet med andre land. Likevel viser forfatteren til at det også i Norge forekom overgrep der hevntrøsten tok overhånd. Mellom annet ble de såkalte «tyskertøsene» utsatt for en hård behandling av «gatas parlament».

De fleste tema er representert i denne framstillinga. Likeledes er det et pluss at forfatteren avslutningsvis drar linjer framover i tid og redegjør for krigens langsiktige virkninger både positivt og negativt sett. Blant annet viser forfatteren at krigen totalt sett bidro til å styrke utviklingstrekk som hadde vært synlige i 1930 årene men som skjøt fart under okkupasjonen. Oppslutningen om konge og fedreland økte, klassemotsetningene ble mindre og arbeidsledigheten ble kraftig redusert. Likeledes førte det tyske angrepet til økt forståelse for nødvendigheten av samarbeide med de andre vestmaktene. På den andre siden satte krigen varige negative spor. Mange krigsdeltakere fikk

psykiske og fysiske skader. Rettsoppgjøret rammet svært mange familier som helt opp til i dag har skapt vansker for disse. Forfatteren uttrykker seg i en form og med et språk som er lettfattelig og greit med tanke på målgruppa. Det legges synlig vekt på en balansert framstilling hvor forfatteren forsøker å forklare og forstå framfor å fordømme. Vi ser det mellom annet når forfatteren forsøker å årsaksforklare NS sitt høye medlemstall under okkupasjonen. Bildevalget er nyansert og bærer ikke preg av å være «fyllmasse». Illustrasjonene er plassert i nær tilknytning til de tema de naturlig hører inn under. Arbeidsoppgavene synes å være nøye vurdert og viser et bredt spenn i tråd med nyere pedagogiske prinsipper. Likeledes anser jeg bruken av tidsrekke som svært relevant når det gjelder en så begivenhetsrik 5 årsepoke som denne. Forfatteren avslutter med en allsidig litteraturliste som skal bidra til fordypning og et videre perspektiv av emnet. Imponerende er det å se at litteraturlisten også inneholder litteratur om tar opp kvinnes rolle under okkupasjonen.

Veier til vår tid. 1994. Finn Olstad.

Dette er en av våre nyeste lærebøker på markedet. 18 sider er viet krig og okkupasjon. Både illustrasjoner og arbeidsoppgaver inngår i dette sidetallet.

Innledningsvis i sitt forord stiller forfatteren spørsmål om hva som er viktig å vite. Selv hevder han at det kan ikke gis noe enkelt svar som kan gjelde for alle og til alle tider. Tvert i mot må historien, dersom den skal være aktuell og relevant stadig skrives på ny. Og som han sier :

«Nye samfunnsforhold og synspunkter i samtida påvirker også interessen for fortida».²³

Samtidig er denne læreboka skrevet ut fra en overbevisning om at vanlige menners daglige liv er avgjørende for samfunnsutviklingen som helhet. Dette bør indikere at hverdags og -sosialhistorien er høyt prioritert i framstillingen. For noen av kapitlene er det også utarbeidet fordypningsemner. Dette gjelder blant annet for vårt tema krig og okkupasjon.

Tema

De fleste tema er representert i denne framstillingen. Både 9.april, den tyske politikken i Norge og hverdagslivet synes å være sterkt vektlagt. Spesielt interessant er det å finne et eget underkapitel som tar opp «Historie og moral». Her diskuterer forfatteren de moralske verdier i historisk forskning. Her slår forfatteren fast at historikerens mening om skyld og ansvar under krigen egentlig er uinteressant. likeledes at historikerne ikke har bedre grunnlag for å felle moralske dommer enn andre. Olstad utdyper også sitt syn på historiske framstillinger når han i samme underkapitel sier at det vel neppe er verken ønskelig eller mulig å unngå at en historisk framstilling preges av historikerens eget samfunnssyn. Han anser likevel det viktigste å være at ikke et slikt engasjement går på bekostning av faglige krav til god historieskriving. Et ekstra kapittel er viet krigens mer langsiktige virkninger hvor forfatteren innledningsvis stiller spørsmål om krigstida var en parentes i Norges historie, eller om den på avgjørende måte bidro til den videre samfunnsutviklingen.

²³ Finn Olstad: Veier til vår tid. 1994.

Uttryksform/Språk

Språket er enkelt og lettfattelig uten særlig bruk av vanskelige frammedord. Framstillingsformen tar preg av å være problematiserende. Forfatteren stiller stadig spørsmål som han forsøker å besvare. Dette samtidig som han gjør det klart at de historiske begivenheter og personer kan vurderes ulikt, avhengig av øyet som ser. Likeledes benytter forfatteren seg av konkrete hendelser for å skape større forståelse. Blant annet beskriver han Telavåg tragedien og «den brente jords taktikk» for å fortelle om hvordan menneskene opplevde dette. Det synes som om hverdags og sosialhistorien er vektlagt i den utstrekning det er mulig. Uttryksformen bidrar til å oppfordre elevene til egen kritisk tenkning.

Tabeller/Tallmateriale

I denne framstillingen finnes det ingen tabeller. Likeledes er tallmaterialet svært sparsommelig. Bare det mest nødvendige er representert med tall. Det dreier seg i stor grad om særdeles viktige datoer samt tall som synes nødvendig for å få fram betydningen av hendelsene. Dette gjelder blant annet NS sitt medlemstall, antall tapte menneskeliv som en følge av krigen samt antall dømte ved landssvikoppgjøret.

Bilder/Illustrasjoner

Totalt sett finner vi 23 bilder og illustrasjoner i denne læreboka. 4 av disse er skisser som viser overfallet på Norge, medlemstall i perioden 1933-45 i Nasjonal Samling og en skisse som viser en genetisk oversikt inspirert av Nürnberglovene som hadde et klart antisemittisk syn. Fotoene er nøye plassert i en sammenheng med teksten ellers. Blant annet finner vi bilder av krysseren «Blucher» i forbindelse med

9.april hendingene, vi får bilder av hirdens ulike bannere i kombinasjon med avsnittet om tysk tjeneste. Noen av bildene er av en noe mer utradisjonell karakter. Mellom annet en «villagris i Trondheimsveien i Oslo» og en husmor ved komfyren hvor tilhørende tekst tar opp kjønnsrollemønstret før og under krigen. En del NS bilder finner vi også. Portretter av NS medlemmer, Rinnan og Terboven. Et godt tilpasset billedmateriale som henger tett sammen med teksten forøvrig.

Kilder/Arbeidsoppgaver

Denne læreboka har en rekke kilder. Svært mange av disse er hentet fra flerbindsverket «Norge i krig». Størstedelen av kildematerialet finner vi under fordypningsemne 4. Her får vi innledningsvis en kort innføring i typer kildemateriale og da fortrinnsvis muntlige kilder. Her presenteres fordeler og svakheter med muntlig kildemateriale. Denne informasjonen er hentet fra Knut Kjeldstadli «Fortida er ikke hva den en gang var». Deretter får vi presentert utdrag fra 3 intervjuer. Det ene er av Hirdmannen Jens, mens det andre er et intervju med motstandsmannen Gunnar Sønsteby. Foruten disse to intervjuene presenteres et utdrag av et intervju med historikeren Øystein Sørensen. Til alle disse kildene er det tilhørende oppgaver. Blant annet ber forfatteren elevene sette opp punktvis på hvilke områder historiker Sørensen mener å kunne nyansere bildet av okkupasjonstida. Samtidig ber han elevene finne ut hvordan disse punktene er dekket i tidligere lærebøker og i andre historiske framstillinger av krigstida. Intensjonen er at elevene selv skal forsøke å vurdere presentasjonen som framstillingene gis. Andre av oppgavene ber elevene vurdere troverdigheten av intervjuene og samtidig underbygge denne vurderingen. Her kreves det at elevene er i stand til å utøve en viss grad av kildekritikk.

Av arbeidsoppgaver knyttet til hovedkapitlet finnes det først 13 repetisjonsspørsmål som er av en forholdsvis enkel karakter. Når det gjelder arbeidsoppgavene finner vi derimot en rekke interessante oppgaver. Blant annet stiller forfatteren det svært utradisjonelle spørsmål om hvorfor det er brukt et helt kapittel på en periode på bare 5 år. En annen oppgave er hvor forfatteren ber elevene lage et foredrag om jødeforfølgelsene og norske holdninger til jødene.

Vurdering

Denne læreboka synes å være utradisjonell på flere måter. Forfatterne har i stor grad vektlagt hverdags og sosialhistorien. Det synes også å være markert når det gjelder okkupasjonshistorien. Dette kommer blant annet til uttrykk i enkelte konkretiseringer av hendelser hvor det sentrale er å beskrive vanlige menneskers opplevelse av disse hendelsene. Vi ser det mellom annet når forfatteren vektlegger de menneskelige sidene ved «den brente jords taktikk» i Finnmark framfor det økonomiske perspektivet. Her får vi høre om hvor mange som ble hjemløse og hvor disse menneskene måtte innlosjeres i trønderske familiehjem. Det sosiale perspektiv framkommer også i forfatterens definisjon av begrepet «motstand». Dette mener han omfattet både holdningskamp, sivil ulydighet og militære tiltak. Det framkommer også at om krigen førte med seg angst, sorg og savn opplevde mange mennesker at krigstida var «samholdets tid». Menneskene kom nærmere hverandre og de nære ting telte mer enn før.

De fleste tema er representert i denne læreboka. Forfatteren tar også opp tema som "Historie og moral" for å diskutere de moralske verdier ved historiefremstillinger. Han synliggjør også sitt eget syn når han påpeker at historikeren naturligvis har sitt eget samfunnssyn og engasjement som kan komme til å farge framstillingen, men at dette ikke

må gå på bekostning av de faglige krav som må stilles til god historieskriving.

Uttrykksformen og språket vitner klart om at ønsket er å oppøve elevene til egen kritisk tenkning. Forfatteren forsøker i den grad det er mulig å problematisere stoffet. Dette kommer blant annet til uttrykk når han diskuterer det omdømmet som regjeringen Nygaardsvold har fått i samtid og i ettertid. Her synliggjør han endringene i historikernes oppfatning av hvordan ulike forhold bedømmes.

Tidligere tiders historikere var skarpt kritisk til statsminister Nygaardsvold og dens manglende evne til å forutse angrepet på Norge. Dagens historikere mener at dommen var for hard og ensidig og i verket «Norge i krig» framstilles regjeringen som helter.

Tabeller og tallmateriale er ikke vektlagt i denne læreboka. Tall synes bare å være benyttet hvor det synes særlig påkrevd. Bilder og illustrasjoner finnes det mange av. Disse er nøye avpasset til de ulike kapitlene og noen av fotoene er av en mer utradisjonell karakter. Dette er i hovedsak hverdagsbilder som bidrar til å fortelle noe om hvordan hverdagen artet seg og hvordan man skaffet seg den nødvendige føde.

I denne læreboka er kilder og oppgaver høyt prioritert. Kildene er forholdsvis mange og varierte. Vi møter både nazisten og hjemmefrontmannen samt en profesjonell faghistoriker i intervju sammenheng. Disse kildene har i tillegg omfattende arbeidsoppgaver tilknyttet kildematerialet. Arbeidsoppgavene setter høye faglige krav til både elevene og læreren. Men gir samtidig elevene en forståelse for vitenskapelig arbeidsmåte.

Totalt sett en svært nyansert framstilling av okkupasjonsframstillinga hvor forfatteren også får fram endringstrekkene i historieskrivingen blant annet ved å si:

« Lenge var historikerne opptatt av skillet mellom forræderi og motstand. I det seinere er imidlertid oppmerksomheten blitt vendt mot den praktiske tilpassingen til krig og okkupasjon, og spørsmålet om hvordan en kunne greie seg i hverdagen ».²⁴

²⁴ Ibid: s. 160.

Litteraturliste

Faglitteratur

- Angvik, Magne (1990): *Historiedidaktikk i norden 4*, Kalmar.
- Blindheim, Svein (1977): *Nordmenn under Hitlers fane*. Noregs Boklag, Halden.
- Bjørndal, Bjarne (1967): *Om lærebøker*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Bjørndal, Bjarne (1982): *Et studium i lærebøkenes didaktikk*. Universitetet i Oslo.
- Bjørnsen, Bjørn (1985): *Norges- og Verdenshistorie etter 1850*. Aschehoug, Oslo.
- Borgersrud, Lars (1981): *Unngå å imitere fienden*. Forlaget Oktober A/S, Oslo.
- Bull, Edvard (1980): *Nordmenn før oss*. Tanum-Norli. Oslo.
- Bull, Edvard (1981): *Retten til en fortid*. Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø.
- Bøe, Jan Bjarne / Ekle, Halvor (1980): *Historisk metode og kildekritikk. Kildesamling*. Aschehoug & Co.
- Bøe, Jan Bjarne & Hauge, Kolbjørn (1986): *Ungdom og historie*. Stavanger lærerhøgskole.
- Dahl, Hans Fredrik (1974): *Krigen i Norge*, Pax forlag A/S, Oslo.
- Dahl, Hans Fredrik (1971): *Norge mellom krigene*, Pax forlag A/S, Oslo.
- Dahl, Hans Fredrik (1978): «*Dette er London*» NRK i krig 1940 - 1945. Cappelen, Oslo.
- Dahl, Hans Fredrik m.f (1982): *Den norske nasjonalsosialismen*. Pax forlag, Oslo.

- Dahl, Hans Fredrik (1991): *Quisling*. Aschehoug Forlag, Oslo.
- Dahl, Ottar (1967): *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Oslo.
- Danielsen, Rolf / Uglevik, Larsen (1976): *Fra ide til dom*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Eriksen, Anne (1995): *Det var noe annet under krigen*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Eriksen, Knut Einar m.fl (1987): *Norge i krig, b 8; Frigjøringen*. Aschehoug, Oslo.
- Eriksen, Tore Linne m.f (1986): *Fortid og samtid 2 Norsk historie etter 1850*. Gyldendal norsk forlag, Oslo.
- Eriksen, Tore Linne (1993): *Norge og verden etter 1940*. Gyldendal.
- Forsøksrådet for skoleverket (1978): *Metodisk veiledning i historie og samfunnskunnskap i den videregående skole*. Oslo.
- Grimnes, Ole Kristian (1977): *Norge og den 2. verdenskrig Hjemmefrontens ledelse*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Grimnes, Ole Kristian (1984): *Norge i krig, b.1. Overfall*. Aschehoug & co, Oslo.
- Grimnes, Ole Kristian (1987): *Veien inn i krigen*. Aschehoug, Oslo.
- Grimnes, Ole Kristian (1983): *Norge under okkupasjonen*. Aschehoug, Bjørketangen.
- Grimnes, Ole Kristian (1991): *Nytt lys på okkupasjonshistorien*. Den norske historiske forening, Oslo.
- Grimnes, Ole Kristian/ Benkow, Jo (1990): *Vendepunkt - 9. april i vår bevissthet*. Cappelen, Oslo.
- Grimnes, Ole Kristian/ Ekman, Stig (1991): *Broderfolk i ufredstid*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gundem, Bjørg Brandtzæg (1993): *Historien om et prosjekt i læreplan og fag 1989-1992*. Oslo.
- Hansen, Thorkild (1978): *Prosessene mot Hamsun*. Gyldendal, Oslo.
- Hartmann, Paul (1955) *Bak fronten. Fra Oslo og London 1939 -1945*. Aschehoug, Oslo.
- Hartmann, Sverre (1959): *Fører uten folk*, Tiden Norske Forlag, Oslo.
- Hartmann Sverre (1965): *Nytt lys over kritiske faser i Norges historie under annen verdenskrig*. Fabritius & Sønns Forlag, Oslo.
- Hartmann, Sverre (1971): *Søkelys på 1940*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Hartviksen, Bente (1987): *Formidling av historie*. Trondheim.
- Hjeltnes, Guri (1986): *b,5 Norge i Krig; Hverdagsliv*. Aschehoug & Co, Oslo.
- Holden, Finn (1973): *Historie mot vår egen tid 1920-1945*. Tanum Forlag, Oslo.
- Holden, Finn m.fl (1991): *Gjennom tidene 4*. Aschehoug.
- Holt, Lars Jacob (1974): *Norges historie*. Aschehoug & Co.
- Jensen, Magnus (1950): *Nordens historie for gymnasene*. J.W.Cappelens Forlag, Oslo.
- Johnsen, Egil Børre (1989): *Den skjulte litteraturen*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Kjelstadli, Sverre (1959): *Om Hjemmestyrkene. 2 binds verk*. Aschehoug, Oslo.
- Kjeldstadli, Knut (1993): *Fortida er ikke hva den engang var*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Koth, Halvdan (1947): *Norsk utenrikspolitikk fram til 9. april 1940*. Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Koth, Halvdan (1947): *Fra skanse til skanse*. Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Koth, Halvdan (1957): *For fred og frihet i krigstid. 1939-1940*. Tiden, Oslo.

- Lorentsen, Svein (1986): *Ungdomsskolens samfunnsfag i historisk og komparativ perspektiv*. Trondheim.
- Lund, Ragna Birte (1976): *Utviklingsland og deres historie i historielærebøkene for den høgeskolen og ungdomsskolen i perioden 1955 - 1977*. Hovedoppg i historie. Trondheim.
- Læreplan for den videregående skole (Fagplan for eldre og nyere historie)* (1991) 6. utg. Gyldendal Norsk Forlag A/S, Oslo.
- Midtgaard, John (1960): *9. april 1940. Dagen og forspillet*. Aschehoug, Oslo.
- Norsk Historikerforening (1987): *Formidling av historie*. Tapir Forlag, Oslo.
- Nøkleby, Berit (1988): *Da krigen kom til Norge*. Gyldendal, Oslo.
- Nøkleby, Berit (1988): *Pass godt på Tirpitz*. Gyldendal, Oslo.
- Nøkleby, Berit (1992): *Josef Terboven*. Gyldendal, Oslo.
- Olstad, Finn (1994): *Veier til vår tid 2*. Universitetsforlaget A/S, Oslo.
- Ongstad, Sigmund, Redaktør (1983): *Fag og forskning*. Oslo-Bergen-Stavanger. Tromsø.
- Pryser, Tore (1991): *Arbeiderbevegelsen og Nasjonal Samling*. Tiden Forlag, Oslo.
- Ringdal, Nils johan (1983): *Frontlinjer i historiefaget*. Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Stav-Tromsø.
- Ringdal, Nils johan (1989): *Gal mann til rett tid*. Aschehoug, Askim.
- Ringdal, Nils johan (1987): *Mellom barken og veden*. Aschehoug, Oslo.
- Riste, Olav (1973-1979): *London-régjeringa*. 2.binds verk. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Skodvin, Magne (1984-1987) hovedredaktør: *Norge i Krig*. 8.bind, Aschehoug & Co, Oslo.
- Skodvin, Magne (1982): *Som seilene fylles av stormen*, Gyldendal Norske Forlag, Oslo.
- Skodvin, Magne (1956): *Striden om okkupasjonsstyret i Norge fram til 25. september 1940*. Samlaget, Oslo.
- Skodvin, Magne (1990): *Krig og okkupasjon 1939-1945*. Samlaget, Gjøvik.
- Steen, Sverre hovedredaktør (1947-1950): *Norges krig 1940 - 1945*, Gyldendal, Oslo.
- Stenersen, Øyvind m.fl (1989): *Norge 2*. J.W.Cappelen, Oslo.
- Sørensen, Øystein (1989): *Hitler eller Quisling*. Cappelen, Oslo.
- Sørensen, Øystein (1991): *Solkors og solidaritet*. Cappelen Forlag A/S, Lillehammer.
- Tellhaug, Alfred O: *Norsk skoleutvikling etter 1945*.
- Ulstein, Ragnar (1974,1975,1977): *Svensketrafikken*. 3.binds verk. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Ulstein, Ragnar (1989,90,92): *Etterretningstjenesten i Norge*. 3.binds verk. Cappelens Forlag, Oslo.
- Ulstein, Ragnar (1980): *Småsamfunn i storkrig*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Valen, Terje (1978): *De tjente på krigen*. Oktober.
- Wormdal, Celine (1979): *Kvinner i krig*. Aschehoug, Oslo.

Wyller, Thomas (1958): *Nyordning og motstand*. Universitetsforlaget, Oslo.

Wyller, Thomas (1953): *Fra okkupasjonsårenes maktkamp*. Tanum.

Ølstad, Finn (1994): *Veier til vår tid*. Universitetsforlaget A/S, Uppsala.

Ørvik, Nils (1953): *Norge i brennpunktet*. Utg. ved den krigshistoriske avdeling. Tanum.

Øverås og Midgaard (1963): *Norges historie for gymnas og lærerskoler*. Aschehoug & Co, Oslo.

Aviser og tidsskrift

Adressavisen 1994 for følgende datoer: 12.10, 13.10, 14.10, 18.10.

Adressavisen 1995 for følgende datoer: 18.02, 25.03, 01.04.

Aftenposten 1987 for følgende datoer: 09.09, 16.09, 03.10, 20.10, 24.10.

Aftenposten 1989 for følgende datoer: 20.12.

Aftenposten 1990 for følgende datoer: 03.01, 15.01.

Aftenposten 28.10.1992.

Arbeiderbladet 28.10. 1992.

AUF's medlemsblad 01.05. 1994.

Bergen Lærerhøgskole skriftserie: nr 3. 1990.

Dagbladet 1978 følgende datoer: 12.09, 20.09, 23.09, 25.09, 26.09, 29.09, 30.09, 13.10, 17.10, 24.10, 20.11, 22.11, 24.11.

Dagbladet 1979 følgende datoer: 08.01, 01.02, 27.02, 03.03, 04.04, 06.04, 07.04, 09.04, 10.04, 05.05, 01.09, 09.10, 11.10, 25.10.

Dagbladet 1980 følgende datoer: 04.01, 09.01, 24.01, 12.04, 01.10, 10.10, 16.10, 30.10, 05.11, 02.12, 12.12, 01.11.

Dagbladet 1981 følgende datoer: 21.02, 24.02, 05.03, 14.03, 18.03, 20.03, 21.03, 23.03, 24.03, 27.03, 28.03, 17.07, 18.07, 18.08, 16.05, 14.04, 23.05, 05.11, 21.11.

Dagbladet 1983 følgende datoer: 25.03, 29.03, 06.04, 09.04, 12.04, 19.04.

Dagbladet 1987 følgende datoer: 09.09, 24.10, 11.11, 18.11, 25.11, 01.12, 03.12.

Dagbladet 1988 følgende datoer: 05.09, 07.09, 12.09, 14.09, 19.09, 20.09, 24.09, 01.10.

Dagbladet 1990 for følgende datoer: 18.10, 20.10, 28.10.

Dagbladet 1994 for følgende datoer: 03.03, 26.07, 07.09, 13.09, 19.10, 28.12, 29.12, 30.12, 31.12.

Dagbladet 1995 for følgende datoer: 07.01, 06.02.

Dagens nyheter 07.10 1988.

Dagens næringsliv 28.10. 1992.

Den Høgere skolen nr 21. 1974: Artikkel av Ronald Grambo «Lærebøker, forfattere og holdninger, et forskningsfelt».

Folk og forsvar nr 3. 1994.

Furre, Berge (1973): *Noen sentrale problem*, Artikkel i Pedagogisk Periferi. Gyldendal, Oslo.

- Grimnes, Ole Kristian (1988): Historisk Tidsskrift nr.4.
- Grimnes, Ole Kristian (1990): Nytt Norsk Tidsskrift nr 2.
- Grimnes, Ole Kristian (1991): Nytt Norsk Tidsskrift nr 2.
- Internasjonal sosialisme august 1994.
- Klassekampen 28.10. 1992.
- Kontrast nr 3.1966.
- Kontrast, spesialnr om facismen, 1967.
- Kontrast nr 25. 1971.
- Materialisten nr 3. 1980.
- AKP-(ML) Universitetet i Oslo.
- Norges forsvar nr 8. okt. 1994.
- Nytt Norsk Tidsskrift nr 1. 1989.
- Offisersbladet nr 3. 1993.
- Orientering 1.11.1969.
- Samtiden nr 1 (1947) v/ Åsa Gunda Skard: *Kven var dei førande Nazistane.*
- Samtiden nr 2(1956) v/ Carl Bornevic: *Oppgjøret vi ikke blir kvitt.*
- Samtiden nr 3/(1964) v/ Ketil Gjessing: *Heroisme, Antiheroisme - og drøm.*
- Samtiden nr 4 (1970) v/ Inger Heiberg: *Norsk Nazisme.*
- Samtiden nr 5 (1972) v/ Håkon Meyer: *9. april 1940 og Quislings statskupp.*

- Samtiden nr 6 (1976) v/ Unge M. Nilsen: *Nazisme i ord og handling.*
- Samtiden nr 7 (1978) v/ Trygve Solhaug: *Hvorfor trenger vi historisk kunnskap?*
- Vårt vern nr 4. sept. 1994.

Sakprosa

- Andenæs, Johs (1979): *Det vanskelige oppgjøret*, Tanum - Norli A/S . 2.opl 1980.
- Berg, Bjørg (1980): *Reisen tilbake*. Aschehoug, Oslo.
- Berg, Bjørg (1982): *Døtre av folket*. Aschehoug, Oslo.
- Berg, Bjørg (1988): *Tarehjertene*. Aschehoug, Oslo.
- Bjørneboe, Jens (1957): *Under en hårdere himmel*. Pax Forlag, Oslo.
- Bjørnson, Bjørn (1980): *Narvik 1940*. Gyldendal Norske Forlag, Oslo.
- Bjørnson, Bjørn (1980): *Det utrolige døgnet*. Gyldendal Norske Forlag, Oslo.
- Borgens, Johan (1964): *Blåtind*. Gyldendal, Oslo.
- Bratteli, Randi (1980): *Norges kulturhistorie*.
- Brevik, Hans Olav (1964-1965): *NS - fra parti til sekt*. Pax Forlag, Oslo.
- Bøgernæs, Evi (1987): *På den gale side*, 1.utg.1948. Damm, Oslo.
- Børsum, Lise (1983): *Fange i Ravensbruck*, Mortensens forlag, Oslo. 1. utg. 1946.
- Christensen, Chr. (1988): *Den andre siden*. J.W.Cappelens Forlag A/S.
- Eggen, Eystein (1993): *Gutten fra Gimle*, Aschehoug & Co, Oslo.
- Evensmo, Sigurd (1945): *Englandsfarere*, Gyldendal Norske Forlag, Oslo.
- Findahl, Theo (1964): *Lange skygger*, Dreyers Forlag, Oslo.

- Fjørtoft, Kjell (1993): *Veien til Østfronten*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Hansson, Per (1963): *-og tok de enn vårt liv*. Gyldendal Norske Forlag, Oslo.
- Haslund, Ebba (1968): *Sydebukkens krets*, Aschehoug & Co, Oslo.
- Haukelid, Knut (1983): *Kampen om tungtvannet*, Ernst, G. Mortensens Forlag, Oslo. (1.utg. *Det demrer en dag* (1947)).
- Hoel, Sigurd (1947): *Møte ved milepælen*, 8 utg. Gyldendal Norske forlag A/S.
- Holmebakk, Sigbjørn (1964): *Fimbulvinteren*. Gyldendal.
- Howarth, David (1955): *Ni liv*, J. W. Cappelens Forlag, Oslo.
- Johansen, Jahn Otto (1984): *Det hendte også her*, Cappelens forlag A/S, Oslo.
- Kjendsli, Veslemøy (1986): *Skammens barn*, Metope A/S, Oslo.
- Kvasbø, Alf (1988): *Brent by*. Gyldendal.
- Kvasbø, Alf (1974): *Nærkamp*. Gyldendal.
- Kyhring, Arne (1945): *Gutta på skauen*, Gyldendal Norske Forlag, Oslo.
- Langeland O. H (1948): *Dømmer ikke*, Forlagt av Heim og Samfund A/S, Oslo.
- Langfedt, Gabriel (1969): *Gåten Vidkun Quisling*. Aschehoug & Co, Oslo.
- Leiva, Astrid Daatland (1984): *I krig og kjærlighet*, Luther Forlag. Oslo.
- Melsom, Odd (1975): *På nasjonal uriaspost*, INO, Oslo.
- Melsom, Odd (1977): *Nasjonal samling og fagorganisasjonen*, INO, Oslo.
- Melsom, Odd (1980): *Fra krigen og kulturkampen under okkupasjonen*, INO, Oslo.
- Mikkelsen, Magnar (1966): *Ved det siste fjell*. Cappelen, Oslo.
- Norges kommunistiske parti (1973): *Hvitboka om 1940*. Forlaget Ny Dag, Oslo.
- Olden, Asgeir (1988): *Fødd skuldig*, Det Norske Samlaget, Oslo.
- Paulsen, Marit (1981): *Liten Ida. Tiden*. Oslo.
- Petter Moens dagbok (1949): Cappelens Forlag, Oslo.
- Riktor, Solveig (1989): *Mens far var på Grini*, Ansgar Forlag, Oslo. 1.utg.1945.
- Ringnes, Haagen (1981): *I skyggen av solkorset*, bygger på TV-serien fra 1981 "I solkorsets tegn". Gyldendal Norske Forlag, Oslo.
- Sandemose, Margit: *Isfolket*.
- Senje, Sigurd (1973): *Dum-dum-kuler*. Samlaget, Oslo.
- Senje, Sigurd (1981): *Forræder skutt*, Cappelens Forlag, Oslo.
- Senje, Sigurd (1983): *Glemt soldat*, Pax forlag, Oslo.
- Senje, Sigurd (1988): *Kvalt kjærlighet*. Gyldendal, Oslo.
- Senje, Sigurd (1986): *Dømte kvinner*, Pax Forlag A/S, Oslo.
- Skogheim, Dag (1980): *Tre dager i mai*. Tiden Forlag, Oslo.
- Solstad, Dag (1977,78,80): *Svik-Førkrigsår, Krig 1940, Brød og våpen*. 3.binds verk, Oktober Forlag, Oslo.
- Sælen, Fridtjof (1947): *Shetlands-Larsen*. Gyldendal, Oslo.
- Ustad, Willy (1993) Bok nr 1: *Fire søsken*. Bladkompaniet A/S, Oslo.
- Vogt, Johan (1977): *Okkupasjon og statsformuft*, Cappelens forlag A/S, Oslo.
- Vesaas, Tarjei (1946): *Huset i mørkret*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Wiesener, Albert (1964): *Seierherrens justis*, Dreyer Forlag, Oslo.
- Øksendal, Asbjørn (1968): *Operasjon Oleander*. Det Nordenfjeldske Forlag, Trondheim.